

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО

ВЪ СРЪДЕЦЪ.

РЕДАКТОРЪ В. Д. СТОЯНОВЪ.

Умъ царува,
Умъ робува,

.....

Нар. пословица.

КНИЖКА VII.

Ъ

СРЪДЕЦЪ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1884.

СЪДЪРЖАНИЕ.

	Стран.
I. Историческо освѣтление върху статистиката на народноститѣ въ источната часть на Българското Княжество М. Дриновъ.	1
II. За смъртното наказание. II. Пешовъ.	25
III. Погановскій поменикъ. Д-ръ К. Иречекъ.	68
IV. Материяли по геологията и минералогията на България. Г. Н. Златарски.	74
V. Стари пътешествия по България отъ 15—18 столѣтиѣ. Д-ръ К. Иречекъ.	96
VI. Нѣколко думи за „Кадиятъ мостъ“ и за вѣрвания при съграждането нови здания. Е. Карановъ.	128
VII. Стихотворения. Пѣсенъта за камбаната. (Отъ Фр. Шилера). Ив. Шишмановъ.	135
VIII. Народна приказка. Ц. Гинчовъ.	148
IX. Книжнина. а) Рецензия. <i>I. Паданнето на Цариградъ. Драма въ 5 дѣй- ствия. Отъ Св. Н. Миларова. София. 1883 год.</i> II. П—въ.	157
— <i>II. Зестра. Комедия въ три дѣйствия. Написалъ Никола С. Шаран- чиевъ. Руссе. 1883 год.</i> II. П—въ.	162
б) Кратки вѣсти отъ книжовний и научний свѣтъ.	164
X. Нѣколко печатни погрѣшки и поправки.	168

ИСТОРИЧЕСКО ОСВѢТЛЕНИЕ

ВЪРХЪ

статистиката на народноститѣ въ источната
часть на Българското Княжество.

Отъ М. ДРИНОВА.

Че источната часть на сегашното българско княжество била населена по-вечето съ Турци, това го казвахъ и турскитѣ *салнамети* на бивший дунавски велеятъ, па още и нѣкои европейски пътници. На такви свидѣтелства не можѣше, обаче, яко да се върва, защото въ тѣхъ се срѣщахъ твърдѣ несъобразни нѣща и явни лъжи. Точно съ по-големо любопитство ние прочетохме сега почтенний трудъ на г-на Сарафова „за народноститѣ въ источната часть на княжеството“, ¹⁾ дѣто е изложенъ резултатътъ по тоя въпросъ отъ първата българска статистическа ревизия. Г-нъ Сарафовъ тука е привелъ и нѣколко доказателства, които могатъ да увѣржатъ всѣкого, че българското „прѣброяване“ е извършено и безпристрастно и вѣщо. Та може да се мисли, че цифритѣ, които такво едно прѣброяване е дало и за главнитѣ народности въ княжеството, приближаватъ до истинский брой на тия народности, приближаватъ разбира се, до толкова, до колкото това нѣщо е възможно въ такива случаи. А тия цифри показватъ, че на 1 Януария 1881 год. въ источната часть на княжеството е имало 477,132 души Българи, и 482,349 Турци. Фактътъ става още по-занимателенъ чрезъ това,

¹⁾ Глед. Периодическо Списание на Б. Кн. Дружество 1883. Кн. V, стр. 1—18.
Период. Списание.

дѣто турското и българско население не сж размѣстени колко-годѣ равномерно по источнитѣ български области и дѣто въ така нареченный Тозлукъ, или Тузлукъ, па и въ Делиорманъ, както и по Добруча, броятъ на българското население е съвсѣмъ ничтоженъ, ако го сравнимъ съ броя на Турцитѣ въ сжщитѣ области. На примѣръ въ Хасъ-Кьойската околия Българетѣ съставляватъ около 8 процента, въ Османъ-Пазарската 12, въ Базауртската 14, въ Балбунарската и Кокарджа 17, въ Шумненската 24, (сжщо и въ Новоселската), въ Ново-Пазарската 26, въ Добричската 31.

Кога, какъ и отъ що сж се размножили тука Турцитѣ? Защо въ тия именно области они сж се развѣдили до толкова, когато по другитѣ части на княжеството броятъ имъ е съвсѣмъ ничтоженъ? Какво е станжло съ българското население въ ония старобългарски области, които сега, токо речи, съвсѣмъ сж населени съ Турци? Тие въпроси сж любопитни отъ много страни, и ние тука ще се помжчимъ да ги развѣщѣемъ колко-годѣ.

15-й ВѢКЪ.

По насъ, особно между Турцитѣ, се приказва, че въ источнитѣ области на крайдунавска България турскитѣ завоевателѣе посрѣщнали особно голѣмо съпротивление отъ страна на тамошнитѣ Българе, че тамъ ставали голѣми битви, кръвопролития и таки страшни опустошения, които прѣвѣрнали тия страни „на прахъ и пепелъ“; отъ това ужъ и една доста голѣма частъ отъ тѣхъ се нарекли *Тозлукъ* (отъ турската дума *тозъ* = прахъ, пепелъ). Во врѣмето на тия опустошения прѣжнитѣ жителѣе, сирѣчь Българетѣ, тукъ съвсѣмъ ужъ се довѣршили, Турцитѣ взели тѣхнитѣ опустѣли мѣста и отъ-ново ги заселили съ свое население. — Види се, че ние тука имаме една отъ ония приказки, които често се срѣщатъ въ народнитѣ прѣдания и источникътъ на които е народното,

така да кажемъ, фантазиране върхъ нѣкои мѣстни названия, истинната етимология на които е станжала тъмна. Приказката, за която ни е рѣчта, види се да е произлязла отъ надобно едно фантазиране върхъ названието *Тозлукъ*, което по-вечето се изговаря *Тузлукъ*, та може и да не е произлязло отъ *тозъ* = прахъ, пепелъ, а отъ *тузъ* = солъ²⁾ или пъкъ отъ другъ нѣкой корень. Но както и да е, тая приказка не се оправдава отъ достовѣрнитѣ исто-

²⁾ Намирамъ за неизлишне да напомнимъ тука нѣколко прѣдположения, макаръ и самъ да ги намѣрвамъ твърдѣ смѣли, дори и фантастични. Турски историкъ Сеадединъ разказва, че около 1338 год. Иоханъ Шишманъ се изневѣрилъ Султанъ Мураду, комуто прѣди това се билъ подчинилъ. Тогавъ Великий везиръ Али-паша се вдигналъ срѣща Шишмана, когото и сполучилъ да обсади въ Никополъ. Българскиятъ царъ, като видѣлъ, че обсадата отива злѣ за него, побървалъ да се прѣдаде. Али-паша го изпратилъ заедно съ семейството му при Мурада, който се намѣрвалъ съ лагерь си въ *Tausli* (така пише това название италианскій прѣводвачъ на Сеадединовата история). Мурадъ тукъ опростилъ Шишмана и, както е повнато и въ други свѣдѣтельства, оставилъ го пакъ да царува. Ние имаме нѣкои основания да мислимъ, че по онова врѣме Мурадъ е дохождалъ въ сѣверна България и че тамъ трѣбва да се търси историческата мѣстность *Tausli*. Възможно е, че тя се е намѣрвала нѣкъде въ сегашний *Тузлукъ*, който може би отъ нежъ е и получилъ названието си. Ако това е така, то ние ще идемъ и по-далече въ своитѣ прѣдположения. Названието *Tausli*, както го пише Сеадединовъ прѣводвачъ по-вече прилича на *Тузли*, *Тузля*, нежели на *Тозли*, та може би да произхожда отъ *тузъ* = солъ. Въ таквъ случай може да се мисли, че съ това свое название старитѣ Турци сж прѣвели нѣкакво старобългарско мѣстно название, производно отъ *солъ*, както, на примѣръ, они направилъ и съ старото название на Боснийскій градъ *Соли*, който нарекохъ *Тузла*. А съществуването на такво прѣдполагаемо старобългарско название въ сегашний Тузлукъ, може да показва, че тамъ нѣкога е вадена солъ. — Всички тия наши прѣдположения до нѣидѣ бихъ могли да се потвърдятъ, ако се потвърдятъ слѣднитѣ ни извѣстия. Прѣзъ врѣмето на руската оккупация единъ геологъ, който бѣше обхаждалъ съ научна цѣль нѣкои мѣста въ *Тузлука*, увѣряваше, че сполучилъ да открие татъкъ въ голѣмо изобилие *жълѣзна руда* и *каменна солъ*. За солта той по нѣкакви съображения прѣдполагаше, че тя тамъ се намѣрва въ дебели пластове, които отивали отъ Балкана къмъ Русчукъ, дѣто минавали подъ Дунава, та се соединявали съ солениитѣ легла въ Румѣния. За своитѣ открития и прѣдположения речений геологъ бѣше прѣдставилъ на приврѣмното р. управление кратки записки, при които бѣ приложилъ и нѣколко *жлѣзове* каменна солъ, намѣрени по разни мѣста въ источнитѣ области на княжеството. На руското управление неоставаше вече врѣме да се завземе съ провѣриваньето на тия съобщения, които оно прѣдаде на българското правителство, именно на министерството за финанситѣ. Авъ незнамъ, да ли е направено до сега нѣщо за тѣхното увучване. Въ досегашнитѣ геологически студии на г-на Златарскаго нѣма за нивъ никаква споменъ, но може би отъ това, че нашиятъ талантливъ геологъ до сега повечето се е занимавалъ съ западнитѣ части на княжеството.

рически свидѣтельства за начина, по който Турцитѣ завладѣхъ источната частъ на крайдунавска България. Тия свидѣтельства,³⁾ колкото и да сж кратки, показватъ, че тогава тукъ не сж ставали толко голѣми опустошения, отъ които да сж запусѣвали цѣли области. Отъ друга страна нѣкъ ние знаемъ, че доста дълго врѣме, слѣдъ покорението на крайдунавска България, Турцитѣ не сж били въ състояние да ѝ колонизиратъ, така да кажемъ, съ колко-годѣ значително турско население. Това най-добрѣ се види отъ войнитѣ, които Полско-Маджарскій кралъ Владиславъ имѣ съ Турцитѣ, особно отъ неговий походъ прѣзъ крайдунавска България до Варна въ 1444 г. За тоя походъ ние имаме доста подробни извѣстия, които ни сж оставили нѣколко съврѣменници, много или малко добрѣ запознати съ работата (Каллимахъ, Банфиний, Длугошъ, Лаонинъ Халкокондилъ, Яничаринътъ Констандиновичъ и др.). Съ една войска, въ която имало не по-вече отъ 20,000 душъ, Владиславъ се спусналъ изъ Маджарско въ владѣнията на сърбскій деспотъ Георгій Бранковичъ. Съ таква малка войска той се надалъ да изгони Турцитѣ не само изъ България, но и изъ другитѣ имъ европейски владѣния, и да ги изгони лесно и скоро, прѣди да имъ дойде на помощъ султанъ Мурадъ II, който като не очаквалъ такво нападение отъ страна на Маджарско-Полскій кралъ, починалъ си тогава въ азиатска Турция. Владиславъ до толко билъ увѣренъ въ успѣха на прѣдприятието си, дѣто още отъ-напрѣдъ вече се разпоредилъ съ сждбата на България, отъ която било рѣшено да се направи особно княжество подъ управлението на знаменитий Маджарскій генералъ *Янко Хуниади*. Около 10 октомврия Полско-Маджарската войска прѣминжала сърбската граница и покрай Флорентинъ и Видинъ се запжтила къмъ Никополь, до който и пристигнала на 26-й день отъ сжпций мѣсець.

³⁾ Читателтъ може лесно да ги наиде въ Българската История на г-на Иречека, поради това ние нѣма да се запираме на нихъ.

Градътъ Никополъ тогава е билъ най-важната и най-силната турска крѣпостъ въ крайдунавска България, та се разбира, че тамъ имало най-много Турци. Тѣхний брой обаче не билъ толко голѣмъ, дѣто да е вдъхвалъ нѣкаква особна боязнь. Поради това Владиславъ намѣрилъ за излишне да губи врѣме за прѣвземанъето на тая крѣпостъ, която оставилъ задъ гърба си, като търгнѣлъ на прѣдъ къмъ Черно море. До Никополъ християнската войска вървѣла все покрай Дунава, а отъ Никополъ тя взела на дѣсно, спуснѣла се малко на югъ и по-нататѣкъ вървѣла вече не яко далече отъ политѣ на Балкана. Нѣкои части отъ войската си позволявали изъ пѣтя да закачатъ Българетѣ, да ги ограбватъ, разоряватъ и даже убиватъ, сѣщо и църквитѣ имъ да оскверняватъ и развалятъ, като схизматически. Та Владиславъ се принѣдилъ да издаде строга заповѣдъ, съ която обявилъ, че такива насилия и буйства ще се наказватъ съ смъртъ. Чрѣзъ това той ужъ накаралъ войската си да се обнася човѣшки съ Българетѣ, които доброволно му се подчинявали и особно добръ посрѣщали Поляцитѣ, по причина на плѣменното си родство съ тѣхъ. Самъ-тамъ християнската войска срѣщала турски крѣпости, които лесно прѣвзимала и разорявала. Тя разорявала и села (villae), за които обаче лѣтописцитѣ не казватъ да сѣ били турски, а пакъ ние видѣхме вече по-горѣ, че тогава сѣ били разорявани и български села. Като доближилъ до най-источнитѣ крайморски български области, Владиславъ пустнѣлъ нѣколко турски плѣнници и имъ далъ да занесѣтъ писма (прокламации) до Турцитѣ, които се намѣрвали въ *Шуменъ, Варна, Галата, Каварна, Калиакра, Балчикъ, Махорагъ(?)* и др. Въ тия си писма Владиславъ прѣдлагалъ на Турцитѣ да му се прѣдадѣтъ безъ всѣкакво съпротивление, като имъ обричалъ, че въ такѣвъ случай нѣма да имъ учини никакво зло и ще се погрижи да ги прѣпрати прѣзъ Черно море въ Азия, дѣто да си живѣятъ спокойно. Нѣкой отъ тие Турци пристанѣли на

това предложение, а нѣкои побързали да се затворѣтъ въ градоветѣ *Шуменъ* и *Балчикъ*,⁴⁾ които били укрѣпени съ по три каменни стѣни и обкопани съ дълбоки ровове. Но и тия най-источни турски крѣпости въ България били скоро прѣвземени отъ християнската войска, която тамъ погубила до 5,000 Турци. Слѣдъ това безъ особно съпротивление се прѣдали и градоветѣ Галата, Микрополисъ (?), Каварна и Калиакра. Около 10 Ноемврия Владиславъ прѣвзелъ и Варна.

И така въ единъ мѣсецъ врѣме, Владиславъ изминѣлъ на-дължъ и под своилъ цѣла крайдунавска България отъ сѣрбската граница до Варна, и това онъ извършилъ съ една малобройна войска, за която тогавашний влашки господарь, като ѣ прѣгледалъ при Никополь, твърдѣ остроумно казалъ: „турский Султанъ по-вече людѣе взима съ себе си, когато излази на разходка или на ловъ.“ Тоя Владиславовъ походъ на първъ погледъ наистина се прѣдставява като единъ извънреденъ подвигъ, и нѣкои сегашни историци прѣдполагатъ, че тогавашната Полско-Маджарска войска трѣбва да е състояла отъ извънредно храбри юнаци, че между прѣдводителетѣ ѣ е имало извънредни военни таланти и т. п. Ние не отричаме ни едното, ни другото; ще забѣлѣжимъ само, че отъ каквито герои, отъ каквито военни гение и да е състояла тая малобройна войска, тя никога не би могла да извърши такъвъ единъ походъ въ толко кратко врѣме, ако въ крѣ-

⁴⁾ Каллимахъ нарича тие градове: *Sumium* и *Pesechium*. По-вечето сегашни изслѣдователѣ мислятъ, че подъ *Sumium* се разбира Шуменъ, а подъ *Pesechium* — Балчикъ. Ние тука приемаме това мнѣние безъ да испытваме, до колко оно е право, защото такива подробности и не влизатъ въ задачата на настоящий ни членъ. Не можемъ да не забѣлѣжимъ обаче, че Длугошъ, който е описалъ Владиславовия походъ по разказа на нѣкои участвовавши въ него Поляци, на мѣсто *Pesechium*, пише *Petrecz* (Петречъ). При това онъ така описва мѣстоположението на тоя градъ: ... *lacus erat, qui penes castellum Petrecz capit originem, qui et juxta Gallatum terminat intra sinum quendam parvum quem mare expandit*. По тия думи крѣпостъ *Петречъ* би трѣбвала да се търси татъкъ нѣкъдѣ, дѣто сѣ сега Девненскитѣ развалини, за които сѣ мисли да сѣ останали отъ старий Маркианополь.

постигъ Видинъ, Никополъ, Шуменъ, Балчикъ, Варна и пр. да е имало доста силни турски гарнизони и ако би около тия крѣпости да е имало колко годѣ-гжето турско население. — За нашата цѣль тука още по-любопитно е отстѣпванъето, завърщанъето на Полско-Маджарската войска. Изъ Варна Владиславъ смѣталъ да се прѣхвърли въ Тракия, та и тамъ да унищожи власта на Турцитѣ, които онъ, както рекохме по-горѣ, се надалъ и съвсѣмъ да изгони изъ Европа. Тие планове обаче развалилъ Мурадъ II, който като мѣлния долетѣлъ изъ Азия съ 40,000 войска и още на 10 Ноемврия се сразилъ съ християнската войска при Варненското (Девненско) езеро. Въ врѣмето на тая знаменита битва сѣдбата на европейскитѣ турски владѣния нѣколко пѣти се окачвала на влакно. Но най-послѣ Еничаретѣ спечелили побѣдата, като сполучили да убижтъ Владислава. Отъ християнската войска тукъ погинѣли около петъ-шестъ хиляди души, останѣлитѣ потеглили назадъ въ голѣма безредица: едни, заедно съ Хуниади, побързали да прѣминжтъ прѣзъ сегашний Делиорманъ въ Влашко, а други търгнѣли на западъ съ намѣрение да се завърнжтъ дома си прѣзъ Сърбия, та трѣбвало пакъ да пѣтуватъ прѣзъ цѣла крайдунавска България. Раздѣлени на много малки купове, тѣ взели и разни пѣтища, изъ които до толко се убъркали, дѣто мнозина, на мѣсто да стигнжтъ въ Сърбия, попаднѣли въ Босна, а пѣкъ нѣкои загазили чакъ въ Албания, отдѣто Георгий Скандербегъ ги прѣпратилъ, прѣзъ Дубровникъ, въ отечеството имъ. Во врѣмето на своитѣ дълги скитания по България, тие разпрѣснѣти и разнебитени Полско-Маджарски войници много страдали отъ гладъ, отъ студъ и отъ различни болести, но не се излагали и на нѣкакви сериозни неприятелски нападения. — Изобщо ние ще забѣлѣжимъ, че извѣстията, които ни съобщаватъ за Владиславовий походъ нѣкои добрѣ познати съ работата съврѣменници показватъ, че около половината на 15-й вѣкъ

Турцитѣ не сж още стояли здраво въ крайдунавска България. Турци е имало тогава само въ градищата, особно въ укрѣпенитѣ градове. Селско турско население, ако и да е имало, то по количеството си оно е било съвсѣмъ ничтожно; броятъ на спахиитѣ, както ще да видимъ по-долу, е билъ още много малкъ. Турското господаруване по онова врѣме въ крайдунавска България изобщо ни се прѣдставлява още като една оккупация не яко осигурена. И ако Еничаретѣ не сполучѣхж да грабнатъ изъ ржцѣтѣ на Полско-Маджарската войска побѣдата, която тя одържа въ 1444 надъ турската конница при Варна, то нѣма съмнѣние че още въ сжщата година Турцитѣ щѣхж да се изчистятъ до единъ изъ крайдунавска България, надъ която и щѣше да се въцари тогава „Сибинянинъ Янко“, сирѣчь Хуннади. — Че въ 15-й вѣкъ броятъ на заселенитѣ вече по България Турци е билъ съвсѣмъ ничтоженъ, това се види и отъ нѣкои други исторически фактове и извѣстия, на които ние нѣма да се запираме, а ще побързае да прѣминемъ къмъ

16-й ВѢКЪ.

Въ нашата по-нова ржкописна книжнина има една кратка повѣсть „о времени втораго разоренїа Болгарїи, каковымъ образомъ бысть“. ⁵⁾ Тя е намѣрена отъ профессора Ламанскаго въ единъ ржкописенъ сборникъ, писанъ на 1831 г., и може да се мисли, че е излѣзла отъ перото на Неофита Хилендарскаго (Бозвели). Ето какво нѣщо се приказва въ неж. „Патріархъ нѣкто цариградскїй, адү наследникъ, діаволу другъ, вторый Іудѣ, новый Яріа, ошолъ при царѣ Селима на поклоненїе и сказалъ ему: царю многолѣтнїй, есть твои подданицы Болгарскїй родъ, сүровыя челоуеци, въ вранѣхъ непобѣдимїи, и аще не смириши ихъ до конца, то паки возстанутъ на тебе и возмутъ землю свою отъ тебе. Но да разоришь началныя мѣста ихъ и

⁵⁾ Глед. въ нашъ членъ за Пашия и за неговитѣ ученици, въ Периодическо Списание на Бъл. Кн. Дружество. Браила 1871. Кн. IV, 18, 19.

градоначалниковъ ихъ. и тогда бѹдеши миренъ отъ брани Тогда Сѹлтанъ съ великою яростію возрѣвъ на него и вопроси его: да гдѣ есть начальное мѣсто ихъ? Рече же патріархъ Селимѹ: нмъ есть столны градъ Терново, въ Оракѣи Андріанъ-градъ. Тогда воста съ великимъ гнѣвомъ на Болгарію въ лѣто Христова 1522. Селимъ самъ разори Оракію отъ Андріанъ-градъ до Сръдець-града, а единъ Каймаканъ Мѹрза татарскій съ 46 тысящими войска татарска покрай Дѹнаѣ и Стара Планина всѣмъ расси паша отъ Чернаго моря до Бидинъ, а въ Македонію посла своего визирѣ съ 33 тысящею войска, начъ отъ Драма даже до Босна, все потѹрчилъ: Доспатъ планина тогда истѹрчилъ, Еспинѹ, Крѹпникъ, Кочени вси тогда истѹрчили . . . Тогда и Терновскиѣ патріаршіѣ огнемъ сожигоша и патріарха мечемъ заклаша“.

Извѣстіята, които срѣщаме тука, на пѣрвъ погледъ се показватъ съмнителни, дори и невѣроятни. Така, напри-мѣръ, въ 1522 г. нито Селимъ I, нито пакъ Селимъ II не сѣ могли да ходятъ да разсипватъ и потѹрчватъ Бѹлгарія, защото тѣхъ тогава и нѣмаше на свѣта. Селимъ I е умрѣлъ на 1519 год., а Селимъ II е царувалъ отъ 1566 до 1574. Въ 1522 год. на турскій прѣстолъ сѣдѣше знаменитий Сулейманъ I, който царува отъ 1519 до 1566 г. Срѣщатъ се тукъ и други такви несъобразни нѣща, но при всичко това ние трѣбва да допустнемъ, че въ тая любопитна отъ къмъ литературенъ изгледъ повѣсть се съдържатъ и нѣколко истински исторически събитія, които само сѣ убѣркани и прѣувеличени. Ето, что ни накарва да мислимъ така.

1) Достовѣрни исторически свидѣтельства показватъ, че султанъ Селимъ слѣдъ като разпространилъ власта си въ Армения, Сирия, Аравія, особно, слѣдъ като покорилъ Египетъ, захванѣлъ да стѣснява правдинитѣ на своитѣ християнски подданници, които (правдини) до тогава онъ, както и неговитѣ прѣдшественници, уважавалъ. Малко нѣщо прѣди смърта си, на 1518 или на 1519 г., Селимъ I заповѣдалъ да се потурчатъ вситѣ по-добри каменни църкви,

а християнетѣ, ако щѣтъ, да си граджтъ за напрѣдъ дървени храмове. Тая заповѣдъ била и изпълнена въ Цариградъ, дѣто, освѣнъ патриаршията и още една църква (ἡ παναγία τοῦ Μοχλίου), другитѣ каменни гърцки храмове, тогава били прѣвѣрнжти на джамии. При това Селимъ I явно се изказвалъ, че за доброто на турската държава било би полезно да се потурчи всичката рая.⁶⁾ Възможно е, че по онова врѣме и въ България сж прѣвѣрщани на джамии по-хубавитѣ църкви, възможно е, че освѣнъ това, тамъ сж извѣршвани тогава и други голѣми насилия надъ християнската вѣра.

2. За султанъ Селимъ II срѣщаме въ единъ Сърбски летописъ таква бѣлѣжка: „въ лѣто 7075 (= 1569) пусти Селимъ елѣазаджи и продаде црѣкве и манастире“.⁷⁾ Другъ единъ лѣтописецъ казва за сжщата работа така: „тогда царь (Селимъ II) продасть црѣквы и монастыри по вѣсѣмъ царствомъ его“.⁸⁾ Види се, че въ тия лѣтописни бѣлѣжки рѣчта е за нѣкаква си продажба на църковни и мѣнастирски имоти, продажба, която е извѣршена въ царуванъето на Селимъ II, около 1569 год. и която, може би, е закачила токо българскитѣ и сѣрбски епархии. Въ гърцкитѣ църковноисторически хроники, до колкото знаемъ, нѣма споменъ за такво нѣщо. Но тѣ ни разказватъ за друга една твѣрдѣ любопитна работа, която била извѣршена по онова именно врѣме. Прѣзъ 1570 год. въ Цариградъ подъ прѣдсѣдателството на Вселенский патриархъ, Митрофанъ III, се събралъ синодъ, който рѣшилъ да се унищожжтъ самостоятелнитѣ архиепископства Охридско, Печско и Тѣрновско, и да се подчинѣтъ на Вселенский прѣстолъ. Тѣрновский архиепископъ се покорилъ на това рѣшение, но Охридский и Печский сполучили да увар-

⁶⁾ Глед. въ книгата на *Испиланти* (Атанасъ Комнинъ); „Τὰ μετὰ τὴν ἑλωσιν“ Константинополь 1870, стр. 50—53.

⁷⁾ *Григоровичъ*: „О Сербіи въ ея отношеніяхъ къ сосѣднимъ державамъ“ стр. 59.

⁸⁾ *Яничъ*: „Serbisch. Annalistik“ 101.

дѣтъ правдинитѣ си съ помоща на Султана, комуто се задѣжливи да плащатъ особно даждие.⁹⁾ Отъ що се е появилъ по онова врѣме такъвъ въпросъ, и какъ трѣбва да се разбира тогавашното унищожение на Търновското архиепископство, на тие въпроси ние нѣма да се запираме тука, защото бихме си отворили дълга и широка работа, която би ни отвлѣкла твърдѣ далеко отъ задачата на настоящий ни членъ. За нашата цѣль тука е доста да знаемъ, че и въ гърцкитѣ исторически источники се намѣрватъ извѣстия за нѣкакво си ограничение правдинитѣ на Търновската църква въ царуванъето на Селимъ II и че, по свидѣтелството на реченнитѣ гърцки источники, това ограничение станжло по исканъето на Вселенската Патриаршия и за нейна полза.

И така свидѣтелствата, които ние приведохме тука изъ нѣкои сърбски и гърцки источники показватъ, че не сѣ съвсѣмъ безосновни извѣстията на българската повѣсть за насилието, което е прѣтърпяло християнството въ България „при царѣ Селима“, както и за непохвалний начинъ, по който „патриархъ нѣкто цариградскій“ е издѣйствувалъ тогава разсипванъето на „Търновската патриаршия“. Ако тия извѣстия до нѣйдѣ се потвърдяватъ, то може да се мисли, че не ще да е съвсѣмъ безосновно и извѣстието за голѣмитѣ татарски разорения, които по онова врѣме постигнали крайдунавска България „отъ Чернаго моря и до Бидинъ“. Както е познато Кримскитѣ Татаре признахъ надъ себе си Турската върховна власть още во врѣмето на Мухамеда II, покорителя на Цариградъ. Отъ тогава они често дохождахъ да помагатъ на турскитѣ Султани въ военнитѣ имъ походи и дохаждахъ по нѣкога съ голѣми ордии, въ които имало по-вече отъ петдесетъ хиляди души. Во врѣмето на такви походи, ако дотрѣбваше да се оплѣни и разори нѣкоя неприятелска страна, то тая работа оби-

⁹⁾ Глед. въ горѣзабѣлѣженната книга *Исисланти* стр. 105. Сравни и въ нашия „исторически прѣгледъ за Българската църква“ стр. 124.

кновенно се възлагаше на Татаретѣ. Они до толко бѣхъ навикнѣли да грабѣтъ и опустошаватъ, дѣто не можѣхъ да не упражняватъ занаята си и тогава, когато минувахъ и прѣзъ нѣй-мирнитѣ турски области. Въ 16 и 17-й вѣкове прѣзъ България, особно прѣзъ источнитѣ ѣ страни нѣколко пѣти сѣ минували такви многобройни татарски ордии, като сѣ дохождали да участвуватъ въ турскитѣ войни съ Маджаретѣ, Хърватетѣ, Нѣмцитѣ и пр.¹⁰⁾ Възможно е, че турското правителство и нарочно е повдигало Татаретѣ да опустошаватъ България по причина на нѣкакви си политически вълнения въ неж. Нашитѣ народни пѣсни, които доста често споменуватъ за татарскитѣ *вѣрвеже*, по нѣкога ги прѣдставляватъ не яко страшни. Въ една пѣсень, напримѣръ четемъ:

Презъ село идатъ Татаре,
Всичкото село излезе
Черни Татаре да гледа
Всичкитѣ миромъ минаха.
 Едно проклето Татарче,
 А то си миромъ не мина,
 Ами си коня разигра,
 Та зело Рада Влахия¹¹⁾

Но ние имаме и такви пѣсни, въ които се говори:

Знаешъ ли, мале, повнишъ ли,
 Кога бѣ размиръ година,
 Кога Татаре вѣрвеха
 Сичкото село побягна
 (или:) Въ срядъ село нови гробища:
 Живи се люде копале,
 Като Татаре виделе.¹²⁾

¹⁰⁾ Глед. бѣлѣжкитѣ на Лазаръ Соранцо за пѣтищата, по които Татаретѣ сѣ ходили въ Маджарско, въ „*Turcici imperii statua*“ Елзевир. издание 1633 год., стр. 250, 251.

¹¹⁾ Глед. въ сборника на братъ Миладиновци, стр. 101.

¹²⁾ Все тамъ, стр. 138. Мжно е да се прѣдположи, че въ нашата сегашна народна поезия се е завардало споменъ за ония староврѣмски разорения, които Тата-

Възможно е, че прѣзъ 16-ий вѣкъ въ крайдунавска България Татаретѣ сж правили нѣкакви особно голѣми опустошения, за които, види се, съставителътъ на повѣста „о второмъ разореніи Болгаріи“ е знаялъ нѣкаква лѣтописна бѣлѣжка и се е възползвалъ отъ тѣхъ по своему. Но каквито голѣми и да сж били тия опустошения, тѣ не сж „рассипали вса отъ Чернаго моря до Бидинъ“, нито пакъ сж довѣршили християнското население въ крайдунавска България до таква степенъ, както се говори въ повѣста, за която ни е тука рѣчь.

Отъ край на 16-й вѣкъ ние имаме твърдѣ важни, но малко още познати извѣстия за тогавашното положение на източно-българскитѣ области, както и за тогавашний съставъ на тѣхното население. Тия извѣстия се срѣщатъ въ една политическа рѣчь, или записка (*un discorso*) и въ едно писмо, писани отъ единъ Дубровничанинъ, на име *Павелъ Джорджичъ*. Записката Павелъ Джорджичъ е съставилъ за седмиградскій князь Стефанъ Батори, и му ъж е челъ на 10-й януария 1595 год., когато той, заедно съ Влашкий и Молдавскій господаре, воюваше съ Турцитѣ покрай долний Дунавъ. Въ тая записка Джорджичъ подбужда седмиградскій князь да мине въ България, като го увѣрява, че Българетѣ на радо сърдце ще се придружатъ къмъ войската му и че съ тѣхна помощъ той не само ще може да събори тамъ власта на Турцитѣ, но ще може още да прѣмине и Балкана, та прѣзъ *Туловската* и *Загорска* областъ (*la provincia di Tulia e di Zagora*) да стигне чакъ до Одринъ. — Другий отъ горѣреченнитѣ паметници, именно писмото си, Джорджичъ е писалъ, пакъ по сжщата работа, *all Illustrissimo Monsignor Visconti*, (тогавашний папски Нунций въ Седмиградско) на 6 юния 1595 г. Въ тия

лѣтъ правихъ по България въ 13-й и 14-й вѣкъ. Поради това ние мислимъ, че както въ приведенитѣ тука пѣсни, така и въ други подобни, рѣчта е за татарскитѣ вѣрже на Турско врѣме, именно въ 16-й и 17-й вѣкове.

два паметника¹³⁾ се срѣщатъ любопитни за нашата цѣль извѣстия. Но прѣди да пристѣпимъ къмъ тѣхъ, потрѣбно е да кажемъ нѣколко думи за самата личностъ на Дубровничанина Павла Джорджича.

Источнитѣ области на сегашното българско княжество всѣгога сж били срѣдиште на доста широка търговия, както вътрѣшна, така особно и вънкашна. За потвърждение на това ние отъ по-новитѣ врѣмена ще покажемъ на Ески-Джумайский панаиръ, който не е падалъ по-долѣ отъ Узунджовский;¹⁴⁾ ще покажемъ още и на Варненский портъ, прѣзъ който въ 1881 г., на примѣръ, сж прѣминѣли една третя часть отъ всичкитѣ стоки, внесени оная година въ княжеството, и една четвърта отъ изнесенитѣ.¹⁵⁾ Отъ старо врѣме ще научимъ само думитѣ на Великий князь Святославъ, който още прѣди хилядо години е казалъ, че градъ Прѣславъ се намѣрва въ таква една чудесна страна, дѣто „всѣхъ благахъ съходатъся:“ *изъ Гърция* (Византийската империя), *изъ Срѣдня Европа* (Чехия и Венгрия), *изъ Русия* и проч. Дубровничанетѣ, тие словѣнски финикийци, отдавна бѣхж обѣрнали внимание на источнитѣ области въ крайдунавска България. Още въ 13-й вѣкъ тѣ измолихж отъ българский царь Иоанъ Асѣнъ позволение „да си куповажтъ и продаважтъ свободно въ Търновъ и по сѣмѣу Загорію, въ Прѣ-

¹³⁾ Записката на Джорджича е намѣрилъ Макушевъ въ Миланский архивъ и ѿ е обнародвалъ лани во 2-й томъ на своитѣ „паметници“ който (томъ) е издаденъ въ Бѣлградъ. Нѣкой собственни мѣстни наваания сж напечатани погрѣшно. Отъ тая записка у насъ се намѣрва единъ прѣписъ, който ни е далъ покойний Макушевъ и отъ който ние ще се ползуваме тука. Писмото на Джорджича се е завардило въ флорентинский архивъ заедно съ доста много други любопитни за онова врѣме паметници, отъ които ние сме взели копии съ намѣрение да ги обнародваме нѣкога. Въ флорентинский архивъ се намѣрватъ още нѣколко писма отъ Павла Джорджича, отъ които едно е писано до Тосканский великъ херцогъ и все пакъ по сѣщата работа. Отъ тѣхъ ние такожде имаме копии.

¹⁴⁾ Глед. въ брошюрката на Арнолда Хилберга: „Nach Eski-Djumaja“ Wien 1876, дѣто е помѣстенъ рапортътъ на графъ Зичи за Ески-Джумайский панаиръ въ 1876 год. стр. 55—63.

¹⁵⁾ Глед. „Възвѣна търговия на Княжеството, издава Статистическото Бюро.“ София 1883, стр. 4—5.

сметъ и въ Карвунската хора¹⁶⁾ *Карвунска хора* тогава се е наричала сегашната югоисточна Добруча и наричала се е така отъ името на града Карвуна или Карвона (Carbona), който се е намиралъ около сегашний Балчикъ, може би тамъ, дѣто сж развалинитъ при селото *Екрене*¹⁷⁾ (глед. у *Каница*: *Dunau-Bulgarien* III, 210). Слѣдъ Турското завоевание ние пакъ намѣрваме Дубровничанетъ да си продаватъ и купуватъ свободно въ реченнитъ мѣста. Въ втората половина на 16-й вѣкъ тѣ имали свои колонии и търговски кѣщи въ Силистра, Провадия, Шуменъ, Рущукъ и Търново. Въ 17-й вѣкъ, както ще видимъ, кога му дойде мѣстото, ние намѣрваме и още нѣколко Дубровнишки колонии въ Добруджа. Отъ тие Дубровничане е билъ и Павелъ Джорджичъ, който е ималъ или държалъ кѣща (търговска) въ Провадия.¹⁸⁾ Първъ пжтъ той е дошелъ въ България около 1580 год. и е живѣлъ тамъ четири години. Слѣдъ това се завърщалъ въ Дубровникъ и пжтувалъ нѣколко врѣме по Италия, а около 1590 год. пакъ дошълъ въ Българско (nel Regno di Bulgaria), дѣто тоя пжтъ се маялъ около петъ годинъ. Въ врѣмето на толко дълго живѣяне въ България Джорджичъ не сѣдялъ все на едно мѣсто, а повечето пжтувалъ по различни български земи, особно по сегашний Тозлукъ, Делиорманъ и Добруча. Българетъ изобщо се отнасяли къмъ Дубровнишкитъ търговци съ голѣмо довѣрие и даже сключвали съ тѣхъ родственни (брачни) свѣзки: vi e la sagiane delle parantele che seguono fra loro (i Bulgari) et li huamini nostri Ragugei, забѣлѣжава Джорджичъ. Съ особно довѣрие и откровеностъ се разговаряли българскитъ граждане и селяне съ Джорджича,

¹⁶⁾ Глед. грамотата, която Асѣнъ (Иоаннъ) е далъ на Дубровничанетъ, въ Шафариковитъ Рамѣтку.

¹⁷⁾ Глед. Картата на Черноморскитъ брѣгове, която е съставилъ въ 1318 год. Италианецътъ (назъ Генуа) Петъръ *Весконтте* и въ съчиненията на Ф. Бруна: „Черноморье“ II, 326.

¹⁸⁾ Всичкитъ извѣстия, които привождаме тука за Павла Джорджича, ние вземаме изъ неговата записка или рѣчь.

на когото гледали като на свой човекъ, защото той дълго време живѣлъ и се въртѣлъ около нихъ. Тия подробности ние привождаме, за да видятъ читателѣтъ ни, колко сж важни извѣстията, които Павелъ Джорджичъ ни съобщава за България и за Българетъ въ края на 16 вѣкъ. Трѣбва да кажемъ още, че тоя Дубровничанинъ е знаелъ добръ, че Българе сж живѣли по всичкото сегашно княжество, сжщо и въ сегашна источна Румелия, но при всичко това онъ счита чисто български области токо Добруча, Делиорманъ и сегашний Тузлукъ; токо за тѣхъ и казва, че били главнитъ области на България, *del Regno di Bulgaria*.¹⁹⁾ Добруча и Делиорманъ той нарича съ сегашнитъ имъ названия (*Dobrussia, Deliorman*), а Тузлукътъ нарича *Горилово* (*Gorilovo*). Това име такожде се употрѣблява сега, но се употрѣблява въ формата *Герлово*, която, види се, Турцитъ сж извратили отъ старото българско название *Горилово*. Единъ отъ младитъ наши офицери, г-нъ Каваловъ, който прѣзъ минжлата 1882 г. доста дълго време е живѣлъ и пътувалъ по Тузлука, ни е казвалъ, че тамъ сега наричатъ *Герлово* една частъ отъ Османъ-Пазарската околия, която (частъ) се простира отъ Тича (Чатакъ) до кждѣ Върбица и загърца въ себе си около 25 турски села. Това съобщение на г-нъ Кавалова се посрѣща съ слѣдната бѣлѣжка, която срѣщаме въ едно отъ браилскитъ книжки на Пер. Списание: „на сѣвероистокъ, три часа отъ Котелъ, простира се околията *Герлово*; тя обема около 4 четвъртити нѣмски мили, или 8 четвъртити часа. Населенията по тая старна сж всички турски, освѣнъ село Върбица“ (кн. V—VI, 28.). За *Герлово* споменува и Каницъ, който казва, че около 1872, оно (види се, една частъ отъ него) е влизало въ шумненската кааза и е съставляло особна нахия, отъ 13 села.²⁰⁾ Въ края на 16-й вѣкъ названието *Горилово* (*Герлово*)

¹⁹⁾ Il Regno di Bulgaria често се срѣща въ записката и въ писмото на Джорджичъ и токо речи всѣки пътъ оно обовначова тие три области.

²⁰⁾ Каницъ. „Donau-Bulgarien“, III, 63.

се е опотрѣблявало въ по-широкъ смисълъ, както показаватъ извѣстіята на Павла Джорджича, къмъ които ние можемъ вече и да пристѣпимъ.

„България (il Regno di Bulgaria), казва Джорджичъ въ записката си, се дѣли на три области (province). Първата се нарича *Добруча*; тя е равна и гола, безлѣсна страна, простира се на дължъ покрай морскій брѣгъ отъ устията на Дунава и до Варна. Въ тая областъ азъ много години съмъ живѣлъ и пѣтувалъ. Тамошнитѣ жителѣ страдатъ отъ нѣманье дѣрва, на мѣсто които сж принждени да употребляватъ говежди лайна: волове и крави се намѣрватъ тамъ въ голѣмо множество (abondantissimo). Па страдатъ и отъ нѣманье вода, за добиваньето на която сж принждени да копажтъ дълбоки кладенци, по 70 и 80 педи, но и въ тие кладенци водата е много лоша. Приморската частъ на Добруча е населена съ Християне; тамъ се намиратъ слѣднитѣ мѣста (terre): Charar(?), Maluch(?), Costanza (Костенджа), Mangalia (Мангалия), Irosta,²¹) или Irosla(?), Balcich (Балчикъ) и Varna Варна. По-далечко отъ морскій брѣгъ (per su la marina) се намѣрватъ християнски мѣста: Orachoveza (старо и ново *Орѣхово* въ Варненската околия), Savarno (Каварна), Corleis или Corbis(?), Eiherrena(?) Franga (Франга), Novoselo (Ново село) и Galatta (Галата). Ни едно отъ тия мѣста не е населено само съ Турци или пакъ само съ Християне освѣнь Балчикъ. Въ внѣтрѣшната частъ на Добруча²²). се намиратъ слѣднитѣ мѣста: Tuluchia (Тулча), Baba (Бабадаа), Carassui (Карасу = Черна-

²¹) Въпросителный знакъ, който туряме при нѣкои названія, показва, че тия названія или вече несѣще твувать сега, или пакъ до толко сж искривени отъ различни прѣписваче на Джорджичевата *записка*, дѣто не е вече вѣзможно, за насъ поне, да ги разберемъ. Трѣбва да кажемъ, че въ Миланскій архивъ се е завардилъ не оригиналътъ на тая *записка*, а една копия отъ неѣ, която, види се, не е написана съвѣстнъ вѣрно.

²²) Тука слѣдватъ нѣколко думи, въ които се е казвало, какво население е живѣло пакъ внѣтрѣ по Добруча, но общий смисълъ на тие думи не се разбира добрѣ, защото нѣкои отъ тѣхъ, види се, не сж написани вѣрно. Па, може би, има вѣщо и пропуснато.

Период. Списание.

вода?), Cassasui(?), Passarghi (Пазарджикъ) и Provadia (Провадия). Въ Cassasui(?) и *Бабадаа* (Babassi) Християнетъ сж по-вече отъ Турцитъ. Турцитъ, които живѣхтъ въ горѣ-реченнитъ мѣста сж все изъ Азия; тѣ дохождали тѣдѣва по търговия, па се и заселили тукъ. Тѣхъ не ги яко бива за военна работа, а кореннитъ жителѣ (li habitatori?) сж храбри и между нихъ би могла да се набере добра дружина, но нѣматъ друго орѣжие, освѣнъ сабли и стрѣли съ лѣкове. Слѣдъ Добруча иде областа *Делиорманъ*, наречена така отъ голѣмитъ и високи лѣсове, съ които е обрасла. Тая страна е изобилна съ плодове (di frutta) и съ лозя. Делиорманъ е доста голѣма областъ; въ нежъ се намираватъ слѣднитъ мѣста: Sciumgna (Шуменъ), Prislavo (Прѣславъ), Krosgrad (Разградъ), Cirvenigi (Червенъ, който се е намиралъ на мѣстото дѣто е сега Червена вода, при Русчукъ), Rusti (Русчукъ), Doristar, или Silistria (Силистра). *Вситъ тия мѣста сж населени по-вечешо съ Християне, не жели съ Турци.* — Третята областъ, която се намира кждѣ Балкана въ сѣщата България (nel medesimo Regno di Bulgaria), се нарича *Горилово*. Тя е по-малка отъ първитъ двѣ области (сирѣчь отъ Добруча и Делиорманъ), но е по-гжсто населена, по-изобилна, и богата съ всякакви нѣща (ma é piu habitata, e piu abbondante et divitiosa d'ogni cosa). Ражда прѣкрасни плодове и, въ голѣмо изобилие, пшеница, ичимикъ, вино. *Горилово* е доста отдалечено отъ Дунава и *е населено съ голѣмъ брой Християне, които сж много воинственни* (contiene in se christiani in grandissimo numero, e molto bellicosi).

Малко по-надолъ въ записката си Джорджичъ пакъ се повѣрща да говори за тия области, именно за южнитъ имъ части, и между друго забѣлѣжва, че тамъ има безкрайно множество (numero infinito) християнски села. При това той привожда и названията на слѣднитъ отъ тѣхъ: Gulama(?), Gesira (Джезира?), Fusciano(?), Dovino (Девна), stierazzi (Мънастиръ), Plozzo(?), Dobrina (Добрина?), Са-

rapaz(?), Crivina (Кривна), Ravana (Равна), Nenov (Неново), Unciari(?), Gnauscia (Нявша), Guglie (Гулица), Senizza (Сѣница?) Calugerizza (Калугерица), Jankovo (Янково), Novoselo (Ново село), Mos (Мостъ), Cenga (Ченга), Divdeo (Дивдѣдово?). Нѣкои отъ тия села, които во врѣмето на Джорджича сж били чисто български, и до сега сжществуватъ съ сжщитѣ си названия, та е много любопитно да разгледаме, какво имъ е сегашното население. Ние съ тая цѣль можемъ да се позапремъ токо на слѣдующитѣ 11-тъ села, защото токо за тѣхъ могохме да съберемъ потрѣбнитѣ топографически и статистически свѣдѣнія.²³⁾

1. *Devino* = *Девино*, или *Дѣвино*. Нѣма съмнѣние, че това е било старобългарското название на селото *Девна* или *Девно*, което се намира въ Провадийската околия, близу до *Девненското* (Варненско) езеро. Види се, че и названието на *Девненското* езеро въ старо врѣме се е изговаряло: *Дѣвинско*, па може и *Дѣвино* езеро. Селото *Девна* (*Дѣвино*), прѣди послѣдната война е било населено съ Българе и Татаре:²⁴⁾ български кжци тамъ е имало около 200, а Татарски около 17.

2. *Monastierazzi* = *Мзнастиръ*, се намирва край *Девно* (*Дѣвино*), малко на югъ, и сега влиза въ Тестеджийската селска община на провадийската околия. Прѣди войната това село е било съвсѣмъ турско, и е имало около 42 кжци.²⁵⁾

3. *Crivina* = *Кривня*, въ черковненската селска община на провадийската околия, е чисто турско село отъ 91 кжца.²⁶⁾

²³⁾ Мѣстоположеннето на тия села ние тука ще опрѣдѣляваме по официалний списъкъ на градскитѣ и селски общини, който (списъкъ) е напечатанъ въ „Държавний Вѣстникъ“ 1883; брой 73 (отъ 12 юлий). А статистическитѣ си белѣжки за тѣхъ вземаме по-вечето изъ сборника: „Матеріалы для изученія Болгаріи, напечатаны по повеленію Е. И. Высочества Главнокомандующаго дѣйствующею арміею.“ Выпуски IV и V. Букарештъ 1877.

²⁴⁾ „Матеріалы“ и пр. IV, 61; V, 25.

²⁵⁾ „Матеріалы“ V, 256.

²⁶⁾ Все тамъ, IV, 62.

4. *Ravana* = *Равна*, въ сжщата черковненска община, е българско село съ 57 кжци, въ които набройватъ до 90 вѣнчила.²⁷⁾

5. *Nenov* = *Неново*, такожде въ черковненската община, прѣди войната е имало 54 кжци, все български.²⁸⁾

6. *Gnauscia* = *Нявша*, или *Невше*, въ тюркъ-арнаутларската селска община (провадийска околия) прѣди войната е било чисто турско село съ 170 кжци.²⁹⁾

7. *Guglie* = *Гулица*, или *Голица*, въ новоселската околия (варненско окръжие), е чисто българско село, въ което прѣди войната сж набройвали 250 вѣнчила.³⁰⁾

8. *Calugerizza* = *Калугерица*, *Калугерса*, въ каспичанската селска община (новопазарска околия) прѣди войната е имало 25 кжци български и 28 турски.³¹⁾

9. *Janchevo* = *Янково*, въ прѣславската околия, е чисто турско село съ 129 кжци. Край него се намѣрва друго едно малко селце, което се нарича *Еми-Янково* и такожде е населено само съ Турци, около 28 кжци.³²⁾

10. *Mos* = *Мостъ*. Това е било старото българско название на селото Кюпрю-Кьой, което се намѣрва на р. Тича (Камчия), около 4—5 километра по-долу отъ втичанъето въ неж на Луда Камчия. Това старо название и до сега, казватъ, се употрѣблява между мѣстното българско население. Селото *Мостъ* (Кюпрю-Кьой) влязъ въ новоселската околия (Варненско окръжие) и, както ми сж казвали, има око 180 кжци, отъ които само около 50 сж български, а другитѣ сж все турски.³³⁾

²⁷⁾ Тамъ, V, 24, 258; IV, 62.

²⁸⁾ Тамъ, IV, 62.

²⁹⁾ Тамъ, IV, 62.

³⁰⁾ Тамъ, V, 25.

³¹⁾ Тамъ, IV, 24.

³²⁾ Тамъ, IV, 23.

³³⁾ Тие белѣжки за населението на *Кюпрю-Кьой* (Мостъ) ни е съобщилъ г-нъ *Каваловъ*.

11) *Сенга* = *Ченгя*, въ новоселската околия, е чисто българско село, въ което има 70—80 къщи.⁸⁴⁾

Горѣизложенитѣ бѣлѣжки, макаръ и да не сж съвсѣмъ точни, показватъ, че отъ единадесетъ села, които въ края на 16-й вѣкъ сж били чисто български, сега само четири сж останѣли таки, именно: *Равна*, *Неново*, *Гулица* и *Ченгя*. Въ другитѣ седемъ сж се заселили Турци, при това българский элементъ съвсѣмъ е изчезналъ въ селата: *Мзнастиръ*, *Кривня*, *Янково* и *Нявша* или *Невше*.

Слѣдъ извѣстията си за състава на населението въ областитѣ *Добруча*, *Делморманъ* и *Горилово*, Джорджичъ продължава така: „Къмъ Софийската страна (сирѣчь на западъ отъ Горилово) се намѣрва Търново, градъ главенъ и митрополия, на която архиепископътъ⁸⁵⁾.... държи надъ своя властъ 260 християнски села, отъ които всѣко едно има по 200—300 къщи. По-нататкъ се намѣрва *Ловечъ* (la terra di Lovcia), който е доста голѣмъ и населенъ съ Турци и Християне. Край Търново има нѣколко села, населени съ Албанци, които сж храбри и, ако стане потрѣбно, могатъ да извадѣтъ 1,500 души все конници, добръ въоръжени. И двѣтѣ горѣречени мѣста (Le due terre, сирѣчь Търново и Ловечъ) се намѣрватъ въ България (sono nella Bulgheria). Отъ Търново до София има четири дѣня пътъ. София лежи отвѣдъ Балкана на равно мѣсто; тя е голѣма и доста населена поради голѣмата търговия, която тамъ въртѣтъ различни нации, особно Дубровничанетѣ. София се намѣрва на половинъ дѣнь пътъ отъ Балкана, заобиколена е отъ едно много широко поле и има подъ себе си 300 села, отъ които 260 сж християнски, а 40 турски.“

Въ записката си Павелъ Джорджичъ ни съобщава, и колко спяхии е имало на онова врѣме въ крайдунавска

⁸⁴⁾ Съобщ. г-нъ *Каваловъ*.

⁸⁵⁾ Тука слѣдватъ три четири думи (uno di casa Daghi), които показватъ отъ какъвъ родъ е билъ Търновский архиепископъ. Последната отъ тѣхъ (Daghi) може би е написана погрѣшно.

България. „Всичката оная страна, каже, която се намѣрва подъ управлението на Силистренский, Никополский и Видинский бейове,⁸⁶⁾ въ военно врѣме, не изважда по-вече отъ хилядо спахии“. Хилядо спахии за таква една страна ще ни се видѣтъ много малко, ако си наумимъ, че по онова врѣме въ Европейска Турция е имало по-вече отъ 80,000 спахии,⁸⁷⁾ и че малко нѣщо по-послѣ, именно около 1665, само въ Кюстендилский санджакъ сѣ набройвали около 1100 спахилъци.⁸⁸⁾ — Но да се върнемъ къмъ прѣдмета на настоящий членъ, сирѣчь къмъ населението въ источнитѣ области на сегашното българско княжество. Павелъ Джорджичъ нѣколко пѣти повтаря да казва, че въ Добруча, Делиорманъ и Горилово християнетѣ около края на 16-й вѣкъ били много по-вече отъ Турцитѣ. Па той съобщава и нѣколко таки бѣлѣжки, които, ако се развѣщежтъ добрѣ, можтъ да ни покажтъ до нѣйдѣ, какво е било тогава численното отношение между българското и турско население въ рѣченнитѣ области. На тия бѣлѣжки ние ще се запремъ по-вечко. Джорджичъ увѣрява седмиградский князь, че Българското население въ Добруча, Делиорманъ и Горилово (*del sì bel regno di Bulgaria*) съ радость ще посрѣщне войската му и освѣнъ дѣто ще ѣ набавя все що ѣ е по-трѣбно за храна и пр., но ще и да ѣ усили съ 25.000 храбри момци, каквито твърдѣ лесно могла да извади България (*huomini bravi, che con molta facilità può dare la Bulgaria*). Подъ името България тука пакъ се разумѣватъ токо рѣченнитѣ три источни области). Усиленъ съ таква една

⁸⁶⁾ На тия три санджакъ-бейове е била подчинена тогава цѣла крайдунавска България. Силистренский и Никополский бейове сѣ зависѣли отъ Софийский Бейлербей, а Видинский — отъ Темешварский. Глед. въ „*Turcici Imperii status*“ Елзевирианско издание 1634 г., стр. 196, 197, 200.

⁸⁷⁾ 80.000 ги избройва Венецианский посланикъ *Я. Соранцо* въ 1776 г. Глед. *Relazioni degli ambasciatori Veneti* Serie III, Vol. II, 197. Нѣма съмнѣние, че по врѣмето, за което говори П. Джорджичъ, сирѣчь около края на 16-й вѣкъ броятъ на спахитѣ въ Европ. Турция е билъ по-големъ.

⁸⁸⁾ Глед. „Рапортътъ отъ г. г. Иречка и Сарафова за Кюстендилский окръгъ“ София 1880, стр. 15.

помощь отъ страна на Българетѣ, седмиградский князь, спроти думитѣ на Джорджича, лесно би могълъ да се прѣхвърли прѣзъ Балкана за да заемне „Туловската и Загорска областъ, която се простира къмъ Одринъ“, и по тоя начинъ да тури въ мжчно положение Турцитѣ, които по онова врѣме бѣхъ уплашени въ една голѣма и упорита война съ императора Рудолфа II въ Маджарско. При това наший Дубровничанинъ съвѣтва на седмиградский князь да заповѣда на капитанитѣ и на солдатитѣ си, като влѣзжтъ въ българскитѣ области, да се обнисятъ много мирно и деликатно съ Българетѣ (*con ogni sorte di piacevoli maniere*), защото въ противенъ случай може да произлѣзжтъ лоши сѣтнини: при всичко, че Българетѣ съ нетърпѣние очакватъ християнската войска и сж готови да ѝ помагатъ всѣкакъ, но ако тая войска захване да се отнася къмъ тѣхъ грубо, да ги граби, оскърбява и да имъ чини различни пакости, то они можтъ да се обърнжтъ срѣщу неж и да захванжтъ да помагатъ на Турцитѣ. Въ такъвъ случай они (Българетѣ) можтъ да заемнжтъ балканскитѣ проходи и горски пѣтища и да ги заварджтъ, додѣто пристигне турска войска, та да ѝ ги прѣдаджтъ и чрѣзъ това да улеснжтъ влизанъето ѝ въ България. . . . Отъ изложенитѣ тука бѣлѣжки за насъ особно важна е оная, въ която се говори, че Добруча, Делиорманъ и Горилово около края на 16-й вѣкъ лесно би могли да изваджтъ 25,000 *храбри Българе* опълченци. За да се оцѣни значението на тая цифра трѣбва да се има прѣдъ видъ, че въ края на 16-й вѣкъ *храбритѣ Българе* сж съставлявали не яко голѣмъ процентъ между българското население. Доста е да припомнимъ, че тогавашното българско поколѣние се е раждало и расло въ таки врѣмена, когато Турцитѣ отбирахъ по-здравицкитѣ български дѣца и млади момци, та ги потурчвахъ и правѣхъ отъ тѣхъ Еничари и Аджамъ-олани.³⁹⁾ Па трѣбва

³⁹⁾ Това отбиране на християнскитѣ дѣца се е продължавало до кждѣ срѣдата на 17-й вѣкъ. Глед. въ книгата на Л. Ранке: „Die Osmanen und die Spanische

още да вземеме въ внимание, че Павелъ Джорджичъ, на когото бѣлѣжиктѣ изобщо се отличаватъ съ сериозностъ, като е смѣталъ, колко храбри Българе бихъ могли да се придружатъ къмъ войската на седмиградский князь, ималъ е прѣдъ видъ не нѣкакво задължително, всеобщо, но доброволно повдиганье на нѣкои отъ по-храбритѣ български жители на Добруча, Делиорманъ и, особно, Горилово. Искаме да кажемъ, че цифрата 25.000, за която ни е рѣчь, съдържа въ себе си не твърдѣ голѣмъ процентъ отъ общий брой на бившето въ 16-й вѣкъ българско население въ областитѣ Добруча, Делиорманъ, Горилово, процентъ, който не ще да е надминувалъ цифрата петъ, шесть, та нека и седемъ. Така ако е, то общий брой на Българетѣ въ тия области по онова врѣме може да е достигалъ до 400—500 хилѣди, та е билъ два три пѣти по-голѣмъ отъ колкото е сега. — Да видимъ, какво пакъ говори Джорджичъ за броя на турското население въ областитѣ, за които ни е рѣчта. „Добруча, каже, Делиорманъ и Горилово споредъ свеобщото мнѣние, могатъ да изваджтъ, въ военно врѣме, до 30.000 Турци“ (*La Dobruccia, Deliorman e Gorilovo, à giuditio universale, possono dar fuori da 30.000 Turchi*). Нѣма съмнѣние, че въ това число влизатъ всичкитѣ способни за оружје Турци. Че работата трѣбва да се разбира така, това изрично ни казва и самъ Джорджичъ въ едно отъ писмата си до Папский нунций Висконти.

(Слѣдва.)

Monarchie“ Leipzig 1877, 8, 46. Сравни и нашата бѣлѣжка въ „Период. Списание на Бъл. Кн. Дружество“ Браила, кн. XI—XII, стр. 147.

ЗА СМЪРТНОТО НАКАЗАНИЕ.

Пише ПЕТЪРЪ ПЕШОВЪ.

Съ въпроса за смъртното наказание се занимаватъ не само криминалиститѣ но и всички други, които цѣнятъ човѣшкия животъ и личностъ. Макаръ и взетъ отъ углавното право, този въпросъ най-живо интересува и вълнува и неспециалиститѣ, които искатъ и сж способни да мислятъ и сждятъ самостоятелно.

Разбира се, че въ сегашно врѣме, за отмахване смъртното наказание. изисква се най-напрѣдъ горѣща проповѣдь за въздиганъето уризмената и притиснжта личностъ, защото само такъва проповѣдь е въ сила да смѣгчи нравитѣ и чрезъ това да вджхне въ обществото умраза къмъ умъртвяванъето престѣпнициитѣ. Щомъ обществото е настроено противъ смъртното наказание, то отъ една страна сжднициитѣ, като негови членове, чрезъ тълкувания, чрезъ мѣжки присжди, ще отбѣгватъ прилаганъето му, а пъкъ отъ друга законодателитѣ, за да не изневѣрятъ на избирателитѣ си, не ще се удѣрзостятъ да утвърдяватъ стария кървавъ законъ.

Отъ една страна горнъото съображение, а отъ друга тѣжнитѣ спомени, останжли у насъ отъ грознитѣ и безчеловѣчни наказания, които търпѣхж нашитѣ младежи прѣзъ 1876 год.; ужаса и потърсванъето, което възбуди у насъ искусственното и тържественно убийство, — всичко туй ни подбуди да напишемъ тѣзи си статия, материалъ за която ни послужихж издирванъята и сжденията на евро-

пейскитѣ учени хора, изложени въ прекрасното съчинение на Киевския профессоръ Кистяковскій: „*Изслѣдованіе о смертній казни.*“

Статията ни ще съдържа слѣдующето: историята на смъртното наказание, происхождението му, развитието му, доказателствата за и противъ, и литературата на въпроса.

I.

Макаръ и по-напрѣдъ да сж се срѣщали протести противъ смъртното наказание, но до края на минжлия вѣкъ тѣзи протести сж били твърдѣ слаби, тъй като обществото е вѣрвало въ справедливостта и ползата отъ умъртвяването престѣпниците. Въ европейскитѣ законодателства даже въ 18-я вѣкъ смъртното наказание е било най-обичновено и често прилагано даже за най-лежки престѣпления. Но заедно съ умѣгкованието на нравитѣ и съ развитието на човѣшката мисль, която се стрѣмѣше да се отърве отъ оковитѣ на старитѣ заблуждения; заедно съ всеобщото стремление къмъ напрѣдѣкъ въ наукитѣ, — въ края на 18-я вѣкъ се яви за пръвъ пътъ явна умраза къмъ смъртното наказание, което вече не отговаряше на новия духъ. Първи сждитѣ се опрѣхж на жестокото наказание, като се стараяхж да отбѣгватъ смъртнитѣ присжди чрезъ пресилено и криво тълкование жестокитѣ закони, които тѣ бѣхж длъжни да прилагатъ и пазятъ. Но най-голѣмата заслуга за човѣчеството въ разяснение въпроса за смъртното наказание, принесе науката, която въ лицето на своитѣ представители въ края на 18-я в. първъ пътъ зададе въпроса: трѣба ли да се умъртвяватъ престѣпниците и ползува ли се обществото отъ таквои наказание? Подигнатъ отъ знаменития Италианецъ *Беккариа*,¹⁾ този въпросъ се рѣшава и до днесъ отъ ученитѣ

¹⁾ Беккариа се е родилъ въ Миланъ, 15 марта 1738 год.; въ 1793 год. умрѣлъ въ сѣция градъ отъ апоплексия. Въ 1871 год. въ родния му градъ е издигнатъ па-

и публициститѣ. Въ съчинението си за престѣпленията и наказанията („*Dei delitti e delle pene.*“ 1764. Ливорно), което възбуди неисканъ въсторгъ и имаше голѣмъ успѣхъ, — Беккария юнашки издигнѣ гласа си въ туй усилено врѣме за да забрани най-светото отъ човѣшкитѣ права — живота. Слѣдъ изучаванъето смъртното наказание, той дошелъ до слѣдующитѣ заключения: 1) смъртното наказание не е законно, защото при стѣпването си въ обществото, човѣкъ не е отстѣпалъ правото си за животъ; 2) смъртното наказание е безполезно и ненужно; 3) тъй, като смъртното наказание никога не спира злодѣйцитѣ да изпълнятъ гнуснитѣ си планове, то таквояъ наказание е безполезно; 4) то дѣйствува на престѣпника по-слабо, отколкото затвора, усиленъ съ тежки работи, защото върху престѣпника и околнитѣ му по-силно влиятъ по-мѣлкото, но протѣгнато наказание, — каквито сѣ тежкитѣ работи, — отколкото жестокото, но мгновенното, каквото е смъртното наказание; 5) то е губително за обществото, защото дава жестокъ примѣръ.

Тѣзи сѣ заключенията на Беккария, които и до днесъ, по разни начини, се поддържатъ отъ всички писатели, които сѣ се наемаха да пишѣтъ по сѣщия въпросъ. Новото нѣщо, което по-подирнитѣ списатели се притурили къмъ този въпросъ, се заключава въ по-широкото развиване краткитѣ Беккариеви заключения и въ подкрѣпянето имъ съ нови статистически цифри, които не е имало въ края на 18-й вѣкъ.

Много списатели подиръ Беккария сѣ се явявали буини противници на смъртното наказание, но въ литературата и до сега не е достигнато едногласие, защото, ако и рѣдко, срѣщатъ се и до сега защитници на умъртвяването, като представятъ и свои доказателства. Коя е причината на туй разногласие? Въ статията си: *Лишеніе жизни, какъ уго-*

метникъ за философа „и гражданина, който първи се е одързостилъ, отъ любовъ гъмъ човѣщината, да издигне гласа си противъ най-закоренѣлитѣ предразсѣдци.“

ловное наказаніе“ (Юрид. Вѣстн. 1879 г. Юнь.), профессоръ Сергѣевскій казва, че причинитѣ на указаното разногласіе сж: 1) неосвѣршенството на методитѣ, по които писателитѣ изучаватъ въпроса за смъртното наказание; 2) нееднакъвия критерий, върху който се опиратъ въ сжжденията си разнитѣ списатели.

До сега при рѣшаванье въпроса за смъртното наказание сж се придържали о методитѣ: *метафизически* и *позитивний*. Беккарий и послѣдователитѣ му сж се придържали о първия методъ, който е пресбладавалъ въ науката и философията по онуй врѣме. Тѣзи списатели, безъ да се залавятъ за какви да е положителни издирвания, най-много налѣгнѣли върху слѣдующитѣ метафизически въпроси: има ли право държавата да присвоява живота на гражданина си? Има ли човѣкъ право да се отрича отъ живота си? На тѣзи питанья списателитѣ се отговаряли различно. Беккария е увѣрявалъ, при встѣпването си въ обществото, човѣкъ не отстъпалъ правото си за животъ. Мабли и Филанджиери, опрѣни сжщо на естественното право, сж доказвали противното. Въ 1827 г. въ съчинението си (*Du system pénal et du system repressif en general, de la peine de mort en particulier*), французския адвокатинъ Люкасъ утвърждава, че човѣшкия животъ е светъ, недосѣгаемъ, че той е даръ Божий, та заради туй никой не може да отстъпи другиму живота си, нито пъкъ държавния законъ може да се распорежда съ него. Но съвсѣмъ наопаки хортува Силвела. Тѣй се протакатъ книжовнитѣ припирни, безъ нѣкои положителни и ясни доказателства, а само чрезъ надхортуване и измислянье все нови и нови контракти, които ужъ хората свързвали при основаньето на коя да е държавица. Сжщата препирня се е водила безуспѣшно и въ Германия, макаръ списателитѣ да сж се придържали о вѣчната справедливостъ. Пита се: „каква е тѣзи справедливостъ, която води къмъ двѣ крайни заключения и на едни хортува: смъртното наказание е свето и

справедливо, а на други: то е несправедливо, защото се опира не о правото, а о силата. Ако тѣзи справедливостъ, о която се опиратъ при рѣшаванье въпроса, бѣше неопровержима истина, аксиома, както тѣзи, по която $2 \times 2 = 4$, а не по-вече, то откъдѣ излизава разногласието, при което едни, като да казватъ, че $2 \times 2 = 5$, а пъкъ други, че $2 \times 2 = 6$? Не е ли всичко туй само субективенъ погледъ върху справедливостта отъ страна на тѣзи, които се придръжатъ о нежъ?“ (Кистяковскій, стр. 8). Обща справедливостъ за всички врѣмена и хора нѣма; туй, което за едного е справедливо, за другото е несправедливо; туй, което днесъ ний признаваме за лъжа и заблужденье, преди двѣстѣ години се е считало за истина. Нееднаквото развитие поражда нееднакви понятия. Оттука опирањето о такива нетвърди начала води къмъ противоположни краища.

Макаръ метафизическия методъ и да спомогнѣ за човѣшкия напредѣкъ, но той трѣбаше да отстъпи мѣстото си на *позитивния*, чрезъ който само бѣше възможно развитието и убогатаванье наукитѣ съ положителни знания, които се достигатъ чрезъ опита и наблюдението. Увѣрени въ безплодността на прежната препирня, криминалиститѣ напредгнѣхъ силитѣ си къмъ друга страна. Захванѣ се изучаването на слѣдующитѣ въпроси: полезно ли е смъртното наказание? Достига ли то цѣлта си? Таквазъ посока взе въпроса най-напредъ въ *Англия*. Отъ 1807—1812 г. Серъ Ромилъ, единъ отъ най-прочутитѣ адвокати, внасялъ въ палатата на депутатитѣ нѣколко Били за отмахване смъртното наказание за нѣкои видове кражба. Заедно съ другъ единъ депутатъ Аберкромби, той изброи нѣколко доказателства, като: отвръщението, което възбужда смъртното наказание у обвинителитѣ, свидѣтелитѣ, журитѣ; честитѣ оправдания съ цѣль да се избѣгне смъртта, — и за да подкрѣпи всичко туй представилъ статистически сборки. По сѣщия методъ е работилъ Макинтошъ, който въ 1782 г. внесълъ въ Парламента *билъ* за необходимитѣ

смѣтченія въ жестокитѣ углавни закони; за да докаже, че смъртното наказание не спомага за безопасността и намаляване престѣпленията, той показалъ статистиката на престѣпленията въ Англия и Франция, — и доказалъ, че въ Англия, гдѣто умъртвяването се прилага най-често, тежитѣ престѣпления се повече, отъ колкото въ Франция, макаръ послѣдната и да е съ повеч жители; причината на туй е по-рѣдкото прилагане смъртното наказание въ Франция. — По-подиръ Парламента е избиралъ нѣколко комисии за да изучатъ подробно, до колко туй или онуй престѣпление заслужва еди-какво си наказание. — Освѣнъ Парламента, върху въпроса за смъртното наказание се работили и частни лица. Тукъ се отнасятъ: сборникътъ — „Howard society“. Dublin 1830, — издаденъ отъ Дублинското дружество, което е работило противъ смъртното наказание. Върху сщия въпросъ твърдѣ много се е писало и въ периодическитѣ списания. На Английски езикъ има много съчинения за смъртното наказание, но най-хубаво, по-ново, по думитѣ на Миттермайера, е съчинението на Alfreda Dymond'a: „The law on its trial: on personal recollections of the death penalty and its opponents.“ London 1865 год.

Въ *Германия* единъ отъ най-ревностнитѣ послѣдователи на позитивния методъ е Миттермайеръ, който въ продължение на 50 години е слѣдилъ за успѣхитѣ по тоя въпросъ въ Европа и Америка, като не е припушилъ ни единъ законодателенъ актъ, ни една правителствена мѣрка по тоя въпросъ. Въ съчинението му се срѣщатъ свѣдѣния за всичкитѣ книги върху смъртното наказание; въ него читателя ще срѣщне всички статистически свѣдѣния по въпроса, събрани въ Англия, Франция и Германия.

Тѣй като и позитивния методъ не е отстранилъ прецедентитѣ, то ний ще приведемъ критиката на проф. Сергѣевский, отъ която може да видимъ коя е причината, гдѣто и послѣдния методъ води къмъ противоположни заключения.

Първо. Отговоритѣ, — които даватъ опитнитѣ наблюдения върху въпроса: достига ли смъртното наказание цѣлата си, — нѣматъ абсолютно значение; наблюденията говорятъ само за частни случаи. Че смъртното наказание сплашва хората, за туй не ще дума, но съжитѣ наблюдения показватъ, че взето изцѣло, то съвсѣмъ не сплашва: ако смърта сплашваше, то „не щѣше да има ни самоубийци, ни съдати, нито пъкъ матроси“ (Кистяков. 45).

Второ. Ако би да докажемъ най-ясно, че смъртно наказание не сплашва и не намалява числото на престѣпленията, то и оттука ний не можемъ извади нищо положително; тъмниения затворъ и глобата тѣй сѣщо не сплашватъ и може би не намаляватъ престѣпленията, но при всичко туй, до сега никой не е казвалъ, че послѣднитѣ двѣ наказания трѣба да се отхвърлятъ.

Трето. Изучаванъето явнитѣ свойства на смъртното наказание, тѣй сѣщо не ни позволява да рѣшимъ въпроса тѣй или иначе. Наистина: смъртното наказание, както казватъ защитницитѣ му, най-сигурно очисти обществото отъ престѣпницитѣ, но като се осланяме на таквоя доказателство, ний би трѣбало да умъртвяваме всички престѣпници — повторници, т. е. най-вече крадцитѣ, но върху туй нѣма да склонятъ и най-буйнитѣ защитници на смъртното наказание. Отъ друга страна, доказателствата на противницитѣ тѣй сѣщо не могатъ да ни убѣдятъ: смъртното наказание възбужда грубитѣ народни инстинкти, — това е тѣй; но войната ги възбужда още повече. Смъртното наказание е неисплатимо, — но тѣлесното наказание и тъмниения затворъ сѣщо тѣй се неисплатими. —

Четвърто. Обсжжданъето да ли туй или онуй наказание достига цѣлата си, сѣщо тѣй не ще ни помогне нѣщо, защото ни едно отъ наказанията не достига специалната си цѣлъ; нито тъмницата, нито заточението правятъ престѣпника по-добъръ. Но оттука не излѣзва, че и тѣзи наказания трѣба да се отхвърлятъ, защото недостигатъ

цѣлата си. Поменѣтитѣ наказания ний трѣба да спазимъ, защото чрезъ тѣхъ се удържа реда и тишината въ държавата; а за спазване реда и тишината необходимо е да се гледа да не избѣгне никой наказанието си. По този начинъ, ний не можемъ да отхвърлимъ смъртното наказание, тъй като то помага за спазване реда и тишината въ държавата.. Наопаки, ако се докажаше, че смъртното наказание достига цѣлата си, то и тогазъ ний нѣмаме основание да го удържимъ въ законитѣ си.

На основание на горната критика, Сергѣевский настоява, че и позитивния методъ не расплита въпроса; заради туй въ статията си (Юрид. Вѣстн. 1879 г. Юнь) той излага новъ способъ, който би довелъ всички до съгласие. Прѣди всичко, той доказва, че прѣжнитѣ методи много грѣшатъ, гдѣто обсъждатъ само смъртното наказание, безъ да го сближатъ съ другитѣ. „Отколѣ се склонили, че е невъзможно да се отсича главата, крака, или да се отрѣже езика на човѣка; но защо пъкъ допускатъ отрѣзването езика заедно съ главата? Не е ли ясно, че ако се допуска отрѣзването главата, то трѣба да се допустне и по — мѣчкото наказание, напр. само отрѣзването езика, ржката или крака“?

Както другитѣ наказания, тъй и умъртвяването е една отъ мѣрkitѣ на углавното правосѣдие; поради туй, ако ний обсъждаме първитѣ по извѣстни правила и критерии, то нѣма защо, та и не право е, да обсъждаме второто съвсѣмъ по другъ редъ. — Въ историческо-юридическата литература се е доказвало, че наказанията се мѣняватъ съ измѣнение цивилизацията; туй, което е редовно и справедливо за една епоха, то се показва безцѣлно и варварско за друга по-напрѣднѣла. Сжщината на всѣко наказание състои въ причиняванетоъ вредъ и болка върхъ физическата или нравственна страна на престѣпника. „Не можемъ си въобрази таквоъ наказание, което да не заключава вредъ или болка: затвора, глобата, даже смѣрува-

нъето, — всички причиняватъ какво да е физическо или нравствено страдание. Изобщо може да се каже, че наказанията сж биле и ще се заключаватъ въ болкитѣ, които се причиняватъ отъ името на всички“. (Сергѣев.) По тѣзи причина, избирањето на туй или онуй наказание зависи отъ погледа, който сжществува въ извѣстно врѣме за човѣшката личностъ. Колкото повече се почита човѣшката личностъ, толкова повече се трудятъ да налагатъ по-мѣжки наказания; колкото повече държавата зачита и се грижи за гражданетѣ си, толкова повече тя ще намалява болкитѣ имъ. Освѣнъ туй, постепенното смѣгчение, облагородяването кара хората да се възмушаватъ и да се докачатъ отъ тѣзи нѣща, които по-напрѣдъ сж ги радвали и услаждали; хорскитѣ болки и тѣгла почнуватъ да възбуждатъ състрадание. Особенно благотворно влияние врѣхъ човѣка е указвало християнството, което провъзгласи великото начало: „обичай съсѣда си, като себе си, и промѣни кървавата жертва на безкрѣвна.“

Тритѣ указани начала, които се влияли за смѣгчаванье наказанията — почитанье личността, грижата на държавата за подданниците си и най-подиръ общия напрѣдѣкъ, — сж получили най-голѣма сила въ края на 18 в., когато за пръвъ пѣтъ се подигна негодование противъ смъртното наказание, което се показва ужасно и безчеловѣчно.

Слѣдъ тѣзи сжждения, Сергѣевский отхвърля смъртното наказание, като несъобразно съ цивилизацията и челоуѣколюбieto.

II.

Най-напрѣдъ смъртното наказание се е породило въ старо врѣме, като отмѣщаванье за стореното докаченье. Туй кърваво отмѣстванье е било въ сила у всички общества, които сж нѣмали още държавна властъ, нито пѣкъ закони, по които се наказватъ престѣпниците. Роднинитѣ на убития самички сж се растжкмявали съ убийцата: тѣ сж го

погубвали, събаряли сж кжщата му, разграбвали сж имота му и даже сж преслѣдвали роднинитѣ му. Историческитѣ издирванья сж доказали, че кървавото отмѣстяванье е общечеловѣческо учреждение, диритѣ на което се срѣщатъ и до сега у дивитѣ плѣмена, на Истокъ и даже въ Черна-Гора, Албания и Корсика. У всичкитѣ народи отмѣстяването е било най-света обязанность за фамилията и роднинитѣ; неиспълняването тѣзи обязанность се е смятало за докачение сѣнката на покойния. Освѣнъ туй, отмѣстяването е било наследственно. Има много примѣри, които доказватъ, че този, който не е отмѣстявалъ, е губилъ правото да наследва.

Бездържавнитѣ народи, по простотата и дивотата си, не сж се придиряли много-много да различаватъ извършено ли е престѣпление нарочно, или то е станъло случайно, безъ да щѣ това самия убийца. Както малкото дѣте, като се спъне о камъкъ, излива яда си врѣхъ него и му олекнува, кога го срита, тѣй и дивия и простъ човѣкъ не е придирълъ, заслужва ли или не отмѣщения невинния човѣкъ, който случайно е извършилъ престѣплението. Тѣзи неразбория между скроеното и случайно извършеното престѣпление се е продължавала и послѣ, когато народитѣ сж се уредили въ държавици съ закони и управители. По Мойсеевия законъ, случайния (неволния) убийца се е спасявалъ отъ разяренитѣ родители на убития само съ бѣгство. Въ Гърция такъвъ убийца се е скривалъ или въ нѣкой храмъ, или се е закрилъ отъ нѣкой силенъ и богатъ, или пъкъ е забѣгвалъ въ странство. — Неразборията на старитѣ народи се вижда и отъ това, че тѣ сж наказвали морето, пращали сж на заточение Камбанитѣ, а Афинцитѣ формално сж осждали неодушевенитѣ предмети, които сж причинили на гражданетѣ смъртъ или утрепване. По рѣшенъето на сѣдилището, тѣхъ сж ги исхвърляли вънъ отъ града.¹⁾ Съ заягкнуването на държавната

¹⁾ Тейлоръ: „Исторія первобытной культуры.“

властъ, съ просвѣщението, тѣзи дебела грѣшка е почнѣла да изчезва малко-по-малко, но диритѣ ѝ все се забѣлѣзватъ въ срѣднитѣ вѣкове, отъ които имаме извѣстия за сѣдяне животни и осѣжданѣто имъ за извършване всѣкъкви престѣпления и даже за магьосничество.

Освѣнъ сѣденѣто животнитѣ, — убиванѣто невиннитѣ роднини на докачителя, както е бивало въ първитѣ врѣмена и по-послѣ, — ясно доказва, до колко тогавашнитѣ хора не сж могле да отдѣлятъ правия отъ кривия. Както въ военно врѣме, побѣдителя е избивалъ мирнитѣ жители, които не сж се сражавали, тѣй и въ отмѣстяванѣто тогавашнитѣ не сж се смиявали, а сж убивали роднинитѣ на докачителя, безъ да гледатъ на възраст и полъ. Въ стара Персія дѣцата сж се умѣртвявали само за туй, защото сж чедѣ на убийцата. Тѣй Дарий Гистаспъ заповѣдалъ да умѣртвятъ Интаферна заедно съ чедѣта му, защото нападнѣлъ стражѣта у палѣта. За държавни престѣпления, Гърцитѣ сж наказвали престѣпницитѣ заедно съ чедѣта имъ. Такъвъ обичай е сѣществувалъ и у новитѣ европейски народи.

Държавната властъ рано е почнѣла да унищожѣва този лошъ обичай, но съвършенното отмахване наслѣдственоста на престѣпленията и наказанията се е извършило въ Франция чакъ на 21 февр. 1790 г., а въ другитѣ държави диритѣ му се срѣщатъ и до сега въ мѣтка и прикрита форма.

Старитѣ народи сж биле безжалостни не само къмъ малкитѣ дѣца, но и къмъ лудитѣ и другитѣ душевно болни хора. Сегашнитѣ научни издирвания сж доказали, че множество изгорѣни за сношения съ дявола, за магьосничество и баяне сж страдали отъ нервни болести или сж биле луди. Макаръ сега болнитѣ съ галлюцинации и да се не считатъ за бѣсни, но, поради невѣжеството на сѣдитѣ, не рѣдко биватъ случаи, когато и тѣ се осѣж-

датъ на смъртъ, вмѣсто да се пратятъ въ лудницата за наглеждане.

И тъй, поради простотата на първитѣ народи, въ старо врѣме числото на умъртвяванъята е било громадно. Съ урежданъето държавитѣ, власта е сдържала разяренитѣ отмѣстители, като е взела грижата да наказва докачителитѣ. Освѣтъ туй, и откупуванъето, което сж плащали богатитѣ докачителы на роднинитѣ на умрѣлия, сжщо тъй е спомогнжло за намаляване числото на кърравитѣ расправи.

Другъ важенъ факторъ, който е оказалъ най-голѣмо влияние въ развитието на смъртното наказание, е *господаруванъето на едно лице надъ друго* — робската покорностъ прѣдъ господаря, подчиненъето на жената и дѣцата прѣдъ бащинската и съпружеска воля.

Въ старо врѣме робството се е считало за най-естественно, защото тогавашнитѣ сж вѣрвали, че между хората има голѣма разлика по самата имъ природа, по самото имъ раждане; безъ да се гледа на дарбитѣ и достоинствата. Даже най-прѣднитѣ по ума си хора,¹⁾ сж одобрявали този институтъ, като сж се мъчили да го оправдайтъ съ разсждения, разбира се, твърдѣ глупави и натѣгнжти за наше врѣме. Поради всеобщото убѣждение въ долньоста на робитѣ, поради грубостта на господаритѣ, въ първитѣ врѣмена, — даже и при държавната властъ, когато тя е била по-слаба, у всичкитѣ народи се забѣлѣзва неограничена властъ на господаря: той е можалъ да умъртвява робитѣ си, безъ да има кой да му каже нѣщо.

Въ Индия въ робско положение сж биле *Судритѣ*, които ужъ биле отъ по-доленъ материалъ, и се раждали за да слугуватъ на Браминитѣ. Въ реда на животнитѣ, тѣ идѣтъ подиръ слона и коня.²⁾ На Браминитѣ се забранявало даже

¹⁾ Като Аристотелъ и др.

²⁾ Les livres sacrés de l'Orient, par Pauthier loi de Manon. XII. 40—43.

да се допрѣтъ до тѣхъ. Този отъ Судритѣ, който се ожени за мома отъ по-горня каста, се считалъ за престѣжникъ, достоенъ за смъртъ. За докачанье кого да е отъ по-горня каста, отрѣзвали сж езика на Судрата. Още по-долно сж се цѣнили *Париитѣ*, които по закона Ману трѣба да живѣятъ вѣнъ отъ селата и да се обличатъ въ дрѣхитѣ на умрѣлитѣ.

Не по-добро е било положението на робитѣ въ Гърция, гдѣто господаря е можалъ да ги умъртвява по най-малки причини. Въ Спарта сж умъртвявали *Илота* само за туй, че той държи главата си гордо.

Въ Римъ ний виждаме най-последователно примѣняване учението, по което робътъ се счита за предмѣтъ (res поп persona), съ когото господаря може да прави, каквото ще. Римския законъ е уравнивалъ робитѣ съ добитѣка: Аквиліева законъ казва, че този, който убие чуждия робъ или чуждото кѣщно добиче, плаща най-високата пазарна цѣна, по която тѣ се продаватъ прѣзъ годината. Въ углавнитѣ дѣла робитѣ сж биле сжщо тѣй безправни. Тѣхъ сж распжвали на кръстъ за такива престѣпления, зарадъ които другитѣ классове сж плащали глоба или сж биле затваряни. Римлянетѣ сж наказвали робитѣ си за най-малки грѣшки. Единъ господаринъ убилъ роба си, защото последния проболъ една свиня съ благородното орѣжие — копие, което е било запрѣтено за робитѣ. Само подъ влиянието на християнството, лошето положение на робитѣ се подобрило.

Въ *срѣднитѣ вѣкове* феодалния (спахийския) робъ е билъ въ всѣко отношение въ рѣцѣтъ на сеньора. Множеството смъртни наказания, които виждаме до XVIII в., сж слѣдствие отъ безграничната властъ надъ робитѣ, които спашията е умъртвявалъ за най-малки кражби или за навѣхнуването нѣкое дръвце. Единъ благороденъ спашия е казвалъ: „този е мой човѣкъ, ако щѣ, имамъ право да го сварѣж или опежѣ.“ Че положението на феодалнитѣ робин не е

било по-добро, отъ колкото въ старо врѣме, туй се вижда най-добръ отъ историята на английския селенинъ. Само прѣвъ послѣднитѣ 14 години отъ царуванъето на Генриха VIII сж биле наказани съ смъртъ около 70,000 сиромаси за скитанье нагорѣ-надолу, когато всичкитѣ жители въ Англия сж биле 4,500,000 души.

Положеннето на робитѣ въ Русия е било сжщото. Въ старо врѣме господаря е можалъ да продаде, подари, промѣни и убие роба си.

Отъ горньото се вижда, колко ниско сж цѣнили живота на робитѣ тѣхнитѣ господари и даже държавната власть, представителитѣ на която сж биле сжщитѣ господари, съ своитѣ понятия и прищѣвки. Освѣнтѣ робитѣ, другитѣ классове сж търпѣли по-малко отъ смъртното наказание. Духовенството и дворянството, като най-влиятелни классове, винаги сж биле галени и милвани отъ управителитѣ, които сж се осланяли на тѣхъ въ своята тирания и грабежъ. Има примѣри, отъ които се вижда, че даже Людовиковцитѣ XIV и XV сж прощавали и милвали най-върлитѣ хайдутѣ и убийци, прадѣдитѣ на които сж заслужили нѣщо на държавата или династията. Тѣзи царски милости, които сж спасявали отъ смъртъ и срамотни наказания прѣднитѣ классове, правили сж смъртното наказание по-жестоко и по-нестърпимо за бѣднитѣ и по-долнитѣ.

Заедно съ отмахване робството и разликата между классовѣ, смъртното наказанье се е прилагало по-рѣдко, по-справедливо и по-законно.

Бащинската и съпружеска подчиненность, при слабостта на държавната власть, особно при отсътствието ѝ, е имала сжщо тѣй важно значение за смъртното наказание, защото главата на къщата е билъ единичния законъ и сждия за домашнитѣ. Наистина роднинската обичъ е съдържаа до нѣгдѣ волята на домашния царь, но все пакъ има примѣри за неограниченоста ѝ. Убиванъето новоро-

денитѣ и пренасянѣто въ жѣртѣ чедата си, — това сж ясни бѣлѣзи на неограничената бащинска воля. диритѣ на която сж спазени и въ по-дирнитѣ закони, които твърдѣ мѣтко сж наказвали престѣпленията надъ собственнитѣ чедѣ. По египетскитѣ закони убийцата — баща се е наказвалъ съ това, че той държи три денонощия труба на убитото си дѣте.

III.

При всичко, че съ урежданѣто държавната власть, послѣдната е намалила много числото на смъртнитѣ наказания, но тя не ги е исхвърлила съвсѣмъ, а ги е задържала за нѣкои случаи, които е считала за по-важни. Интересни сж нѣкои свѣдѣния, които ще приведемъ за *числото на смъртнитѣ наказания въ нѣкои държави.*

Въ Римската империя законитѣ сж съдържали 24 случая смъртното наказание чрѣзъ изгаряне; въ туй число не влѣзватъ другитѣ видове, като: бѣсяне, удавяне, хвърляне за раскъсване при дивитѣ звѣрове, вливане растопено желѣзо въ гърлото и др.

До великата революция, въ *Франция* около 115 престѣпления сж се наказвали съ смъртъ. Ето нѣкои отъ тѣхъ: 1) тѣжко богохулство; 2) списания противъ вѣрата; 3) баяне и магия; 4) домашна кражба; 5) кражба изъ черквата; 6) кражба чрѣзъ чупене; 7) скриване непраздността; 8) искусственно подранено раждане и др.

Въ *Англия*, по думитѣ на Блэкстона (1765 г.), смъртно наказание се е опредѣляло за 160 престѣпления. Ето нѣкои отъ тѣхъ: 1) отсичане дървета; 2) осакатяване животнитѣ; 3) кражба повече отъ единъ шилингъ изъ черквата или изъ кжща, но съ чупене и сплашване кжщнитѣ хора; 4) крадене конѣ и овци; 5) крадене писма; 6) садомство и др.

Заедно съ множеството престѣпления и числото на смъртнитѣ наказания е било грамадно. При всичко, че

Карпцовъ, извѣстния криминалистъ въ XVII в., е считалъ смъртното наказанне необходимо само за тежките наказания, но все пакъ до края на съдническата си кариера въ Германия той произнесълъ до 20,000 смъртни пресъди. Въ Мюнхенъ, до Максимилиана Йосифа, въ XVIII в., всѣка Сжббота се умъртвявали по единъ, по двама, а нѣкога и петъ престъпници. Въ продължение на 4 години, отъ 21 Септем. 1792 г. до 1795 год., революционнитѣ съдилища въ Франция сж умъртвили, по думитѣ на Прудомма, 18,613 души. — Въ Англия за сѣка година прѣзъ царуванъето на Елизавета (1558—1603 г.) се падатъ по 400 смъртни наказания.

Съ особено залѣганье, всичкитѣ държави въ свѣта сж преслѣдвали престъпленията противъ държавата, религията и нравственността. За казанитѣ престъпления, спомогната отъ духовенството, държавната власть е наказала най-много престъпници.

Къмъ държавнитѣ престъпления, наказвани съ смъртъ, въ Англия сж се считали и слѣдующитѣ: 1) думи, които би се изтълтували като докачителни за Величеството; 1) 2) любовна свърска съ жената или дъщерята на царя. При Генриха VIII притурили и безнравствено псуване царцата. — По французскитѣ закони, къмъ държавнитѣ престъпления, преслѣдвани съ смъртъ, се отнасятъ: носяне оружье не на служба; купуване барутъ безъ разрѣшение на правителството; докачение сждебния чиновникъ, кога той изпълнява службата си и пр. — Държавната власть е наказвала съ смъртъ не само за малки докачения, но и за празни думи противъ държавния глава. Владѣтеля до толковъ се е закрилѣлъ отъ докачения, щото ако е било възможно да се подушватъ лошитѣ помисли, то и за тѣхъ би осждали на смъртъ. Единъ Сиракузски тиранинъ за-

1) Единъ богатъ човѣкъ при Едуарда IV е билъ умъртвенъ, защото казалъ, че ще направи сина си наследникъ на трона, подъ който разбиралъ търговската си фирма. —

повѣдалъ да умъртвятъ едного, комуто се присѣнило, че е убили тирана. — Въ царуванъето на Генриха IV, (в. 1603 г.), въ Франция билъ умъртвенъ кралския готвачъ, защото не явилъ на краля, че си го подучвали да отрове послѣдния, макаръ и да се издирило, че той не склонилъ на подучванъето. Въ 1722 г., въ Москва, е билъ умъртвенъ лудия Левинъ, защото казалъ, че Петръ I е антихристъ. —

Тѣй, като у всички народи, при извѣстно развитие, духовенството е имало голѣмо влияние и сила, то нѣкои престѣпления, които тѣй или инакъ докичатъ държавната религия, сж се преслѣдвали строго и сж се наказвали съ смъртъ. Свободата на съвѣста не се е допускала отъ Божнитѣ служители, които се считали само себе си за правовѣрни, небесни пратеници. За работи, за които дивитѣ не сж били преслѣдвани, защото не сж имъ били извѣстни, сега, съ урежданъето черковнитѣ устави, канони и догмати, духовенството почва да гони и исплашва съ смъртно наказание. Поражда се и се заплита по легка-легка цѣла върволица религиозни престѣпления, за които се опредѣля смъртъ: ересь, безбожие, богохулство, клѣтвопрестѣпление, докачанье светинята, незначитанье религията, обрядитѣ и служителитѣ, магьосничество, баянъе, — това сж изобщо престѣпленията противъ религията у всички народи съ малко-много развита държавна властъ.

Евреитѣ се наказвали съ смъртъ за 1) идолопоклонство; 2) богохулство; 3) споменуване Божьето име; 4) неспазване Сѣбботата и другитѣ празници.

У *Гърцитѣ* смъртно наказание се е опредѣляло за слѣдующитѣ престѣпления: 1) оскверняване храма; 2) раскриванье мистерийтѣ; 3) материално докачанье святинята, нарочно или случайно, извършено даже отъ дѣца и луди; 4) проповѣдь противъ държавната вѣра.

Въ християнския периодъ на *Римската империя* за смъртни престѣпления се считали: 1) богохулство, произ-

насянъе божето име напразно; 2) отстъпничество; 3) ересь; 4) магия и баянъе; 5) оскверняванъе гробовѣтъ.

Новитѣ, *срѣднѣ-европейски народи*, не сж отишли по-далеч въ търпимоста си, а сж спасили почти сжщата строгостъ за религиозни престѣпления. Въ срѣднитѣ вѣкове се изгаряли за слѣдующитѣ престѣпления: 1) ересь, въ Франция, Испания, Швейцария, Германия; 2) богохуство: Франция, Англия, Германия, Россия и Швейцария; 3) прекъсванъе богослужението; 4) Светотатство; 5) лажовна кѣтва и др. Даже лудината и галлюцинациитѣ сж се считали въ тѣзи врѣмена за най-тежки престѣпления. Съ особена ревностъ сж се преслѣждали еретицитѣ, които никждѣ не сж се ползували отъ забраната на закона. Въ която държава е имало еретици, правовѣрнитѣ жители сж били длъжни да ги погубватъ и расчистятъ, защото иначе цѣлата държава се е проклѣвала отъ духовенството. сѣтнина на което е било: спиране богослужението, неизвършванъе таинствата и оставянъе мъртвитѣ неопѣти и незаровени. Като плодъ на такъвъ безбоженъ и тирански духъ, — който едно врѣме взе връхъ въ Европа, — е: истребванъе Албигойцитѣ, Еретицитѣ, Мавритѣ и Евреитѣ въ Испания, Протестантитѣ въ Нидерландия и Франция. По умѣренното изброяванъе на Лоренте въ Испания, отъ 1481 г. до 1783 год., сж изгорѣли живи около 31,912 души. На 16 Априлъ 1568 год. пресветата инквизиция осъдила на смъртъ всички Нидерландци, като еретици; Филипъ II съ прокламацията си утвърдилъ тѣзи прѣсѣда, и заповѣдалъ на правителството си да ѝ испълни най-бързо, безъ да има милость нито къмъ дѣца, нито къмъ жени. Макаръ не до край испълнена, но по тѣзи прѣсѣда, сждилицата на Карла V сж умъртвили, по изброяванъето на Сарни, 50,000 души, а по Гуго Гроция 100 хиляди души; сждилицата на Филиппа сж умъртвили 25,000 души.

Освѣнъ еретичеството, въ среднитѣ вѣкове най-яростно сж преслѣдвани *магьосничеството и баянъето*, защото тогава

сж вѣрвали, че човѣкъ, а особно жената, е могла да има свръска съ дявола за да погубва съсъднитѣ си. По законитѣ на тогавашнитѣ врѣмена, тѣзи, които привикватъ лошитѣ духове, съвѣтватъ се съ тѣхъ, хранятъ ги, завързватъ любовни интриги и пр., — се изгарятъ. Числото на изгоренитѣ въ Европа за баянѣе и магьосничеството, по изброяването на Волтера, достига 100 хиляди; други пъкъ увѣряватъ, че само въ една Германия сж изгорѣни не по-малко отъ горното число.

Духовенството не малко се е грижило и за *нравственоста на хората*, като е мислило да ги направи по-чисти и по-достойни чрезъ заплашване, чрезъ мъки и смъртъ. Когато хората сж били суевѣрни и фанатични, то лесно е било да се убѣдятъ, — и историята доказва, че тѣ сж се убѣдили, — въ справедливостта на смъртното наказание за извѣстни престѣпления противъ нравствеността. Чрезъ софизми, духовенството закрѣпило туй убѣждение, та по този начинъ сполучило да нагласи цѣлъ редъ престѣпления, които у всичкитѣ народи сж се наказвали съ смъртъ; такива сж били: 1) блудство; 2) двубрачие; 3) кръвосмѣшение; 4) содомство и свръска съ животнитѣ; 5) пресиланье дѣвойкитѣ и пр.

Прѣзъ всичката дълга история на смъртното наказание, човѣшкия умъ, съ чудна плодовитостъ, е измислилъ *много истънчени начини*, пресмѣтнѣти за по-жестокото умъртвяване престѣпниците, и заедно съ това, за по-голъма и пълна улада на преститѣ, но кръвождни зрители. Ето по-главнитѣ начини на умъртвяването, които различнитѣ народи сж употребявали съ най-истънчена и строга формалностъ и тържественностъ:

1) Убѣсване, къмъ което се отнася и распъването на кръстъ на долу или на горѣ съ краката; 2) отсичанье главата съ сабя, сатъръ, брадва или машина — гильотина; 3) хвърляне въ врѣла вода, масло или вино; 4) умъртвяване чрезъ колесница; 5) привързване о конска опашка

и раскѣсване на парчета съ клѣщи; 6) изгаряне, за подобрата сполука на което сж туряли изъ тайнитѣ мѣста на тѣлото подпалителни вещества; 7) заровяне въ земята; 8) удавяне; 9) одиране кожата; 10) измѣкване червата; 11) натѣкване или промушване съ колъ; 12) вливане въ гърлото растопенъ коршумъ; 13) хвърляне отъ високи канари и урви; 14) удушаване; 15) хвърляне между разяренитѣ диви звѣрове за раскѣсване; 16) стѣпкване чрезъ препускане животни; 17) убиване съ камъни; 18) уморяване отъ гладъ; 19) отравяне и 20) растрѣляне.

Нѣкои отъ горнитѣ начини на умъртвяването, читателитѣ ни трѣба да знайтъ или да сж чули за тѣхъ отъ по-старитѣ, които сж видѣли какъ бившитѣ ни владѣтели. Турцитѣ, сж ги практикували надъ раята си чакъ до края XIX в. Не ще дума, че въ напредналитѣ държави, такъ визъ варварски мъчения нѣматъ мѣстото си; спазени сж само два отъ горнитѣ начини: бѣсенето и разстрѣлянето.

Що се отнася до лицата, които сж работѣли до умъртвяването, — за *джелатитѣ*, — то трѣба да поменемъ, че въ старитѣ врѣмена, както и сега между дивацитѣ, тѣ сж биле на почетъ до толкова, щото често тѣзи длъжностъ сж извършвали царетѣ, жрецитѣ и първосвещеницитѣ, т. е. най-прѣднитѣ лица, отъ народа. Съ течение на врѣмето, заедно съ общото отвръщение и умраза къмъ смъртното наказание, джелатитѣ сж станжали презрѣвни отъ всички честни хора. Поради туй въ сегашно врѣме за джелатство се залавятъ най-мръснитѣ вагабонти и панти, или пъкъ публично осѣденитѣ за убийство хайдутѣ, на които окото до толкова е привикнало къмъ кръвъ, щото да не мигне при извършване възложената нему работа.

IV.

Най-силенъ и твърдъ протестъ, смъртното наказание е срѣщнало въ Христовото учение, което за винѣги ще вдъхва у хората милостъ и състрадание къмъ тѣглата на

загубенитѣ си братя. Наистина І. Христосъ не е говорилъ нарочно противъ смъртното наказание, но отъ проповѣдитѣ му, проникнати съ любовъ къмъ чловѣчеството и снисхожденье къмъ слабоститѣ му, ний можемъ да заключимъ, че Нему е било противно умъртвяванъето и мжеченьето престѣпниците. Когато книжниците и фарисейтѣ завели при Него една блудница и го попитали да ѝ убиятъ ли съ камъне, спорѣдъ Мойсеевия законъ, то Той отговорилъ: „който изъ между васъ се съща безгрѣшенъ, нека првъ замахне врѣхъ неж.“

Христосъ е считалъ човѣка кадърень да се поправи и прероди, макаръ и слѣдъ дълги злосторничества. Просвѣтени отъ Христовото учение, първитѣ християне сж били противни на смъртното наказание, като сж странѣли при извършванъето му. Когато християнството се е припознало за държавна религия въ римската империя, то владичитѣ сж измолвали у императоритѣ помилване за осжденитѣ на смъртъ. Нѣкои калугери даже съ сила сж отървали осжденитѣ отъ рѣцетѣ на джелатитѣ.

Но по-подиръ, заедно съ искривяванъето и преправяньето Христовото учение, черковата почнѣ да гледа съ криво око на осжденитѣ. Нова проповѣдъ противъ смъртното наказание, се захваща чакъ тогачъ, когато въ западна Европа налѣгнѣхъ да възстановятъ христовото учение въ всячката му чистота и яснотъ. Въ XVI в. Социнъ и въ XVII в. квакера Пенъ въ съчиненията си сж възстанѣли най-дързостно противъ смъртното наказание.

Не малко значение за отмахванъето на смъртното наказание е ималъ *материалния интересъ*. Както господаря за по-голѣма печалба отъ труда на роба си е жалѣлъ и спитявалъ живота му, тъй и държавата за да извлече нѣкоя полза отъ престѣпниците, почнѣла е въ нѣкои случаи да ги осжжда не на смъртъ, а на тежки работи. Тѣй напр. заселението новитѣ земи е накарало Англия да испраща много отъ престѣпниците въ колониитѣ си, защото

тамъ се е създала голѣма нужда отъ работници. Желанието на Франция, да има силенъ флотъ, е предизвикало отмахване смъртното наказание за много престѣпници, защото послѣднитѣ трѣбало да гребятъ въ галернитѣ кораби. — Въ Руссия много отъ тѣжкитѣ престѣпници сж се отлѣчваали за заточение въ Сибиръ, гдѣто е трѣбало да раскопаватъ рудницитѣ или да заселятъ пустинята; други пъкъ сж се пращали да градятъ крѣпости, държавни здания, за които правителството не е искало да откупува работници.

Силнитѣ религиозни преирии, вълнувания и бунтувания, които възбудихъ въ европейското общество проповѣдитѣ на честнитѣ борци противъ черковната тирания, успѣхитѣ на различнитѣ секти и вѣроисповѣдания, — всичко туй снѣ тъмното було отъ очитѣ на хората, та ги убѣди, че спасението не става на сила, че исповѣдванието тѣзи или онѣзъ религия не прави човѣка такъвъ злодѣй, който заслужва смъртно наказание. Туй убѣждение се прѣснало още въ XVI и XVII, но въ XVIII в., поддържано отъ научнитѣ доказателства на криминалиститѣ, то получи по-голѣма сила и ясность. Почнж се проповѣдъ за отмахването смъртното наказание за много престѣпления противъ вѣрата. Монтескьо силно настояваше, че за престѣпления противъ вѣрата, трѣба да се считатъ само материалнитѣ докачения, като: побъркване богослужението, чрезъ което се безпокожтъ и вълнуватъ гражданетѣ, но за наказване тѣзи престѣпления, той допуца само отлѣчване отъ черквата и обществото, като отхвърля съвсѣмъ смъртното наказание. Бриссо-де-Варвилъ казва, че ереста не е общественно престѣпление, защото инакъ всички хора би трѣбало да считатъ единъ другиго за еретици и да се мразятъ, гонятъ и истребватъ: лютеранството е ересъ въ Римъ, а католичеството се счита за ересъ въ Лондонъ. Зарадъ туй, казаній писателъ допуца наказание само за тѣзи престѣпления, които разбъркватъ общественния редъ

и тишина. Сжщитѣ доказателства сж служили и на другитѣ списатели противѣ останжалитѣ религиозни престжпления, като магьосничество и баянне. По думитѣ на Филанджиери, макарѣ въ негово врѣме кървавитѣ закони противѣ магьосничеството и баяннето нигдѣ да не сж биле отмахнжти, но подѣ влияние на общия натискѣ, сждиитѣ рѣдко сж произнасяли смъртни пресжди.

Вслѣдствие на такива проповѣди, смъртнитѣ наказания сж се намалили на сѣкждѣ тѣй, щото въ сегашно врѣме всичкитѣ цивилизовани народи допусчатѣ явно исповѣданне каква и да е религия. По нѣкога само, прежния фанатизмѣ се разгаря и въ наше врѣме, както това бѣше лѣтосѣ въ Унгарско, гдѣто ревностно се съчини и стѣмки цѣла басня, която насѣскваше простия народѣ противѣ Евреитѣ, които ужѣ убили християнката Естирѣ за да употребятѣ кръвѣта ѣ при извършването нѣкакѣвъ си религиозенѣ обрядѣ. Благодарение на честността на адвокатитѣ, прокурора и всеобщия европейски протестѣ, Тисса-Есларската уйдурма на фанатичитѣ се откри и чрезѣ оправдание измжчениитѣ Евреи, вѣстържествува правдата и идеята на свободната сѣвѣстѣ.

Чрезѣ проповѣди, протести, тѣй сжщо бѣше отхвърлено смъртното наказание за престжпления противѣ *правственността*, които, по думитѣ на тогавашнитѣ списатели, трѣба да се преслѣдватѣ само съ глоба, посрамяване, изгнание и др. —

По старитѣ закони, *кражбата* се е считала за престжпление, което заслужва смъртно наказание; но подѣ натиска на общественното мнѣние, въ XVIII в., тѣзи закони захванжжх да оставатѣ мъртва буква, защото тѣхната жестокостѣ и несправедливостѣ е станжала явна за всички. По думитѣ на Волтера, (1777 г.) въ Англия билѣ отмахнатѣ закона за смъртното наказание, което преслѣдва крадцитѣ за сумми повече отѣ 12 су, но този законѣ не се е прилагалѣ, едно, защото сждиитѣ не сж се взирали

строго, а друго, защото краля е помилвалъ осъжданитѣ крадци. Въ Пруссия, 23-й Юлий 1743 год., Фридрихъ Великий е издалъ заповѣдь, съ която се изхвърля смъртното наказание за кражба, като се задържа само за такъва, която е свързана съ убийство.

Много важно значение за отхвърлянето смъртното наказание е имала общата посока на философията, която възстанѣ противъ старата тирания и жестокость; гуманната философия събуди хората, направи ги по-мѣрки, по-снисходителни и по-милостиви. Както числото на мъченията и пресилванията, тъй и на бѣсилкитѣ се намали, защото съдиитѣ и самитѣ владѣтели тъй сжщо бѣхж обзети отъ общия философский духъ на 18-я вѣкъ.

Като тълкователъ на туй настроение се яви Беккария, съчинението на когото се посрѣщна съ всеобщъ вѣсторгъ, тъй като множеството видѣ въ него, като въ огледало, идеитѣ, които го вълнувахж и съзрѣвахж. Послѣ съчинението на Беккария, почна се тукъ-тамъ и *законодателно отхвърляше смъртното наказание*. Първъ смѣлъ реформаторъ въ туй отношение се яви Тосканския великъ герцогъ Леополдъ; отъ 1765 г. до 1786 г. той не е утвърдилъ ни една смъртна пресѣда. Като се убѣдилъ, прѣзъ всичкото туй врѣме, въ безполезността на смъртното наказание, въ 1786 г. той го отхвърли съвсѣмъ чрезъ особенъ законъ. — Въ Австрия Мария Терезия, прѣзъ царуването си, замѣнила смъртното наказание съ вѣченъ затворъ. При Иосифа II сжщо тъй умъртвяването се е замѣнявало съ вѣченъ затворъ.

Наскоро, заедно съ общото политическо стѣпване назадъ, явихж се изново защитници на смъртното наказание, които укорявахж Беккария, и се напръгнахж да убѣдятъ владѣтелитѣ въ правото имъ да умъртвяватъ подданницитѣ си. Нѣкои политически събития и французската революция, дадохж сила и куражъ на заслѣпенитѣ реакционери до толкова, щото, въсползовани отъ залисътъ, тѣ

сплашихъ по-вече царетѣ и ги накарахъ да уведжѣтѣ из-ново смъртното наказание.

Въ Австрия, при Франца II, отново се уведо смъртното наказание за държавно предателство. Кодекса отъ 1803 год. съдържа заплашване съ смъртъ за 13 престѣпления. Въ тѣзи кодекси смъртното наказание за религиозни и безнравствени престѣпления се исхвърли съвсѣмъ.

Врѣменно задържано, движението противъ смъртното наказание се почнѣ съ нова сила и твърдостъ въ първата четвъртина на XIX в. и се продължава чакъ до сега. Макаръ законитѣ и да съществуватъ, но смъртното наказание се е прилагало рѣдко, защото съдиитѣ, свидѣтелитѣ, адвокатитѣ, министритѣ и самитѣ царе сѣ се старали да избавятъ отъ него престѣпницитѣ. Таквъзъ мълчаливо подкопаване подъ закона най-много се забѣлѣзва въ Англия, гдѣто до началото на XIX в. сѣ спасени заплашванья съ смъртъ за двѣстѣ престѣпления. Тѣй, като споредъ английскитѣ закони, този, който открадне по-вече отъ 40 шилинга,¹⁾ се наказва съ смъртъ, то журитѣ (журитницитѣ) за да отърватъ такъваи крадецъ отъ смъртъ, признавали сѣ го виновенъ въ открадване 39 шилинга, макаръ кражбата и да надминува 40. Веднѣжъ журитѣ трѣбало да отсждятъ двамина престѣпници за дѣла почти еднакви, но тѣй, като за едното закона опредѣля смъртъ, а за другото само заточение, то тѣ оправдали съвсѣмъ първия и обвинили втория, какаръ винитѣ и на двамата да биле очевидни.

Подобна борба противъ смъртното наказание се е водила и въ Франция, гдѣто журитѣ сѣ оправдавали много виновни само и само да ги отърватъ отъ смъртта, която тѣ сѣ мразѣли. Слѣдующитѣ цифри показватъ колко много сѣ биле оправдателнитѣ пресѣди: отъ 1805 до 1816 г. въ Англия сѣ дадени подъ съдъ за престѣпления, за-

¹⁾ 1 шилингъ = левъ 45 стотинки.

плашвани съ смъртъ, около 70,984 души; но отъ тѣхъ сж осждени само 5,874 души, между които само 823 души сж наказани съ смъртъ. Сжщото показва статистиката въ Франция, Прусия и Саксония.

Въ началото на сегашния вѣкъ, списателитѣ съ особена ревностъ почнѣхъ да проповѣдватъ противъ смъртното наказание за *политически престѣпления*. Най-ясно и вѣрно развилъ мисълта за тѣзи престѣпления консервативния дѣятель Гизо,¹⁾ слѣдъ когото тя почнѣ да се признава отъ мнозина. Гизо разсжда, че сега смъртното наказание не помага тѣй, както въ старитѣ врѣмена, защото сегашнитѣ политически работници и проповѣдници не вършѣтъ престѣпления за властъ, за въскачване на престола, за пари или отъ завистъ, а въ по-вечето случаи вданѣти отъ идея, тѣ работятъ за измѣнението тѣзи или онѣзъ система, за искореняванетоъ тѣзи или онѣзъ злоупотрѣбления и произволи. Чрезъ умъртвяване престѣпниците въ старо врѣме, правителството е било сигурно, че се избавя за винѣги отъ пакоститѣ и придирукитѣ на честолубцитѣ, защото подиръ смъртта имъ нѣма кой да продължи захванѣното, тѣй като не всички искатъ да се докопатъ до власта. Въ дневно врѣме, наопаки, съ умъртвяванетоъ престѣпника, правителството непечали, защото самата идея не угасва, а се разгаря по-вече и по-вече, отъ което тя става по-вече примамлива за едномисленниците. Самото общество по-вече се настѣрвява противъ правителството, защото въ лицето на убития вижда мъченикъ за идеята си, а не разбойникъ и хайдутинъ. Народа скрива и закриля гоненитѣ послѣдователи, поддържа ги, насърчава ги и ги въодушевява за нова борба. Съ една дума, смъртното наказание по-вече распаля огнѣя, вмѣсто да го гаси и уничтожава.

Послѣ силнитѣ протести, които кървавитѣ закони срѣщнѣхъ въ обществото и литература, законодателитѣ трѣ-

¹⁾ Guizot: „De la peine de mort en matière politique. 1829 г.

баше най-подирь да отстъпятъ, та да отмахнатъ смъртното наказание за много престѣпления, които сѣдитѣ и журитѣ предпочитахъ да оставятъ безнаказанни, отъ колкото да преслѣдватъ съ безчеловѣчни смъртни пресѣди. Тѣй, като разликата между законитѣ и живота е била най-силна въ Англия, то законодателитѣ на послѣдната сѣ биле принудени да отмахнатъ смъртното наказание за много престѣпления. Туй отмахване се захваща отъ 1803 год., когато прочутия адвокатъ Самуилъ Ромилъ внесе въ палатата билъ за отхвърляне смъртното наказание за кражба и измама въ сумма 12 пенса;¹⁾ палатата прие предложението му. Насърденъ отъ тѣзи сполука, Ромилъ, въ 1810 г., внесълъ въ палатата три нови билъ: отхвърляне смъртното наказанье за открядване 5 шилинга изъ дюкенъ, 40 изъ кѣщи, за крадяне туй-онуй изъ корабитѣ и ленъ изъ фабриkitѣ. Както въ 1810 г., тѣй сѣщо и прѣзъ 1811, 1813 и 1816 г., — прѣзъ които Ромилъ повтарялъ предложението си, — палатата го е отхвърляла. Въ 1832 год. смъртното наказание било унищожено: за правяне калпави пари, за крадяне конье, овце и други добитѣкъ. Въ 1837 год. смъртното наказание е отхвърлено за нѣкои случаи при бунтуване, разбойничество, нападанье чуждитѣ домове и най-подирь за подпаляне.

Въ 1840 г. депутатина Евартъ внесълъ въ парламента билъ за отхвърлянето смъртното наказание изобщо за какви да е престѣпления. При всичко, че предложението не било прието, но съ закона отъ 22 юний 1841 год. смъртното наказание било отмахнато за слѣдующитѣ престѣпления: бѣганье отъ заточението; 2) пресияне дѣвойки; 3) събаряне църкви; 4) събаряне търговски кѣщи или ступване машинитѣ въ фабриkitѣ. Несполуката неотчаяла Еварта, който отново и съ по-голяма упоритостъ продължи агитацията си противъ съвършенното отмахване смъртното наказание. Най-ревностнии негови другари при

¹⁾ Единъ пенсъ = 10¹/₂ стотинки.

парламенскитѣ му борби, сж биле прочутитѣ либерални дѣятели и краснорѣчиви оратори — Кобденъ и Брайтъ. Поддържанъ отъ множество прошения отъ разни градове, Еwartъ подновилъ предложението си въ 1847 год., но то било отхвърлено съ 81 гласъ срѣщу 41; сжщо тѣй безуспѣшно той внасялъ предложението си и прѣвъ 1848, 1849 и 1850 гг. Въ 1861 год. смъртното наказание се е задржало само за държавно предателство, за отрано скроено-убийство и за несполучливо опитванье къмъ таквоязъ убийство.

Въ *Франция* прѣвъ 1832 год. смъртното наказание е отмахнато за 10 разни престѣпления, и освѣнъ туй закона далъ право на журитѣ да замѣняватъ смъртното наказание съ друго какво да е. Въ 1848 год. е издаденъ законъ, чрезъ който се отхвърля смъртното наказание за политически престѣпления; но при империята, въ 1851 год. смъртното наказание отново е уведено за посѣганье врѣхъ живота на императора и фамилията му.

Въ *Германия* чакъ въ 1848 год. се захваща отхвърлянето на смъртното наказание. Въ тѣзи година Франкфуртското народно събрание е приело, че едно отъ основнитѣ права на нѣмския народъ е отмахването смъртното наказание. Всичкитѣ нѣмски държавици, освѣнъ Пруссия, Австрия, Бавария и Гановеръ, се съгласили на горното рѣшение. При издаването сѣверно-германския кодексъ, болшинството на сѣверно-германския рейстагъ отхвърлило смъртното наказание, но желѣзния канцлеръ — Бисмаркъ и тука употребилъ влиянието си да не въстѣржествува такъвъ гуманенъ принципъ; по негово настояванье смъртното наказание е спазено 1) за несполучливо опитванье и за убиванье господаря; 2) за отрано-скроено убийство.

Америка по-рано отъ Европа е отхвърлило смъртното наказание, като го е спазила само за отрано-скроено убийство. По закона на много сѣверни штати, сѣкий отъ журитѣ се пита по-напрѣдъ, признава ли или отхвърля смърт-

ното наказание, и въ послѣдния случай не се допуска да произнася пресѣда. Този законъ повлѣкалъ подирѣ си съвършенното отмахване смъртното наказание въ 1847 г. въ Мичигенъ, въ 1852 въ Родъ-Ейландъ, въ 1854 г. Висконсинъ, — защото, по думитѣ на председателитѣ въ тѣзи Штати, не било възможно да се състави сѣдилище съ жури, тъй като повечето отъ гражданетѣ отхвърляли смъртното наказание и слѣд. не можали да засѣдаватъ. Въ 1864 г. смъртното наказание е отхвърлено въ Колумбия, а въ 1868 г. въ Мексико.

Въ *Русия* по едно врѣме смъртнитѣ наказания сж биле твърдѣ рѣдки, но отъ десетина години насамъ, поради социалистическитѣ движения, умъртвяването, по пресѣда на военнитѣ сѣдилища, се е прилагало честичко. Прѣзъ текущата година, при обсъждането новия углавенъ проектъ, всичкитѣ юридически общества въ Русия рѣшихъ за отхвърлянето на смъртното наказание.

Отхвърлено съвсѣмъ, смъртното наказание не се прилага въ Фрейбургъ, Невшитель, Цюрихъ, Сенъ-Марино, Ромжния, Португалия и Голандия.

V.

Слѣдъ изложението кървавата история на смъртното наказание, ний трѣба да се поспрѣмъ и върху различнитѣ *доказателства*, съ които писателитѣ подкрѣпять мнѣнието си за или *противъ* смъртното наказание. Разглежданъето тѣзи доказателства има важно значение за практическото рѣшение въпроса. Ний изброяваме доказателствата по реда, който Кнстяковский спазва въ съчинението си:

1. *Противниците на смъртното наказание казватъ, че послѣдното е не справедливо, защото погубва човѣшкия животъ, който никога и отъ никого не може да се разрушава и присвоява.*

Едни отъ противницитѣ на смъртното наказание, между които е и Беккария, казватъ, че при встъпването си въ

обществото, човѣкъ е заключилъ контрактъ да пази общата свобода, като е отстъпалъ и частъ отъ своята, но никога той не е пожъртвовалъ живота си, за да се расплага съ него другъ.

Другитѣ противници на смъртното наказание доказватъ, че то е несправедливо, защото е противно на естественното право. По тѣхнитѣ думи, всѣки човѣкъ, като Божье създание, притѣжава: Свобода, животъ, дѣятелностъ и разумъ; тѣзи добрини сж тѣй свещенни, щото стопанина имъ нѣма право да ги отстъпва другиму. Тѣ сж дадени отъ Бога, та зарадъ туй никой законъ нѣма право да посѣга врѣхъ тѣхъ. Човѣкъ не може да присвоява хорскитѣ права, нито пъкъ може да отстъпва своитѣ.

При необходимата забрана (забрана отъ нападателя), човѣкъ може да убие посѣгателя, но не за туй че има таквотъ право, но защото брани своя животъ, който се излага на опасностъ. Но щомъ полицията успѣе да хване убийцата, когато той вече е обезоръженъ, тогазъ никой нѣма право да го убие. Обществото не трѣба да затрива хванѣтия убийца, защото послѣдния е безсиленъ да прави злини; има много други сръдства, чрѣзъ които обществото може да се спаси отъ хванѣтия злодѣецъ, безъ да прибѣгва до умъртвяването му.

Защитниците на смъртното наказание възразяватъ. — Едни отъ тѣхъ казватъ, че ужъ чрѣзъ контрактъ човѣкъ е отстъпалъ своя животъ; други пъкъ отричатъ светостта на човѣшкия животъ, защото, казватъ тѣ, иначе е невъзможно да се оправдажтъ убийствата, които се вършатъ въ военно врѣме и при необходимата забрана. Ако живота е Божи даръ, то таквизъ дарове сж: свободата и дѣятелността: ако живота е светъ, то и послѣднитѣ дарове трѣба тѣй сжщо да сж свети и непожтнжти. Но пита се, кой е този, който ще отхвърли тъмничния затворъ? Ако живота е Божи даръ, то нека човѣкъ се предпазва да стжпче змията, нека той не коли добитѣка за да се хране отъ

месото му, защото и тѣзи създания сж Божии и слѣдв. тѣхния животъ трѣба да бѣде непожтнжтъ. По нататѣкъ защитниците считатъ истребванъето злодѣйцитѣ за твърдѣ справедливо и съгласно съ човѣшката съвѣсть.

Върху доказателствата на противнитѣ страни, проф. Кистяковский прави долнитѣ бѣлѣжки.

1. Препирнята за светоста на човѣшкия животъ е матафизическа. Заключениеята на философитѣ, които сж се придържали о естественното право, сж разумни, но не сж провѣрени съ живота. Като реакция противъ сръдневѣковнитѣ заблуждения, учението на тѣзи философи е принесло голѣма полза за напръдѣка, като е издигнало човѣшката личностъ отъ робското и уризмѣното ѣ положение, и чръзъ това е умалило числото на смъртнитѣ наказания; но по-нататѣкъ туй учение нищо положително не е дало.

2. Казаното учение пада отъ най-слабата критика, защото нѣма никакви доказателства, че наистина нѣкога се е сключвалъ общественъ контрактъ, по който човѣкъ би се условилъ съ другитѣ да пазятъ всички непожтнжтъ живота му. Безбройнитѣ умъртвявания за религиозни или политически идеи, изгарянъето стотини хиляди магьосници, — сж явни свидѣтели до колко човѣшкия животъ е билъ непожтнжтъ. Опрѣни на таквизъ исторически доказателства, защитниците на смъртното наказание взели върхъ.

3. Защитниците считатъ смъртното наказание необходимо за спазванъето нравственния редъ. Но защо този редъ може да се спазе само съ убиванъе, а не и чрезъ тежѣкъ затворъ? Но обществената нравственностъ не се спазва съ жестоки мѣрки, защото тѣ сж пагубни. Зарадъ туй днешната наука отдѣлила правото отъ нравственността, като се занимава само съ първото.

II. *Противниците на смъртното наказание цѣврѣватъ, че то не спазива, нито нѣкъ сдържа лошитѣ хора отъ тежкитѣ*

престѣпления. За да докажатъ туй, тѣ излагатъ множество доказателства. Именно: историята и сѣдебнитѣ лѣтописи доказватъ, че смъртното наказание не само не сплашва, но напротивъ уголѣмява числото на престѣпленията. Въ Англия, въ първата четвъртина на 19-я вѣкъ, законитѣ сѣ съдържали заплашвания съ смъртъ за 200 разни престѣпления, но при всичко туй, нѣмало е ни една държава, — като нежъ, при еднакво развитие, — съ такова голѣмо число извършени престѣпления. Отъ друга страна, съ отмахването смъртното наказание за нѣкои престѣпления не само че не е умножило числото на послѣднитѣ, но даже ги е намалило. При всичко, че въ Тоскана (отъ 1774—1790 г.) смъртното наказание е било отхвърлено, но числото на тежитѣ престѣпления не се е увеличило. Сѣдебната хроника представя още много такива примѣри. Ако земемъ сега частни случаи, то ще се увѣримъ, че много престѣпници, които сѣ биле умъртвявани, до извършване престѣпленията си, сами сѣ присѣтствуваели при смъртнитѣ наказания. Бристолския свещеникъ Робертъ увѣрява, че отъ 165 души, който той е исповѣдалъ прѣдъ умъртвявантето имъ, 161 отъ тѣхъ сами сѣ присѣтствуваели при таквизъ наказания. Въ Англия и Франция има цѣли фамилии, на които дѣдитѣ, бацитѣ и братята сѣ умирали на ешафота.

Тѣзи, които считатъ смъртното наказание сплашително, сѣдятъ по себе си за престѣпниците, като мислятъ, че и послѣднитѣ сѣ тѣй страхливи, та могатъ се уплаши отъ жестокото заканване на закона. Трѣба да не забравяме, че този, който се рѣшава на престѣпление, той е турилъ главата си въ торба.

Казватъ, че престѣпника, когото водятъ на смъртъ, счита като особна милость замѣняването ѝ съ най-тежкъ затворъ, съ най-трудни работи и даже съ робство; оттука вадятъ заключение, че смъртта е най-доброто сръдство за удържанье престѣпниците отъ лопитѣ имъ кроежи. Но

не всѣкий иска таквазъ замѣна. Освѣтъ туй престѣпника осѣща горния страхъ само тогазъ, когато вижда приготвененьята за умъртвяванъето му, но при извършване престѣпленияето, този страхъ нѣма мѣсто.

Ако даже допустнемъ, че смъртното наказание сплашва, то пакъ трѣба да повторимъ, че въ сегашно врѣме то е изгубило туй си качество. Честитѣ оправдания виновнитѣ отъ жалость и помилване осѣденитѣ, което се практикува сега, каратъ бѣдѣщитѣ престѣпници да мислятъ, че и тѣ можѣтъ да бѣдѣтъ помилвани и оправдани и слѣд. да се не страхуватъ отъ заканванъето на закона.

Взраженията на защитниците. Числото на престѣпленията си уголѣмява въ коя да е държава не за туй, защото често се прилага смъртното наказание, а наопаки: къмъ смъртното наказание прибѣгватъ за туй, защото тамъ се случватъ повече престѣпления. Числото на престѣпленията въ Англия е било по-голѣмо отколкото въ Франция не за туй, че въ първата по-често наказватъ съ смъртъ, а съвсѣмъ по други причини. Въ Англия богатството е прѣснѣто въ рѣцѣтъ на малцина, когато въ Франция наопаки; въ Англия честния и работния човѣкъ често не намѣрва работа и остава безъ парче хлѣбъ и дрѣшка. Освѣтъ туй Англичанина по характера си е студентъ, навѣсенъ и грижливъ, а пъкъ Французина мѣгъкъ, веселъ и зевзекъ. Тѣзи се причинитѣ, по които въ Англия се извършватъ повече престѣпления. Сѣщо тѣй въ Тоскана не отхвърляньето смъртното наказание е намалило престѣпленията а всеобщия европейски миръ, добрия и грижливъ царъ, чиститѣ нрави, религията и нравственността.

Глупаво е да се хортува, че хората не се плашатъ отъ смъртта „Вѣзѣте, казва Бролѣи, въ коя да е тъмница и предложѣте на осѣдения да си избере на мѣсто смъртта друго нѣкое най-тежко, но не смъртно, наказание, и вий ще видите, че той ще предпочете послѣднѣото. Ако ли пъкъ вий отъ жалость къмъ кого да е отъ осѣденитѣ за

заточение въ рудниците, се опитате да го склоните да приеме смъртно наказание, то вий ще навлечете върху си всеобщо негодование. Когато е такъв голѣмъ ужаса прѣдъ смъртта у тѣзи, които тя не досѣга, то смѣшно е да се брѣтви, че той е по-малкъ у тѣзи, които знажтъ, че ще бѣдѣтъ умъртвени, ако извърпатъ туй или онуй престѣпление.“

Върху аргументитѣ на двѣтѣ противни страни, можтъ да се направятъ слѣдующитѣ критически бѣлѣжки:

1. Повърхностно сѣкиму е ясно, че смъртното наказание сплашва, но като вникнемъ по-дълбоко, ний ще се убѣдимъ, че това не е до тамъ вѣрно. Честитѣ и най-истѣнчени умъртвявания, до края на минжлия вѣкъ, ни най-малко не се намалили престѣпленията; отъ друга страна смѣгчаванъето жестокитѣ начини на умъртвяванъето и по-рѣдкото му прилаганъе сѣщо тѣй не е намалило престѣпленията. Туй постоянство на престѣпленията е дамо потикъ на ученитѣ да изнамѣрятъ причинитѣ, които и наистина се открихъ и доказахъ отъ Кетле, Вагера и други съ множество статистически цифри и научни издирванъя. По тѣзи издирванъя, постоянното число на престѣпленията зависи не отъ начина на наказанията, но отъ природата на човѣка и влиянието врѣхъ нежъ на много социални и економически условия.

2. За мнозина отъ защитницитѣ на смъртното наказание, казанитѣ научни трудове не сж биле извѣстни; а пъкъ другитѣ, — макаръ и да знажтъ добръ статистиката на престѣпленията, и макаръ да сж убѣдени въ вѣрността на заключенията ѳ, — продължаватъ да хортуватъ, че смъртното наказание влияе, ако не на всички, то поне врѣхъ нѣкои престѣпници.

III. *Противницитѣ на смъртното наказание увѣржаватъ, че то не само е безполезно, но даже пагубно за обществото, за народнитѣ нрави. У нѣжнитѣ, чувствителнитѣ, развититѣ и несклоннитѣ къмъ зло хора, испѣлняванъето смърт-*

ната пресжда поражда най-тежко и убийствено впечатление; то възбужда въ душата имъ ужасъ, безкрайна жалостъ и състраданье къмъ участва на клѣтния, падналия човѣкъ. Често, при извършването смъртното наказание, може се забѣлѣжи, какъ мнозина плачѣтъ и какъ на нѣкои даже припада (Ducpetiaux. 49). Особно тежко впечатление възбужда умъртвяване тѣзи отъ осъденитѣ, на които е припаднѣло, или тѣзи които правителството лѣкува за да бѣждѣтъ здрави при формалното имъ уморяване, или пъкъ тѣзи, които до послѣдната си минута увѣржаватъ въ невинността си. Има много фактове, които показватъ, каква жалостъ предизвиква смъртното наказание у нѣкои лица. Единъ селенинъ, който често е виждалъ смъртното наказание, полудѣлъ, и почнѣлъ да мисли и да се бои, че и той ще умрѣ отъ сжщото наказание; никой не можалъ да го отклони отъ тѣзи му мисль: той осѣщалъ сжщитѣ адски мъки, както и осъдения на смъртъ. Въ Франция, при революционнитѣ сждилища, единъ младъ момѣкъ до толкозъ се наплашилъ, щото не можалъ да свладѣе себе си: езика и гласа му се измѣнявали само отъ единъ погледъ на чиновника; постоянна меланхолия, слабодушие, умственна тжпость, безмѣренъ страхъ, — туй се бѣлѣзитѣ на лудината му (Pierquin). Пиеркенъ привежда много примѣри, отъ които се вижда, че много сждници, джелати и зритѣли сж подлудѣвали. Пинель, Ескироль, Матен и др. психиатри сж събрали много примѣри, прилични на горнитѣ. —

Съвсѣмъ друго дѣйствиe произвежда смъртното наказание върхъ тжпата и проста масса, за която убиваньето човѣка по опредѣленни обряди е приятно забавление и предмѣтъ за брътвене и шеги. На праздно защитницитѣ на смъртното наказание увѣржаватъ, че то сдържало и приучвало простацитѣ. Туй не е вѣрно. При умъртвяването престѣпника, простата тѣлапа хладнокрѣвно разговаря за външността на осъдения и често прави шеги и даже скан-

дали. Ето какъ Диккенсъ описва поведението на тълпата при умъртвяването съпругитѣ Манинови въ 1849 год.: „Неприличното и безчинно поведение на множеството народъ, представяше таквазъ ужасна сцена, която мъчно може да си въобрази човѣкъ, и която мъчно може да се срѣщне въ коя да е идолопоклонска държава. Ужаса ми отъ бѣсилката и престѣпленieto, извършено отъ кѣтитѣ убийци, се изгладн въ душата ми прѣдъ ужасното поведение, мимиката и разговоритѣ на сбранитѣ зрители Като, че Христовото име никога не се е чувало въ този свѣтъ, и като, че се разбираше отъ само себе си, че хората трѣба да се истребватъ, като скотове.“

Често се случва, че осѣдения въ отчаянието си захваща да се боричка съ джелатитѣ. Въ книгата си „Последний день на единъ осѣденъ,“¹⁾ В. Хюго разказва, че въ XVII в. при Ришелъе, при умъртвяването на М. де Шале. неискусния съдѣтин свалилъ главата му чакъ подиръ 34 удара съ кацарския ножъ. Ето какъ същия описва другъ по-новъ и по-ужасенъ случай: джелатина удря, но не сполучливо. „Человѣкътъ надава ужасенъ вѣкъ. Палачтъ смутенъ, повдига сатъра, и го спуща изново. Сатъра се връзва изново въ врата на мъченика, но не пресича. Мъченикътъ вие, тълпата тоже. Джелатина повдига пакъ сатъра, надѣвающъ се за по-добро отъ третия ударъ. Третий ударъ накарва да рухне третя кървава вада по тѣла на осѣдения, нъ не сваля главата. Да скратимъ. Ножтъ се повдига и падъ петъ пѣтя, петъ пѣтя се връзва въ осѣдения, петъ пѣтя осѣдения изрѣзва подъ удара и поклатва своята жива глава, като викаше за милость. Разгнѣвений народъ взе камъни и захванъ да хвърля връхъ джелатина.“ Ний сами знаемъ за отчаянната борба, която води съ запитиетата възтаника Ив. Пановъ (въ Търново, прѣзъ Май 1876 год.), когото вързанъ, въ униформа, карахъ къмъ бѣсилото; защитата бѣше тъй енергична, виковетѣ бѣхъ

¹⁾ Превеждана отъ А. Митова и печатана въ „Марица“. 1883 год. брой 513.

тъй раздирателни, щото растрепѣрахъ цѣлата улица; битъ съ динчицитѣ, блѣсканъ и ританъ, Пановъ биде туренъ на бѣсилото облягъ въ кръвъ и полумъртавъ.

Но всичко туй е само външното дѣйствие на смъртното наказание. *Вжтрѣшното дѣйствие* е още по-пагубно, защото човѣкъ е склоненъ да поддържава. Примѣритѣ на умъртвяванъята правятъ гражданетѣ безчувствени, студени, жестоки и тѣпи. Волней разказва, че прѣзъ 3-та година на Французската республика видѣлъ какъ дѣцата, по подражание къмъ тогавашнитѣ сѣдници, натѣквали коткитѣ на колъ и гильотинировали птицитѣ. Английския писателъ Филипсъ расправя, че въ Нююгетъ, скоро подиръ смъртното наказание, дѣцата играли по подражание: едно момче било осѣдения, друго свещенника, а третото шерифа, и всяка тѣзи игра се вършала съ голѣма радостъ и веселба. Но влиянието отива по-далечъ, като предизвиква нови убийства. Въ Лондонъ и околноститѣ му, подиръ умъртвяванъето Миллера, извършили се нѣколко убийства, авторитѣ на които произнасяли прѣдъ сѣдилището името на Миллера.

Защитницитѣ. — Едни отъ тѣхъ не щѣтъ и да знаѣтъ за горнитѣ фактове, а другитѣ, макаръ и да ги считатъ за вѣрни упорествуватъ да защищаватъ, като казватъ, че указанитѣ по-горѣ пагубни дѣйствия ще изчезнатъ, ако смъртното наказание почне да се извършва не публично, но скрипомъ.

Отъ сравнението горнитѣ доказателства на противнитѣ страни, може да се направятъ слѣдующитѣ заключения:

1. И еднитѣ и другитѣ признаватъ пагубното влияние на смъртното наказание. Но, тѣй като отъ друга страна е извѣстно, че туй наказание не предпазва отъ престѣпления, то пита се за какво повече го защищаватъ?

2. Като признаватъ пагубното влияние на смъртното наказание, по-безпристрастнитѣ защитници предлагатъ, що-

то то да се извършва скрипомъ. Но умъртвяването скрило отъ хората, не ще може да ги сплашва, защото никой не се плаши само отъ приказки. Ако смъртното наказание не сплашва, то защо го защищаватъ?

3. Наистина. скрипомъ извършаното смъртно наказание, не е тъй пагубно, както публично, но то не принася пъкъ и полза. Напротивъ то спазва ужасния си характеръ, защото церемониитъ, приготовленията и обрядитъ правятъ туй наказание по-жестоко за осждения, отколкото ненадѣйното убийство. Освѣтътъ туй скрипното умъртвяване има своята лоша страна, защото кара народа да мисли, че то се извършва несправедливо, и че правителството се бои отъ общественото мнѣние. До колко хората мразятъ смъртното наказание, вижда се оттука, че самитъ сждници не желаятъ да гледатъ изпълнението на подписаната отъ тѣхъ пресжда. „Вий казвате, — пише Дюкпетъе, — че закона е справедливъ, необходимъ и нравственъ; добръ; но щъ ви попитамъ: ако би да нѣмаше джелати. бихте ли се съгласили вий самички да умъртвите нарушителя на този законъ? Прѣдложете на сждниците да присѣтствуватъ при умъртвяването осждения, или да окачатъ вѣжето на врата му, и вий ще видите какъ тѣ ще трѣпнатъ. Защо? Нали закона е справедливъ, необходимъ и нравственъ; нали осждения е кривъ; съвѣста е била спокойна при произнасянето пресждата; тогазъ откъдѣ се земе у васъ този страхъ, туй трѣпване, кога ви се предложи сами да изпълните пресждата?“ (Discrétiaux. 54).

IV. При смъртното наказание ставатъ таквазъ грѣшки, които никакъ неможатъ се поправи. Въ старо врѣме твърдѣ често сж биле умъртвявани невинни хорица. Главната причина на таквазъ грѣшка е неумѣлото издирване истината. Пресиянъето и мъченъето, сжденъето дверемъ затворенимъ, наклонността на сждниците да зематъ за доказателства и най-дребнитъ бѣлѣзи, — всичко туй е погубвало

невиннитѣ. Нашитѣ читатели лесно ще разбератѣ, какво е било право сѣдието до края на 18-й и началото на 19-й вѣкове, стига тѣ да си припомнятѣ какъ Турцитѣ кжсахъ месата съ кирпедени, скубяхъ космитѣ, подбивахъ нектетѣ съ клѣчки и заплашвахъ само и само да измѣнѣтъ отъ затворника лѣжовно самопризнаване въ по-тежко престѣпление и обвиняване тѣзи отъ невиннитѣ, които власта е нарочила, та иска да гони и наказва. Таквози е било правосѣдието въ Европа до неотколѣшно врѣме. Съ реформитѣ въ сѣдопроизводството и съ изнамѣрването по-добри и вѣрни способности въ издирването, числото на невиннитѣ жертви се намалява, но при все това не се е минѣло ни една година, щото свѣта да не е билъ смайванъ съ умѣртвяването на нѣкой невиненъ. Въ ново врѣме, като съзнахъ, че човѣкъ не е безгрѣшенъ, захваняхъ да се придържатъ о старото правило: по-добрѣ е да се пуснатъ десетъ виновни, отколкото да се погуби единъ невиненъ. Макаръ и по-малко, но грѣшки се срѣщатъ и до сега особено при сѣдене лудитѣ. Тѣзи послѣдня грѣшка произлѣзва отъ незнанието психиатрията и още отъ туй, че самата тѣзи наука не е до тамъ обработена и разяснена.

Възражения на защитницитѣ. Всѣко наказание, казватъ тѣ, е неотплатимо. Врѣщанѣто назадъ влетата глоба не е въ сила да отплати и физическитѣ и нравствени тѣгла, които тя е причинила на фамилията. Еще по-мѣчно се отплаща и невинно-затворения. Но защото тѣзи наказания сѣ неотплатили, то оттука не слѣдва, че тѣ трѣба да се отхвърлятъ. Сѣщо и смъртното наказание. Вмѣсто да се отхвърля, най-добрѣ ще бѣде, ако се потрудимъ да работимъ по-свѣстно и осторожно при сѣденѣто. За да се избѣгнатъ грѣшки, могатъ да ни помогнатъ слѣдующитѣ срѣдства: смъртна пресѣда да се произнася при прѣки доказателства, и то само тогавъ, когато съществува едногласие между журитѣ.

Кистяковский бѣлѣжи, че смъртното наказание би трѣбало да се задържи само тогавъ, когато ползата отъ него е толкова голѣма, щото зарадъ неж да се погубятъ нѣколко невинни; но то не принася никаква полза, защото и безъ него реда и тишината се спазватъ; отъ тука слѣдва, че смъртното наказание трѣба да се отхвърли.

V. *Смъртното наказание прѣчи на престѣпника да се покай.* Противно е на Христовото учение да се погубватъ хора, които би се раскаяли, би се поправили и бихъ изгладили грѣха си. Лъжа е, гдѣто казватъ, че тежкия престѣпникъ неможе да се раскае; това е било вѣрно тогавъ, когато тъмниците сж биле училище на развратъ и злодѣйства, но откакъ тѣ се реформирахъ, има много примѣри на исправление даже най-закорѣнѣлитъ злодѣйци. По думитъ на Гойера, директора на тъмниците въ Олденбургъ, въ края на 1861 г., въ тъмницата е имало 14 жени, осждени вмѣсто смъртъ, на вѣченъ затворъ; отъ тѣхъ само двѣ не сж се поправили.

Защитниците казватъ, че ако се отхвърли умъртвяването, само за да може да се покай и исправи престѣпника, то сжщото би трѣбало да се каже и за смъртта отъ други причини; но въ такъвъ случай, ний отричаме всѣкакви геройски подвиги, които би ни се показали безнравствени само за туй, защото еди-кой си, напр., безъ да се погрижи за покаянието си, впуснѣлъ се въ пламъка да спаси майка си и самичкъ изгорѣлъ. Отъ друга страна, и при смъртното наказание, на осждения се дава врѣме да се исповѣда и покай, за което се нужни само нѣколко минути.

По думитъ на *Кистяковский*, двѣтъ противни страни считатъ покаянието за важно, но тогавъ, когато защитницѣ изискватъ, щото тѣ да стане полегка-легка чрезъ честенъ и работенъ животъ, защитниците се задоволяватъ само съ таквътъ покаяние, което е станжло на-двѣ — на-три; съ тѣзи си бързина, защитниците на смъртното наказание много приличатъ на оня английски пасторъ, който е съ-

вѣтвалъ да погубятъ по-чевръсто престѣпника, — когото той довелъ до покаяние, — за да не би да се повърне къмъ прѣжнитѣ си грѣховни мисли. Но трѣба да се забѣлѣжи, че самото покаяние не става туку-тъй. Прѣдъ ешафота осѣдения е смѣтенъ, записанъ и сплашенъ, та не е въ сила да се покай съзнателно.

VI. Едно отъ най-силнитѣ доказателства, които изказватъ *защитницитѣ*, — това е *народния гласъ*, — който ужъ иска кръвъ за кръвъ; тѣ разказватъ за случаи, кога народа се сърдялъ, че сж помилвали осѣдения, и че често сж се подавали прошения отъ гражданетѣ, въ които послѣднитѣ моляли правителството да уведе смъртното наказание.

Противницитѣ признаватъ вѣрността на горнитѣ фактове, но тѣ привождатъ и свои, — тъй сжщо вѣрни, — отъ които се вижда, че народа често изказва своята умраза противъ смъртното наказание. Напр., когато въ 1832 г. мѣстото на наказанията въ Парижъ е било пренесено отъ Гревския мегданъ на друго мѣсто, то много жители напустнѣли послѣднѣото и се заселили по другитѣ части на града. Неотколъ (Юний 1883 год.) вѣстницитѣ извѣстихъ, че въ Дублинъ, послѣ умъртвяването на Барди, народа колѣничилъ и се молилъ за душата му. Но ако даже допустнемъ, че народа иска кръвъ за кръвъ, то и тогазъ трѣба да отхвърлимъ смъртното наказание, защото то пробужда звѣрски страсти у народа. Законодателя никога не трѣба да се води подиръ нискитѣ народни страсти, които той трѣба да сдържа и облагородява съ по-човѣшки закони.

VII. Най-подиръ трѣба да добавимъ още едно доказателство противъ смъртното наказание. *Смъртното наказание достѣга най-много на родителитѣ и роднинитѣ на осѣдения*, тържественното умъртвяване на когото се отразява най-пагубно врѣхъ тѣхъ, като ги довежда по нѣкой път до смъртъ или неизцѣрима душевна болестъ. Сждебната хро-

ника е запазила много фактове, които ни доказватъ, че родителитѣ и близкитѣ на осждения сж подлудѣвали или сж умирали, поразени и потресени отъ страхъ и ужасъ прѣдъ грозната насилственна смъртъ на най-близкия имъ. Ето единъ прѣсенъ фактъ. Прѣвъ 28-й Май 1883 год., въ Дублинъ, при умъртвяванъето на Тимоти Келли, — осждень, като убийца на Лорда Кавендиша и Бурка, — не присѣтствувалъ никой отъ роднинитѣ му, защото въ навечерието, при послѣднъото си свижданье съ Тимоти, *на сестритѣ му принадлежало, баща му подлудѣлъ, а братъ му се разболѣлъ тежко*. Ясно е за всѣкиго, че замѣняванъето смъртта съ вѣченъ затворъ би спасило живота и здравето на невиннитѣ родители. Може да притуримъ още, че вѣчния затворъ ще бжде наказание и за тѣзи престѣпници, които срѣщатъ радостно смъртта си, защото живота имъ е умръзналъ.

Отъ историята, както и отъ доказателствата на писателитѣ за и *противъ* смъртното наказание, читателитѣ твърдѣ ясно виждатъ, че нищо не оправдава съществуванъето на туй жестоко наказание въ наше врѣме. Но, безъ да гледаме на туй, до колко е безцѣлно и безполезно умъртвяванъето, самата човѣщина, самия напредѣкъ се доволно силни за да вджхнжтъ въ насъ умраза къмъ тържественното убийство на престѣпницитѣ. Тѣзи именно човѣщина е накарала писателитѣ да се заловятъ съ изучаванъето въпроса и съ проповѣдта противъ смъртното наказание. Цѣла върволица прочути и даровити мжжѣе сж исказали мислитѣ и чувствата си по този въпросъ, и нашето сърце би трѣбало да е отъ камѣкъ, за да не заплачемъ заедно съ гениалния поетъ Викторъ Хюго надъ сждбата на осждения, предсмъртнитѣ тѣги, тѣгмила и замайвания на когото „той е описалъ тѣй масторски и вджхновенно въ „Послѣдния день на единъ осждень.“

Човѣшка длъжностъ е да се боремъ противъ хорската жестокость и за искорѣняванье диритѣ, оставени намъ въ

наследство отъ дивитѣ врѣмена, прѣзъ които е върлувала силата, като е притискала и показвала всичко уризмѣно и слабо. Убийството, каквото и да е то, е проява и тържество на тѣзи сила надъ мисълта и разума. Врѣме е да се даде мѣсто и на разума. —

ПОГАНОВСКИЙ ПОМЕНИКЪ.

Съобщава

Д-ръ КОНСТ. ИРЕЧЕНЪ.

Въ срѣднитѣ вѣкове се е въвелъ у Българетѣ и у Сърбитѣ обичаятъ, да се четжтъ въ черквитѣ и особно въ мѣнастиритѣ имената не само на ктиторитѣ, но и на всичкитѣ покойни владѣтели на държавата, та и на съпругитѣ имъ, както и на патриархитѣ, архиепископи, митрополити и на нѣкои по-видни боляре. Този обичай не се е прекратилъ съ падението на старата независимостъ, а се продължавалъ още и въ турско вѣмѣ, гдѣто съ преписване и прочитане на такива поменици се е упазвала въ немалкъ размѣръ памята на нѣкогашната свобода и държавна независимостъ.

Сърбскитѣ поменици на старитѣ крале и царѣе е издалъ, споредъ единайсѣтъ ржкописи, въ 1875 год. Стоянъ Новаковичъ въ 42 книга на „Гласник српског ученог друштва“ или въ особна книжка: Српски поменици XV—XVIII века. Београдъ 1875.

Българскитѣ поменици не сж збрани още, а напечатанъ е до сега само единъ. За тѣхъ е знаалъ и отъ нихъ се е послужилъ за съставяние на своята българска хроника вече първий новобългарски двигателъ и историописецъ, О. Паисий (1762). Той е познавалъ нѣколко ржкописи отъ тѣхъ, както се види отъ едно мѣсто въ преписа на историята му, който е направенъ въ 1771 год. въ Самоковъ и сега се пази въ Рилскій мѣнастирь: „Еъ некон цркви и поменици монастирски шеретаются имена царемъ болгарскимъ повече штъ четирдесетъ, и не по рѣдѣ записани.“

До сега сж ни познати слѣдующитѣ шесть български поменици съ имената на старитѣ царие:

1. Поменикъ, намѣренъ въ Търново и издаденъ отъ С. Палаузова (Синодикъ царя Бориса. Временникъ импер. Московскаго общества исторіи и древностей російскихъ, XXI, 1855). Той слѣдва въ рѣкописа слѣдъ синодика на цара Борила (1211) срѣщу Богомилитѣ и слѣдъ една бѣлѣжка върху възобновението на българската патриархия въ врѣме на цара Асѣна II (1218—1241). Наченва съ сжщий царь Асѣнъ II та иде до края на царството; освѣнъ царьетѣ чете се въ него вѣчна паметъ и на царицитѣ отъ врѣмето на Търновската държава (1186—1393), на най-знаменититѣ болѣре, на патриарситѣ и на митрополититѣ. За съжалѣние липсватъ нѣколко листа въ срѣдата, тъй щото редътъ на царьетѣ се прекъсва вече слѣдъ Константина Асѣна (1258—1277). Сжщий поменикъ е препечатанъ отъ Раковский, Нѣколко рѣчи о Асѣню I и II (Бѣлградъ 1860 стр. 50).

2. „Поменикъ съ именами царей, царицъ и патріарховъ болгарскихъ“ е намѣрилъ 1845 В. Григоровичъ въ старата черква на св. Пантелеймонъ въ селото Бояна подъ Витоша при самата София (Очеркъ ученаго путешествія по Европейской Турціи, Казанъ 1848 стр. 189; 2 изд. Москва 1877 стр. 160). Въ Боянската черква сега нѣма никакви рѣкописи, а да ли Григоровичъ е взелъ този рѣкописъ съ себе си, както и много други, и да ли той сжществува нѣйдѣ до днесъ, несъмъ могълъ до сега да узнае.

3. Гильфердингъ въ своята „Исторія Сербовъ и Болгаръ“ (Собрани сочиненія I, 270 бѣл.) спомена единъ поменикъ съ имената на българскитѣ царие, преписанъ 1502 год. и спасенъ въ Зографский мѣнастирь. Началото му бѣше: „Помени господи въ православнѣи вѣрѣ царѣ българскы“, та слѣдвахъ царьетѣ отъ Бориса и Симеона до послѣднитѣ Търновски владѣтели, но безъ хронологический редъ. Този текстъ до сега не е напечатанъ.

4. Единъ синодикъ съ поменикъ на българскитѣ царе, който подкачва сжщо отъ Бориса и Симеона, съхраненъ въ Панагюрище, се намира у Г-на М. Дринова (ср. Пер. Спис. XI и XII стр. 115). Него ще видимъ обнародванъ въ една отъ иджцитѣ книжки на „Периодическото списание.“

5. Г-нъ Тодоръ Пѣйовъ ме извѣсти за единъ поменикъ, който се пази до сега въ Варовитския Свето-Тройцки мѣнастиръ при Етрополе, но до сега не ми се случило да посѣтъ тамкашния предѣлъ и ва видж тая старина.

6. Още въ 1880 год. ми разказа покойния живописецъ Цано Симеоновъ отъ Трѣвня за единъ поменикъ въ Погановский мѣнастиръ въ Трѣнско, та ми даде нѣколко бѣлѣжки за него. Тая година посѣтихъ мѣнастирътъ и преписахъ тоя поменикъ, който слѣдва напечатанъ на слѣдующитѣ страници.

Погановский мѣнастиръ св. Іоанъ Богословъ лежи въ Царибродската околия, на лѣвий брѣгъ на рѣката Ерма, сжщо наречена и Суковска или Трѣнска рѣка, между селата Одоровци и Власи, които и двѣтъ сж при самата рѣка, и недалеко отъ селото Поганово, което е нѣщо отдалечено по-на-истокъ отъ рѣката. Положението е едно отъ най-живописнитѣ: една планинска тѣсна котловина. оградена съ огромни бѣли скали и испълнена съ гжста букова и церова гора. За него, както за любопитнитѣ згради и старини на мѣнастира ще проговоримъ по-на-широко при другъ единъ случай.

Поменикътъ е написанъ върху една дървена дъщица. 45 сантиметра дълга и 20 сантиметра широка. Повърхността ѝ е раздѣлена съ една чърта на два стълбца; въ лѣвия стълбецъ, който е пакъ раздѣленъ съ чърти на три части, сж записани царьетѣ, въ десния иеромонаситѣ на мѣнастиря. А написанъ е този поменникъ, споредъ вида на буквитѣ, не по-рано отъ 17 вѣкъ.

Въ мѣнастиря е имало и подлинникътъ на този поменникъ. Г-нъ Сима Соколовъ въ Трѣнъ ми е разказвалъ.

че още преди войната е занесълъ единъ ржкописъ съ имената на българскитѣ царие отъ тамъ въ Бѣлградъ, гдѣто го далъ на българский писателъ Д. П. Войниковъ и той го предалъ на екзархията въ Цариградъ. Отъ този ржкописъ, види се, е билъ преписанъ оня нашъ поменикъ. За по-нататъшнитѣ сждбини на ржкописа обаче не съмъ могълъ нищо да распитамъ, та незная, що е станжло съ него.

Текста на поменика съобщаваме редъ по редъ, както е написано въ подлинника. Първий стълбецъ:

1. Проскомидина сѣа с(в)т(а)г(о) Іѡвана в(о)го(слова).
помени г(оспод)и цара ¹⁾
Коностана. ²⁾
Помени г(оспод)и Борила цара.
Симешна цара.
Петра цара. Рѡмана.
Самонла цара.
Радомира цара. Исена цара.
2. Гавріила цара. Калѡана цара.
Петра цара. Бѡрила цара.
Ялеѡандра цара.
Кѡстан'дина цара.
Симешна цара.
Тѣкѡва цара. Цѣр'ѡѡ.
Гѡргіа цара. Павла. ³⁾
Коѡмана дѡспота цара.
Тѡретіа цара.
Ѳѡвд(о)ра цара.
Ѳѡртіа с(ы)на вѡго цара.
Ялеѡандра цара.
Миѡхила' цара.
Ялеѡандра цара.
Ясѣна цара.

¹⁾ Думата цара всѣкога съкращена: цѣа.

²⁾ Тия редове съ проложени букви сж написани съ червено мастило; сжщо е писана съ него и началната буква на всѣко царско име.

³⁾ Имената Цѣр'ѡѡ и Павла сж приписани по-късно.

3. Страцимира цара.
 Деспѣта Владислава.
 врата его.
 Стефана цара. госпо-
 дина его.
 и Шишмана цара
 Ясена цара.
 Костантина цара.
 Миханла цара
 врата его.
 Страцимира цара.
 Костантина.
 Ясена цара.

Отъ вториятъ стълбецъ съобщаваме само началото:

1. Слова
 помени г(оспод)и
 д(оу)ше рабъ свои(хъ).
 Помени г(оспод)и вл(а)го-
 чьстиваго цара
 Костантина
 и госпожоу Еленѣ.
 а се вѣр'монаси.
 вѣр'монаха Нѣкова
 вѣр'монаха Нсѣдора
 вѣр'монаха Евдосѣа и пр.

Ние нѣмаме намѣрение да се впуцваме въ подробенъ разборъ на този любопитенъ паметникъ, защото това нѣщо ще си има мѣстото само, когато ще бждѣтъ обнародвани всичкитѣ поменици та ще има възможность да се сравнятъ разнитѣ текстове помежду си. Ще се ограничимъ само съ нѣколко бѣлѣжки, като споменемъ, че този поменикъ е повече разваленъ отъ познатитѣ ми текстове на № 1 и 4, та и отъ № 3, до колкото може да се сѣди споредъ бѣлѣжката на Гильфердинга.

Константинъ царь и царица Елена сж помѣстени въ поменика, защото по мѣстното предание тѣ се считатъ за основатели на мѣнастира. Царь Борисъ, съ когото захваща редътъ на българскитѣ владѣтели, е погрѣшно направенъ на Борила. Отъ слѣдующитѣ имена нѣкои не се срѣщатъ другадѣ (както вторий Симеонъ слѣдъ Константина Асѣна, Павелъ, деспотъ Владиславъ и други), догдѣто отъ друга страна липсватъ нѣкои отъ важнитѣ царие, като Иоанъ Асѣнъ II и синоветѣ му Михаилъ Асѣнъ и Калиманъ. На мѣсто тия послѣднитѣ е туренъ Александръ царь; види се, че тука се разумѣва братъ на Асѣна II, Александръ севастократоръ. Че „царь Яковъ“ на Погановский поменикъ е деспотъ Яковъ Светславъ, който е приелъ и царската титла, казахме вече въ статията за цара Срацимира (Пер. Списание I, 1882, стр. 35). Отъ деспота и послѣ цара Георгия Тертерия I, родомъ Кумана, сж станжали въ нашия поменикъ два царье. „Теодоръ царь“ послѣ него е синътъ му, царь Тодоръ Светславъ, и слѣдующий „Тертин сынъ его царь“ е неговъ синъ Георгий Тертерий II, внукъ „Тертерия старого.“

Редътъ е побърканъ на нѣколко мѣста. Асѣнъ I и Калоянъ, записани покрай Радомира, трѣба да влѣзнятъ слѣдъ Гавриила и преди цара Петра, брата на стария Асѣнъ. Много царски имена се споменватъ въ фамилията на цара Иоанна Александра, и то, струва се на първий погледъ, безъ редъ и съ повтаряние сжщитѣ имена. Но тази безредица отчасти има си тая причина, че писарьтъ е турилъ въ поменика разни роднини на царский родъ все като царие. Царь Страцимиръ, който се спомена първий пжтъ, безъ съмнѣние е деспотъ Срацимиръ, баща на Александра цара, и Константинъ, който слѣдва малко по-долу, ще бже деспотъ Константинъ, сжщо роднина на цара Александра (Бълг. Истор. 420). На края слѣдватъ познатий Срацимиръ царь Бдинский и синъ му Константинъ.

МАТЕРИЯЛИ ПО ГЕОЛОГИЯТА И МИНЕРАЛОГИЯТА НА БЪЛГАРИЯ.

III. Геологически профилъ отъ Орханлие, презъ Абланица, около Драговица, Панега, голѣма Бресница, Дерманци до Плѣвенъ.

ОТЪ ГЕОРГИ Н. ЗЛАТАРСКИ.

Съ настоящата си статия азъ мисля да продължа изследванията си къмъ срѣдата на Българското Княжество. Въ посоката, къмъ която съмъ наумилъ да вода читателя, ний ще срещнемъ единъ доста поучителенъ профилъ. Ще се запознаеме преди сичко съ нѣкои членове отъ палеозойската група и особено съ единъ видъ полукристализирани скали; ще видимъ надъ тѣхъ само остаткитѣ на единъ юрски или трияски, тъмносивъ варовикъ, а надъ този ще имаме възможността да разгледаме почти сичкитѣ катови на кредна формация, които се намиратъ въ отечеството ни. Пластовитѣ на послѣдната формация до толкова сѣ тука типични, щото лесно ще можемъ да намѣримъ тѣхнитѣ еквиваленти въ источнитѣ Алпи и въ Карпатитѣ. Непосрѣдно надъ горнитѣ слоеви на кредна формация, ще намѣримъ при Плѣвенъ и втората Медитеранска етажа, добръ обѣлѣзана съ главнитѣ организми на Виенското терциарно корито.

Малкото орханийско, съ *алувиумъ* изпълнено, равнище, за което имахъ случай по обширно да поговоря въ една отъ предидущитѣ книжки на Пер. Списание,¹⁾ заобико-

1) Вижъ статията ми въ IV. книжка на Пер. Списание год. 1883.

лено е отъ сички страни почти съ палеозойски скали. Разширява се най-вече на западъ и изведнѣжъ стеснява къмъ изтокъ, като се завършва най-послѣ при Правецъ.

Да се позапремъ малко при Правешкия ханъ, който е на лѣво отъ пътя, измѣжду Орхание и Абланица. Тъкмо на сѣверъ и недалеко отъ хана, откриватъ се най-първо филитни слюдни плжстеници (Schiste, Schiefer), които по слога и съставъ отговарятъ до нѣгдѣ на *micaschiste*. Сжщитѣ, ако добръ помня, видѣхъ преди двѣ години и по върховетѣ на западната частъ на Балкана, надъ Златица. Камъка е зеленикавъ; въ него се лащятъ ситни, дребни слюдни луспици а богатъ е на фелдшпатъ и на кремъкъ (quartz). Макаръ и доста твърдъ, той е доволно растрошенъ въ връхнитѣ си части. Освѣнъ горнитѣ, въ тѣзи плжстеници намира се още и бѣлъ ситновърнестъ полукристализиранъ варовикъ, който се отличава съ голѣмата си твърдостъ. Послѣдния минералъ, освѣнъ въ жилки, вижда се още и въ дългнесте, лещеподобни, неправилни, ликове. Тѣзи плжстени скали носятъ почти сичкитѣ бѣлѣзи на най-старата формация и за това азъ имъ давамъ мѣсто въ палеозойската група.

Описания плжстеникъ бързо изчезва и вмѣсто него явява се, отъ лѣвата страна на Правешката рѣка, — измѣжду хана и Дрѣвнишкия мостъ — единъ видъ полукристалинненъ камъкъ. Никакво наслаиване, никаква цѣпчивостъ не забѣлѣзваме въ него; по-вечето прилича на ситнокристализирана скала. Изгладенъ въ тънки плочици и изучаванъ подъ микроскопа, освѣнъ кременни и фелдшпатни размѣсени зърна, въ него се вижда още и желѣзенъ воденъ окисъ, разхвърленъ въ червени парцалчета и неправилни мрежи. Фелдшпата е мжтенъ и нечистъ, кремъка напротивъ бистъръ и чистъ. Измѣжду кръстосанитѣ Николови приами, послѣдната руда силно поларизира. Нѣкой кременни зърна показватъ подъ микроскопа и ситно брездение и фини успоредни линии, явление, което се забѣлѣзва твърдѣ рѣдко.

Тъзи скали не сж на сѣко мѣсто еднакви; на едни мѣста биватъ бѣлизневи на други зеленикави и мазни. При послѣднитѣ основната масса е фелдшпатна; въ нея, неправилно разсеяно, се виждатъ кременни зрънца. Колкото за зелената и мазна руда, която по-горѣ споменахми, тя е навѣрно произведение на слюдата.

Полукристалиннитѣ скали, които тукъ подробно описахме, можтъ да се зематъ като променени отъ съсѣднитѣ еруптивни жилки, които, безъ съмнение, испъкватъ измѣжду горнитѣ филитни скали, но, които азъ не бѣхъ честитъ да види на мѣсто; тѣ сж слѣдователно метаморфозирани скали, и то такива, каквито често срѣщаме въ западна България и особено въ кюстендилското Крайще.

Надъ горнитѣ скали къмъ Дрѣвнишкия мостъ, вижда се единъ синкавъ доломитенъ варовикъ, премреженъ съ бѣли калцитни жилчици. Колкото и твърдъ да е камъка, той се дроби твърдѣ неправилно. Този доломитенъ варовикъ завзема ограничено пространство; ний го виждаме само на нѣколко мѣста отъ дѣсната страна на рѣката и особено около споменжтия мостъ. Въ него се невиждатъ никакви органически остатки и за това не можъ лесно да се рѣшж като кадѣ да го приборя, дали въ Юра или Триясъ формация. Непосрѣдно подъ варовика лежи кременъ, доста твърдъ пѣсченикъ. Този е съставенъ отъ кременни ситни зърна, слепени по-вечето съ варовица, отколкото съ глина. Освѣнъ това, въ пѣсченика се намиратъ множество калцитни, бѣли жилчици, които правятъ камъка шаренъ. Тамъ дѣто скалата е запазена отъ външни влияния, тя бива сиво-синкава, но повечето се вижда на повърхността ужълта. Пѣсченика се цепи хубаво а пластовитѣ му сж наклонени къмъ югъ, подъ жгълъ отъ 33°.

Пѣсчениитѣ пластови не сж сами, тѣхъ придружаватъ мергелни и глинени слоеви съ които се измѣнуватъ. Хубавъ профилъ на тия изменения може да се види въ Дрѣвнишкия долъ при моста. Тукъ, съвсемъ ясно се вижда,

какъ подъ тънките пластови на пѣсченика слѣдватъ тънки глинени слойси, въ които много или малко има размѣсена въглично кисела варовица и магнезия. Подъ тѣзи слѣдва пакъ пѣсченикъ и т. н. Както въ еднитѣ така и въ другитѣ нѣма органически остатки; освѣнъ слѣди отъ растенія, друго въ тѣхъ неможешъ да забѣлѣжишъ.

Въ стратиграфско-тектонично отношение, нашитѣ тукъ пѣсченици претърпѣли голѣми измѣнения. Тѣхнитѣ пластови не сж нито хоризонтално, нито пакъ косо положени; тѣ сж многократно завити и превити отъ хоризонталния натискъ, който натискъ твърдѣ енергически е тукъ дѣйствувалъ.

Този пѣсченикъ, ознаменуванъ доста ясно съ своитѣ испъкнали разновидни фигури, завзема голѣмо пространство въ южно-европейскитѣ геологически провинции ¹⁾. Той има въ разни мѣста и разни имена; така н. пр. въ Карпатитѣ той носи името *Karpathen Sandstein*, около Виена. — *Wiener Sandstein*, въ южнитѣ Алпи — *Macigno* а въ сѣвернитѣ — тривиялното име *Flysch*. Тѣй като и въ сѣверна България, този пѣсченикъ, съставлява доста пространна зона отъ истокъ къмъ западъ и играе видна роля въ нашитѣ Балкани, то ний можемъ, разбира се ако искаме, да му дадемъ ново едно име, което означава най-добръ нашия пѣсченикъ, като н. пр. *Балкански пѣсченикъ*. За отличителнитѣ бѣлѣзи на нашия пѣсченикъ, съ които се различава отъ другитѣ пѣсченици, ще поговоримъ тогава, когато наченемъ подробнитѣ и точнитѣ изслѣдвания на страната.

Понеже знайме, че горния пѣсченикъ въ Карпатитѣ и Алпитѣ се явява, за първъ пѣтъ, въ долня кредна формация а допира до горний Еоценъ, то става нужно да се попитаме отъ коя формация и отъ коя етажа е нашия пѣсченикъ? За да се отговори на този въпросъ не е ни-

¹⁾ *Franz v. Hauer*. — Die Geologie und ihre Anwendung auf die Kenntniss der Bodenbeschaffenheit der Österr.-Ungar. Monarchie. Zweite Auflage, Wien 1878. p. 518.

какъ мъчно, защото къмъ Абланица ще видимъ че подъ него слѣдватъ Неокомски, мергелни плжстеници, а при Агленъ надъ пѣсченитъ пластови лежи горнекредни варовикъ; нашия, слѣдователно, Балкански пѣсченикъ е отъ кредна формация и то отъ срѣдната или долната етажа.

Да кажа нѣщо и за практическото употрѣбение на тѣзи пѣсчени скали. Както на сѣкадѣ, дѣто тѣзи пѣсченици се намиратъ, така и тука нашитѣ братия добрѣ умѣли да оцѣнятъ важноста имъ. Тѣй като тѣзи камъни излизатъ въ тънки плочи, а дѣто сж по-дебели тѣ могатъ и по-натѣнко да се цѣпятъ, мѣстното население въсползувано отъ това хубаво свойство, употрѣбява тѣзи пѣсченици най-добрѣ за покривание на домоветѣ си.

Пѣсченика, който тукъ разгледахме, отива далеко къмъ истокъ; той се простира и на сѣверо-истокъ, но прекъсва се отъ другата страна на село Осиковица, дѣто подъ него се показва единъ мергелни варовикъ и мергелни синкави плжстеници отъ долната етажа на кредна формация — отъ Неокомъ.

Когато отъ Дрѣвнишкия мостъ възлизашъ къмъ водораздѣла, на пжтя виждашъ двѣ еруптивни жилки, които пробиватъ и мергеля и пѣсченика. Тѣзи вулканически скали мъчно могатъ да се распознаятъ, защото твърдѣ много сж растрошени. Отъ елементитѣ на камъка распознаватъ се само плагиокласнитѣ и чернитѣ магнетитни кристали. Първитѣ достигатъ 8—9 м. м. дължина и даватъ така на камъка порфирна текстура. Останалото е растрошено не еднократно но многократно. На този вулканически камъкъ, азъ ще му дамъ мѣсто измѣжду трахититѣ.

Дветѣ жилки въ които се намира този трахитъ доста сж тънки; третя една и по-дебела жилка намира се отъ другата страна на водораздѣла, къмъ моста. Добрѣ се още сѣщамъ, че подобна вулканическа жилка видѣхъ, преди три години, измѣжду Осиковица и Видрари.

Балканскитѣ или карпатскитѣ пѣсченици, които най-първо видяхме вълнообразно превити, къмъ Осиковица губятъ сгърчванието си и ставатъ почти хоризонтални; тѣ се накланятъ къмъ югъ. Тѣ се свършватъ оттаткъ Осиковица и подъ тѣхъ изливатъ мергелни, синкави пластови и мергелни неокомски варовикъ. Послѣдния има синкавъ цвѣтъ, цѣпи се лесно но и не свършено правилно; повечето скойчесто. Въ мергелнитѣ пластови намиратъ се и пѣсчени глинени слоеви, тъй щото петрографски много приличатъ на *Rossfelder-Schichten* въ Алпитѣ. Въ тѣхъ мжно се намиратъ окаменености; повечето се срѣщатъ растителни гранки, безъ да може да имъ се опредѣли фамилията. Предѣла е тукъ равенъ и цѣлъ, само на мѣста е вълнообразенъ; освѣнъ при моста, предъ Мишковитѣ ханови, на друго мѣсто не виждашъ геологически разрѣзъ. Тукъ четешъ, че пластовитѣ на мергелния варовикъ падатъ, подъ жгълъ 13° , къмъ западъ.

Около Абланица сжцитѣ варовити, мергелни скали. Споредъ покойния *Fatterle*, който е посетилъ още год. 1869. това мѣсто, неокомскитѣ тѣзи плжстеници отличаватъ се съ богатата си фауна на Главоножци (*Cephalopoda*). Отъ тукъ той събралъ:¹⁾

Belemnites subfusiformis Rasp.

Ammonites Matheroni d'Orb.

Ammonites Jeannoti d'Orb.

Ammonites cryptoceras d'Orb.

Ammonites Grasianus d'Orb.

Cryoceras Duvalii Lév.

„Многото отпечатки, казва сжция, които събрахъ на бързо, показватъ че тука е богато на вкаменености. Тѣзи плжстеници (*Schiefer*) иматъ къмъ югъ още по-голъмо разпространение, тѣ стигатъ до изворитѣ на Искъръ (той говори вѣроятно за малкий Искъръ) и възможно до Етро-

¹⁾ Verhandlungen der k. k. Geolog. Reichsanstalt. Jahrg. 1869, p. 373.

поле и Орхание на пътя къмъ София...“¹⁾ Такова богатство каквото *Fatterle* описва, нито професоръ *Toula*,²⁾ нито пъкъ писателя на настоящата статия бѣше честитъ да намѣри, но затова азъ неотричамъ че може да го има, защото на едно мѣсто можихъ да забѣлѣжа неясни остатъци отъ *Cryoceras* и *Ammonites*. Види се, че ний съ *Toula* несме попаднали на правото мѣсто, дѣто тѣзи вкаменености се намиратъ въ изобилие. Колкото за разпространението на тѣзи неокомски пластови къмъ югъ, покойния геологъ грѣши дѣто казва, че тѣ се простиратъ до Орхание и Етрополе, защото както видѣхме по-горѣ, тѣ начеватъ на сѣверъ отъ Осиковица и никакъ неотиватъ толкова далеко на югъ до политѣ на Балкана.³⁾

Неокомскитѣ пластови, върху които почива Абланица, простиратъ се далеко на сѣверъ, но тѣ оставатъ по-вечето покрити отъ Капротинския варовикъ и отъ по-младитѣ кредни пластови, които върху тѣхъ лежатъ. За подробности върху стратиграфското устройство на неокомската формация около Абланица препоръчвамъ, най-топло, изслѣдванията на моя добъръ приятель Професора *Toula* въ западната частъ на Балкана.⁴⁾

Отъ Абланица ще се отклонимъ малко отъ шосето къмъ Добревци и Батулци. Недалеко и на западъ отъ Абланица простира се варовитата Драговица планина. Тѣзи планина, въ видъ на полуостровъ, издига се доста високо надъ абланската долина и е съставена отъ единъ сивкавъ варовикъ, въ който се намира голѣмо изобилие *Caprotina ammonia* d'Orb. и други. Тѣзи планина съставена е, слѣдователно, отъ капротински варовикъ, какъвто се намира около Вратца, черепеския мѣнастиръ, Бресницитѣ и пр. Пластовитѣ на този варовикъ сж довольно ясни, тѣ падатъ подъ

¹⁾ Verhand. d. k. k. Geolog. Reichsanstalt. Jahrg. 1869, p. 195.

²⁾ *Toula* — Grundlinien der Geologie des westlichen Balkan. p. 25.

³⁾ Сравни статията ми въ IV. кн. на Период. Списание.

⁴⁾ *Toula* — l. c. p. 26—27.

слабъ жгълъ отъ ЮИ—СЗ. Повърхността имъ е обаче вълнообразна; отъ Батулци хубаво може да се види, какъ еднообразно се превиватъ тѣзи негови пластови. Капротинския варовикъ заема тукъ по-голъмо пространство, отъ колкото проф. Тоула забѣлязва това въ картата си на западна България. Планината, а съ нея и рѣчения варовикъ простира се на сѣверъ дори до Батулци дѣто носи името Гулово. Азъ слѣдихъ политѣ на тѣзи планина и подпълно се увѣрихъ въ това. Подъ капротинскитѣ варовити наслаги излиза, при Добревци, единъ мергеленъ пѣсченикъ, на който тънkitѣ слоеви сж раздѣлени съ синкавъ мергель. Пластовитѣ на този пѣсченикъ наклонени сж отъ сѣверъ къмъ югъ и затварятъ съ хоризонта жгълъ само отъ 10°. Въ долината на Абланската рѣка, която се простира отъ западъ къмъ истокъ, можихъ да забѣляжа на нѣкои низки мѣста, тамъ именно дѣто тече водата, синкави едни мергели, които лежатъ подъ горнитѣ мергелни пѣсчени пластови, а съ тѣхъ заедно и подъ капротинския варовикъ на Драговица планина и Гулово бърдо. Мергелнитѣ пластови заедно съ пѣсченитѣ, могатъ, ако и не подпълно, да се сравнятъ до нейдѣ съ Росфелдскитѣ въ Алпйтѣ. Въ западната частъ на тѣзи долина издига се селото Батулци.

За да можъ да дамъ по-ясна картина върху долнитѣ части на кредна формация, намислилъ съмъ да запозная читателя съ устройството на онова бреговито седло, което опасва абланската долина отъ сѣверната ѣ страна. Тука ще си послужи съ изслѣдванята на проф. Тоула и ще опиша профила отъ Ореше до Белници.¹⁾

При Ореше намира се най-първо варовитъ пѣсченикъ (1) съ стърмо положени пластови; надъ него слѣдва кораленъ варовикъ (2) съ *Ostrea* и *Terebratula*; послѣ идатъ пластови съ *Echinoidea* (3), мѣжду които се вижда добръ запазенъ екземпляръ отъ *Toxaster cf. complanatus altus* Quenst.,

¹⁾ *Toula* — I. с. p. 28—32.

Период Списание.

най-послѣ мекъ мергель съ *Bryozoa* (4). Сичкитѣ тѣзи пластови наклонеои сѣ къмъ югъ. Въ потока подъ мергеля забѣлѣзва се тъмносива, пѣсчена варовица (5), а подъ нея свѣтло-червено-сива съ бѣли жилцици преплетена варовица (6), на която пластовитѣ се спущатъ много по-стѣрмо отъ първитѣ (подъ 40°) къмъ югъ.

По-нататкъ въ дола, който отива отъ западъ къмъ истокъ, отворенитѣ пластови падатъ въ противна посока, падатъ на сѣверъ, както и останалитѣ дори до Белинци.

Най-отдолу лежи свѣтло-сива варовица (7) а надъ нея наслаганъ мергель (8) и сива пѣсечива съ оолитна структура варовица (9). Въ послѣдната се намиратъ много фосилни остатки отъ *Rhynchonella*, *Bryozoa*, *Nerinea* и *Anthozoa* (корали). Надъ тѣзи почиватъ нѣколко метра тънко наслагани пластови отъ мекъ и пѣсечивъ мергель съ извънрѣдно изобилие на вкаменености (10). Слѣдватъ сури пѣсченици (11) и надъ тѣхъ до върха сива, пѣсчена, пълна съ фосилии варовица (12). Отъ тука се спуща къмъ сѣверъ брѣга и предъ Белинци виждатъ се, надъ послѣдната, сури безъ вкаменености пѣсченици (13); надъ тѣзи има пѣсечива варовица (14) и надъ нея комплексъ отъ варовитѣ пѣсченикъ и мергель (15) въ които се забѣлѣзватъ много Орбитолини. При Белинци надъ тѣхъ почива пакъ пѣсковита варовица (16) съ извънрѣдно богатство на *Bryozoa*, *Orbitolina*, *Crinoidea* и *Echinoidea*.

Слѣдъ като разгледахме петрографскитѣ бѣлѣзи на брѣга измѣжду Ореше и Белинци, можемъ сега да престѣпимъ при разглежданието на вкамененоститѣ, които проф. Тоула отъ тука описва, мѣжду които се намиратъ и нѣколко нови видове. Тѣзи вкаменености ще ни дадатъ най-точно понятие за староста на формацията. За излишно намирамъ да ги описвамъ тука, а ще се задоволя да ги наброя само, като кажа най-послѣ кой катъ или коя етажа, отъ кредна формация, тѣ могатъ да характеризиратъ.

Въ четвъртото легло намѣрени сж слѣдующитѣ :

Reptomulticava micropora Roem.

Heteropora cf. *diversipunctata* Quenst. sp.

Thamnastraea spec.

Stylina spec.

Astrocoenia spec.

Barysmiliu spec.

Porites spec.

Rhynchonella depressa d'Orb.

Terebratella oblonga Sow.

Terebratula biplicata d'Orb.

Waldheimia tamarindus Sow. sp.

Ostrea cf. *tuberculifera* Koch et Dunker.

Lithodomus oblongus d'Orb.

Hemicidaris clunifera Agass.

а въ десетото легло :

Montlivaltia bulgarica Toula.

Montlivaltia Hochstetteri Toula.

Montlivaltia spec.

Leptophyllia spec.

Axosmilia (?) *Bouéi* Toula.

Placosmilia (?) spec.

Trochosmilia spec.

Pseudodiadema Picteti Desor.

Rhynchonella lata d'Orb.

Terebratella cf. *sella* Sow.

Ostrea spec.

Ostrea Boussingaulti d'Orb.

Pterinella Petersi Toula.

Pterinella crassitesta Toula.

Pterinella spec.

Limopsis (Pectunculina) cf. *complanata* d'Orb.

Trigonia spec. (nov. sp. Toula?)

Nerinea Fatterlei Toula.

Cerithium cf. *peregrinorsuum* d'Orb.

Serpula spec. (възможно новъ видъ).

Serpula cf. *lophioda* Gldf.

Serpula filiformis Sow.

Ако сравнимъ сега вкамененоститѣ, които се намиратъ въ пластовитѣ падающи на югъ съ онѣзи — на сѣверъ, то ще се увѣримъ, че първитѣ или мергелнитѣ пластови сж отъ долний Неокомъ и еквивалентни съ сѣверо-германскитѣ, които носятъ локалнитѣ имена *Hils-Thone*, *Hils-Conglomerate*, а другитѣ къмъ Белинци — отъ сръдняя кредна формация или отъ горний Неокомъ. Първитѣ, слѣдователно, носятъ бѣлѣгъ крайбрѣжни, а другитѣ дълбоко-морски, или съ дъуги думи: първитѣ пластови сж наслагани по крайбрѣжието, а другитѣ въ дълбочинитѣ на морето, което е покривало нѣкоги тѣзи страни.

Но да се повърнемъ пакъ въ Абланската долина и презъ мергелнитѣ синкави неокомски пластови да заминемъ къмъ Глава Панега, която само 1—2 километра лежи на истокъ отъ Плѣвненското шосе.

Глава Панега позната е въ България по своитѣ извори, които почти никоги непресъхватъ, даже и въ най-голѣмата суша. Азъ мисля, че добръ ще сторя ако посвѣтя нѣколко рѣда върху този чудотворенъ изворъ, за който съществуватъ въ народа сѣкъкви предания, като се помъча да разясня и това толкова занимателно явление.

Преди сичко трѣба да кажа, че водата извира и излиза на бѣлъ свѣтъ отъ неокомския мергелни варовикъ, сжщия какъвто го видѣхме по-преди при Абланица. Има синьо-синкавъ цвѣтъ, довольно е твърдъ и се цѣпи неправилно; богатъ е и на вкаменености. Щастието ми помогна да намеря тукъ единъ *Aptychus*, нѣколко *Belemnites*, *Baculites* и *Scaphites*, които най-ясно ознаменуватъ долня кредна формация. Трѣба да забѣлѣжа че пластовитѣ на този мергелни варовикъ не сж хоризонтални, но малко косо (подъ 10°), къмъ сѣверъ h. 3., положени.

Водата се намира при главата въ два, почти еднаква, басена (котела). Въ първия се вижда съвършено мирно-стояща, въ която има израсла тростика и други водни растения, които даватъ на водата зеленикавъ колоритъ. Водата на втория басенъ — раздѣленъ отъ първия съ каменити скали — чини се да е тоже мирно-стояща; и въ този котелъ водата е зеленикава отъ воднитѣ растения, които се намиратъ тукъ къмъ скалитѣ. Водата тече отъ едина въ другия басенъ, само въ долнитѣ части на котела, безъ да може да се забѣлѣжи, за това и горнитѣ сж въ мирно състояние. Течението и бистрината на водата забѣлѣзватъ се само когато тя излезе отъ втория басенъ, къмъ воден-черския язъ, дѣто тя пада съ голѣма сила, като се пѣни въ чисти и бистри като кристалъ вълни.

Да видимъ сега отъ гдѣ и какъ извира тѣзи вода. Вечъ пд-горѣ казахъ за расположението на пластовитѣ; никакъ не трѣба да забравяме че тѣ падатъ подъ 10° къмъ сѣверъ. Като косо положени тѣ поглѣщатъ сичкитѣ атмосферни води, които падатъ по южнитѣ брѣгове на Панега, процеждатъ ги като презъ филтрумъ и ги събиратъ въ подземни хранилища (резервоари), които безъ съмнение се намиратъ тука въ земната кора. Подобни резервоари доказани сж вече на много мѣста. Понеже само въ едно направление сж наклонени пластовитѣ на варовика, то и посоката, къмъ която тече водата остава една и сжща. Въ подземнитѣ хранилища както и въ външнитѣ басени, съ които сж въ свръзка, по единъ хидростатични законъ, уравновесява се водата и стои въ тѣхъ ту пд-високо, ту пд-низко споредъ кишата или сушата. Нивото на водата, слѣдователно, балансира измѣжду двѣ граници, както въ подземнитѣ резервоари, така сжщо и въ външнитѣ басени, но за това тя никоги не несвършва и винаги се намира тука доволно вода. Резервоаритѣ сж доста голѣми и тѣ могатъ да подържатъ, безъ да е валѣло цѣла година дъждъ, источника като допѣлватъ презъ зимата онова

което е истекло, или което се е испарило презъ жаркитѣ дни на годината. Водата минава презъ пластовитѣ отъ първия въ втория басенъ, или пъкъ презъ дълбоки пукнатини или канали, които непосредно се съединяватъ съ главнитѣ резервоари и така се задържа онова равновесие, което пд-горѣ споменахъ.

Неокомския мергелни варовикъ, който видяхме при Панега, простира се къмъ истокъ; надъ него се издига отъ лѣва страна, къмъ Голѣма Бресница или пд-точно на сѣверо-истокъ отъ Панега, капротински варовикъ съ изобилие на вкаменености като *Rhynchonella*, *Caprotina* и други, които вкаменености мжно можтъ цѣли да се извадятъ отъ скалата. Тукъ варовититѣ скали, вертикално прерѣзани, твърдѣ високо се издигатъ надъ долината, която раздѣля Глава Панега отъ Бресницитѣ. До колкото помня, макаръ и да не сж много ясни пластовитѣ, тѣ падатъ къмъ сѣверо-западъ, подъ жгълъ 9—10°. Въ западния дѣлъ варовититѣ скалини сж открити и ни подсѣщатъ на правъ алпийски варовитѣ терренъ. Въ источната частъ, къмъ Бресницитѣ надъ варовика лежи синѣавъ, набитъ, твърдъ пѣсченикъ, на който пластовитѣ падатъ къмъ сжщата посока и подъ сжщия жгълъ, подъ който и варовика върху който се той простира. Пѣсченика носи пд-главнитѣ бѣлѣзи на Балканския или Карпатския пѣсченикъ, за който стана пд-горѣ дума, и понеже лежи тъкмо надъ капротинския варовикъ и подъ туронскитѣ и ценоманскитѣ етажи, както ще видимъ малко пд-дому, то той недвойбено има мѣстото си въ *Gault* или *Aptien*.

Най-ясни сж пластовитѣ на рѣченитѣ скали къмъ върха на Радовица планина, при Бресницитѣ, отъ дѣто постепенно къмъ сѣверъ се спуща Балканския пѣсченикъ. Тукъ се отваря една висока равнина, покрита пд-вечето съ обработена хумозна земя и засеяна съ кукурузъ, жито и други цереалии. Само тукъ таме се вижда по нѣкой пѣсченъ откъсякъ, който ни подсѣща за кредната пѣсчена

формация. Отъ високата равнина, която се простира отъ югъ къмъ сѣверъ, хубаво се вижда долината на рѣката Видъ, която долина отъ Торосъ до Пещерна се стеснява измѣжду креднитѣ пѣсчени скали. При първото село можешъ много нѣщо да прочетешъ: кредитни пѣсченици съ бѣла сяода, цементиранни съ варовица, изменяватъ се съ тънки мергелни слоеви. Къмъ Дерманци долината се отваря и брѣговетѣ на Видъ, покрити съ алувиална тина, почти хоризонтално се простиратъ. Обаче на два километра южно отъ послѣдното село, презъ рѣката, можихъ край водата на единъ потокъ да видя и разбера добри тѣзи пластови. Тѣ падатъ къмъ сѣверъ $\text{hora } 21-22^\circ$ и съвсемъ слабо сж наклонени ($1-2^\circ$). Пѣсченицитѣ, които тукъ се откриватъ иматъ синкаво-сивъ цвѣтъ, съдържатъ довольно сяода и хубаво се цѣпятъ; въ тѣхъ се забѣляватъ черни органически, вегетабилни вещества; кременитѣ зрънца слепени сж съ варовита глина или мергелъ. Освѣнъ горнитѣ въ тѣхъ се виждатъ тукъ таме жълти и червеникави окрозни конкреции. Въ сѣщия пѣсченикъ, който заема голѣми пространства на истокъ и западъ отъ Видъ, намираме и лигнитни вжглища но като въ тънки жилчици, тѣ неможатъ да се експлоатиратъ. За тия вжглища както и за пѣсченицитѣ ще проговоря по-обстоятелствено въ слѣдующия профилъ отъ Плъвенъ за Ловечъ, а сега ще се задоволя да допълня горнето, като прибавя още, че пѣсченицитѣ пластови разставени сж или раздѣлени съ синкави мергелни, съ по-малко сяода, слоеви отъ колкото пѣсченицитѣ и че тѣзи послѣднитѣ употребява най-хубаво мѣстното население за покриване на домоветѣ си.

Неще бжде излишно ако кажа нѣщо и за трѣпката, която се намира недалеко отъ Дерманци и за която нѣкои мислятъ да е солена. Въ нашитѣ пѣсченици намира се тукъ една симпорна желязна руда, която отъ окисвението и растрошението си произвежда на една страна окъръ, който споменахъ по-горѣ и на друга — нѣщо витриолна

или симпорна киселина. Последната се смѣся съ водитѣ които презъ тукъ текатъ и напоява прѣста презъ кадѣто премине. Понеже такава прѣстъ, или земя има на киселъ вкусъ, то добитѣка твърдѣ много обича да я лиже и да пасе трѣвата която тамъ расте. Но тѣзи причина добитѣка се тукъ премахва, но за това не е сичко соль, което той обича да ближе, както не е ни злато сичко щото се желтей и свети.

Отъ Дерманци ний ще слѣдимъ течението на рѣката Видъ до Плѣвенъ. Тѣзи рѣка показва особенъ интересъ. Макаръ измѣжду Агленъ и Торосъ да има плитко и разлато корито, макаръ долината да е равна и рѣката безъ брѣгове, то водата постепенно се стреми да дере лѣвия или западния ѝ брѣгъ и да насипва дѣсниа или источния, като се отмича се по-вече и по-вече на западъ. Измиванието и събарението на едина брѣгъ напредва твърдѣ бързо. Пжтища, по които до недавна се е ходило, днесъ сж почти на полъ срутени и материяла наслаганъ на дѣсниа брѣгъ, дѣто виждаме една доста широка равнина, покрита съ алувиялна тиня, измѣсена съ пѣськъ. Сжщото нѣщо забѣлѣзваме и на сѣверъ при Агленъ, дѣто пѣщитѣ за тухли и керамиди, отъ лѣвата страна на рѣката, сж почти на половина разнесени отъ рѣката Видъ.

Почти на срѣдата измѣжду Дерманци и Лешница явяватъ се отъ дѣсната страна на рѣката стърми варовити скали, които се простиратъ дори до Мждевенъ, на юго-западъ отъ Плѣвенъ. Пластовитѣ му подъ слабъ жгълъ се спущатъ къмъ сѣверъ и почти хоризонтални се виждатъ. При Агленъ, рѣчения варовикъ се явява и отъ дѣсната страна на Видъ, дѣто въ него се намиратъ нещери и дупки, които служатъ като свѣрталища на хищнитѣ птици. Въ този варовикъ разпознахъ множество *Rudistae*, *Ostrea*, *Pecten*, *Rhynchonella* и други, които много мѣчно или никакъ не могатъ да се извадятъ отъ камъка. Надъ този варовикъ, недалеко Агленъ, лежи другъ единъ по-бѣлъ, почти полуекристализиранъ но

безъ организми, който се простира на сѣверъ къмъ Свинаръ. Измежду Агленъ и Телишъ, като покрито съ прѣстъ и обрасло съ растения, неможе да се распознай като какви скали могатъ да се намиратъ по тѣзи страна. Но при все това въ единъ долъ, на источната частъ, видѣхъ нанесенъ гръмадакъ и сипакъ материялъ, въ който се намиратъ като орѣхъ голѣми варовити конкреции. Материяла е по-вечето пѣсенъ. Било тѣй или инѣкъ, азъ ще зема и тѣзи страна за горне кредна — *Touron* и долний *Senon* —, както това ще имаме случай най-добрѣ да разберемъ въ околноститѣ на Плѣвенъ.

При Мировецъ, недалеко Свинаръ, намиратъ се каменоломи, дѣто можемъ ясно да распознайме състава на формацията. Пластовитѣ на варовика, който тукъ играй главната роля, спущатъ се подъ твърдѣ слабъ жгълъ ($1-2^\circ$) отъ ЮЗ—СИ, н. $30-40^\circ$. Тукъ можихъ да различа три вида пластови:

1. Най-отгорѣ бѣлъ захаровиденъ, съ калцитни кристалчета премреженъ варовикъ, въ който се срѣщатъ и кременни (флинтовни) черни, червеникави и восъчено желти заоблени късчета. При този варовикъ никаква цѣпивостъ незабѣлѣваме, по-вечето е массивенъ и гръмаденъ. Отличава се обаче съ едно твърдѣ добро качество; до като е влаженъ и прѣсенъ, доволно е мекъ и хубаво се режи въ разнovidни форми, като изсъхне затвърдява много. Освѣнъ корали други фосилий въ него се незабѣлѣватъ.

2. Подъ тѣзи идатъ други варовити камъни, които се различаватъ отъ първитѣ; богати сж на *Pecten* — (*Pecten jugosus* Dixon), *Terebratula* и други; твърдѣ неправилно се чупятъ; тѣ се дѣлатъ много по-мѣчно отъ първитѣ. Въ този варовикъ, тукъ тамъ се виждатъ и зеленикави хѣста, вѣроятно *глауконитни*.

3. Най отдолу варовика е бѣлъ като сирене, безъ вкаменености и доста хубаво кристализиранъ.

Описания до тукъ варовикъ съ горнитъ три отдѣленія отговаря непълно на горнята частъ на кредна формация. Макаръ и въ голъми размъри да го има на истокъ отъ р. Видъ, варовититъ тъзи скали меняватъ въ много отношения петрографския си характеръ; палеонтологическия имъ обаче остава сжщий, само, че на едни мѣста бива богатъ на вкаменености а на други никъкъ. Тъзи толкона распространена измѣжду Балкана и Дунава формация, начева на западъ отъ р. Видъ и се простира на истокъ до Провадия. На сѣверъ, допира открито само на едно мѣсто до Дунава, около Никополи, дѣто освѣнъ креденъ варовикъ, намираме и бѣла хубава креда съ едри кременни неправилни парчета. Въ крайдунавската пространна равнина, тъзи частъ на кредна формация остава прекрита съ Сарматски терциярни пластови и съ *löss*, както това видѣхме въ една отъ предидущитъ книжки на списанието.¹⁾ (Поредъ моитъ изслѣдвания, горня креда достига на югъ близо до Дерманци, измѣжду Лешница и първото село. Ако желаеме да потеглимъ черта, измѣжду срѣдната и горнята етажа на тъзи формация, то тя навѣрно ще мине така: начева измѣжду Дерманци и Лешница, минава край Бежаново, Беглешъ, Карагуй, Тученица, село Бѣла на Янтра, измѣжду Разградъ и Ески-Джума, и на югъ отъ Шуменъ и допира до другата страна на Провадия, дѣто се изгубва подъ еоценскитъ Нумулитни скали; на югъ отъ Варна край черното море, около Курукъой, бѣлата кредна формация се появява изново, но догдѣ може да допира, това не ми е извѣстно.

Распространения този варовикъ по источната частъ на Княжеството, намираме и въ съсѣдната намъ Сърбия. *Dr Tietze* казва, че близо Майданпекъ, на пжтя който води за Милановецъ, намира се хубавъ единъ шаренъ варовикъ, —

¹⁾ Сравни VI-та кн. отъ Период. Списание год. 1883.

за който и *Herder* спомънувалъ.¹⁾ Когато *Tietze* изслѣдвалъ южния дѣлъ на Банатъ, открилъ сжщата формация и при *Weitzenried* на истокъ отъ Нова Молдова.²⁾

Но да се повърнемъ пакъ на предмета си. На сѣверъ отъ Свинарь, кредния варовикъ се вижда само отъ дѣсната страна на р. Видъ. При Мждевенъ изчезва подъ единъ сиво-синкавъ глиненъ мергелъ, който неможе добръ да се опредѣли да ли е креденъ или терцияренъ. Лѣвата страна на р. Видъ почти е равна и прекрита съ плоденъ черноземъ и *löss*. Тъзи страна съставена е отъ нѣколко терраси; първата е самия лѣвий брѣгъ на рѣката. Този брѣгъ високъ 3—3½ метра съставенъ е отгорѣ отъ черноземъ (50—70 с. м.) а отдолу отъ нанесенъ материялъ, най-първо ситенъ и отпослѣ по-едъръ. Малка една свѣтло-цвѣтна нишка раздѣля долната половина на двѣ части. Отъ водено-окисеното желѣзо, рѣчения материялъ е желтеникаво-червено обогрѣнъ. И тукъ коритото на рѣката постепенно се отмича на западъ, както и при Агленъ, Дерманци и Торосъ. Втората терраса начева при село Крушевацъ а другитѣ, ако ги има, тѣ сж по-назападъ.

Плѣвненската равнина почева на югъ отъ село Чериково и се простира на сѣверъ и на западъ; на истокъ затворена е съ вертикално измититѣ кредни скали, които се простиратъ само до Мждевенъ, а отъ тука начеватъ синкави мергелни пластови, които ако и издигнати, твърдѣ много сж измити и разровени. Западната страна е почти равна.

Ний ще се спремъ малко при хубавия мостъ на р. Видъ за да разгледаме мергелнитѣ пластови, които се отварятъ на источната страна на моста. Тѣхната дебелина не

¹⁾ *Tietze* — Geologische Notizen aus dem nordöstlichen Serbien. (Jahrbuch der k. k. geolog. Reichsanstalt. 1870, 20. Bd., 4. Heft, p. 579).

²⁾ *Tietze* — Geologische und paläontologische Mittheilungen aus dem südlichen Theile des Banatergebirgstockes (Jahrbuch d. k. k. geolog. Reichsanstalt. 1872, 22 Bd., 1 Heft).

е твърдѣ малка, тѣ достигатъ 70—80 метра височина. Най-отгорѣ намираме сиво-червеникавъ *löss*, измѣсенъ съ бѣли конкреции отъ *Нулипортни* варовикъ а подъ него се показватъ откъсящи отъ *Лайтански* варовикъ. Подъ този слѣдва бѣло-сивъ, ужълтъ, на мѣста червеникавъ *тѣгелъ* (единъ видъ глина), който въ по-дълбокитѣ си части бива синкавъ. Този тѣгелъ споредъ състава си и изобилието на вкамененоститѣ си, които намираме въ него, прилича съвършено на баденския (Baden) и феслауския (Feslau) въ виенското терциарно корито. Тѣзи пластови сж слѣдователно морски, миоценски, отъ втората медитеранска етажа. Подъ нашия тѣгелъ, безъ никакво прекъсване, почти хоризонтално наслагано слѣдва една пѣсечива глина съ слюдни бѣли луспици и подъ нея синкавъ глиненъ мергелъ, безъ вкаменености. Дали и тѣзи послѣднитѣ имаме да приброимъ въ напоменатия катъ на терциарната формация, или въ нѣкой по-дълбокъ катъ, това остава още нерѣшено.

Отъ горнитѣ морски терциарни наслаги, събрахъ лани, за кратко врѣме, голѣмо множество вкаменености, които най-блѣскаво илюстриратъ истоврѣмненоста на плѣвненскитѣ, баденскитѣ или феслаускитѣ медитерански наслаги.

Събранитѣ вкаменености сж слѣдующитѣ:

Отъ *Lamellibranchiata*.

Pecten cf. *Koheni* Fuchs. (Z.)¹⁾

Arca diluvii Lam. (Z).

Arca pisum Partsch. (Z.)

Limopsis anomala Eichw. (Z.)

Leda fragilis Chemn. (Z.)

Cardita Partschii Goldf. (Z.)

Venus cf. *multilamella* Lam. (F. Z.)

¹⁾ За да бжде по пълна настоящата таблица на вкамененоститѣ, азъ съмъ ѝ допълнилъ и съ откритията на *Fatterle*-я. Ония които е той събралъ означилъ съмъ съ (F.) а мойтѣ съ (Z.).

Venus plicata Gmel. (Z.).

Cytherea Pedemontana Ag. (Z.).

Corbula gibba Oliv. (Z.).

Отъ *Glossophora* или *Gastropoda*.

Dentalium Badense Partsch. (Z.).

Turritella subangulata Brocc. (Z.).

Turritella turris (*Vindobonensis*) Bast. (F.).

Natica helicina Brocc. (Z.).

Chenopus pes pelicani Phil. (F. Z.).

Cypraea pyrum Gmelin (F.).

Cassis saburon (*texta*) Lam. (F.).

Buccinum Badense Partsch. (Z.).

Ancillaria obsoleta Brocc. (Z.).

Ancillaria glandiformis Lam. (F.).

Pleurotoma spinescens Partsch. (Z.).

Pleurotoma asperulata Lam. (F.).

Conus Dujardini Desh. (F. Z.).

Conus Noe Brocc. (F.).

Ringicula buccinea Desh. (Z.).

Освѣнъ горнитѣ, въ плѣвненския тѣгелъ има още и *Фораманифери*. Покойния *Foctterle* намѣрилъ е туку и два *Antozoa*: *Turbinolia duodecim costata* и *Flabellum cuneatum* Mich.

Сжщия геологъ, който първи е явилъ въ учения свѣтъ за медитеранскитѣ наслаги при Плѣвненъ, казва, че въ Латанския варовикъ освѣнъ многото корали, въ него се намиратъ още *Pectunculus* и други, но като твърдо слепени въ коралния варовикъ мжно можтъ да се извадятъ и опредѣлятъ.¹⁾

Въ горнитѣ части на нашия тѣгелъ намиратъ се и хубави гипсови кристали; глината е тука крисава, бѣлизнява, ужълта а на мѣста и червеникава, както и по-горѣ споменахъ. Гипса се вижда кристализиранъ въ голѣми и малки кристали, въ най-обикновеннитѣ форми и комбина-

¹⁾ Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt. Jahrg. 1869, p. 374.

ции. Тукъ намираме и влакнастъ гипсъ въ тънки до 2 с. м. правилни и неправилни жилци, които испъхватъ пукнатинитѣ на глината. Въ сжщата глина, на юго-западъ отъ Плѣвенъ и по дѣсния брѣгъ на р. Видъ при с. с. Ясеново (Плазигжсъ), Десивица и Търнина, намираме гипса въ по-голъмо изобилие, отъ дѣто население събира рудата за мѣстнитѣ си нужди. Гипса се прави тамъ въ хумата и въ настояще врѣме; това показва че въ прѣста се намиратъ симпорно кисели води, които като текътъ презъ варовититѣ глинени пластови, съединяватъ се съ варъта и творятъ на този начинъ гипса. За този процесъ най-вече благоприятствуватъ дъждоветѣ, които изнасятъ на видѣло рудатата, било въ видъ на кристали или въ друга нѣкоя форма.

Морскитѣ плѣвненски миоценски наслаги, които имаме случай да разгледаме, ограничаватъ се тука на малко пространство. Тѣ съставляватъ, може да се каже, само плѣвненското корито: Тѣ се спущатъ на югъ близо до Мжеденъ а на истокъ до другата страна на града; на западъ незная дали преминаватъ рѣката а на сѣверъ невѣрвамъ да излизатъ вѣнъ отъ долината на Плѣвенъ. Тѣзи терциярни пластови, познати до сега само тука, каратъ ме отъ денъ на денъ да се утвърждавамъ въ предположението си, че неще могатъ да се намѣрятъ на друго мѣсто въ источната частъ на Княжеството. Покойния *Peters* ни сѣда отъ тѣзи формация не е намѣрилъ въ Добруджа. „Твърдѣ е забѣлѣжително“, казва професоръ *Ferd. v. Hochstetter*. „дѣто миоценскитѣ творби, които носятъ бѣлѣга на морскитѣ наслаги на виенското корито, се намиратъ толкова далеко на истокъ, отъ другата страна на сърбско-банатскитѣ погранични гори, въ влашко-българското крайдунавско равнище.“¹⁾ Сжщия авторъ предполага че тѣзи наслаги могатъ да се намѣрятъ и въ най-источната частъ на Ду-

¹⁾ *v. Hochstetter* — Die geologischen Verhältnisse des östlichen Theiles der europäischen Türkei. (Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt, 1870, 20 Bd. 3. Heft, p. 402).

навското равнище, като отрича въ същото време съществуването имъ измѣжду Русчукъ и Варна. До колкото ми е познато освѣнъ Еоценскитѣ около Варна и Сарматскитѣ наслаги въ Варненско, Добричко и Силистренско други членове отъ терциарната периода не сѣмъ срѣщалъ до сега въ тия части на Отечеството ни.

По-горѣ видѣхме, че пластовитѣ на медитеранското море, наслагани въ Виенското корито, иматъ най-голяма аналогия съ нашитѣ при Плѣвенъ, и че вкамененоститѣ които събрахъ тука напълно се сравняватъ съ баденскитѣ отъ първото корито. Ако знайме, слѣдователно, че еднитѣ и другитѣ пластови носятъ главнитѣ бѣлѣзи на истоврѣменността, тогава можемъ да се попитаме, дали нѣкогн едното и другото море не сѣ били въ свръзка? Изследването на *Dr Urb. Schlönbach-a* въ Банатъ идатъ най-бѣлѣско да разрѣшатъ въпроса. Този геологъ открилъ е година 1869, върху една височина отъ 600 метра, тъкмо на водораздѣла измѣжду Алмашъ (Almasch) и Черна (Tcherna), неогенски пластови, които идатъ да ни убедятъ, че съединението на двѣтѣ морета умало е да бѣде тамъ, дѣто Дунава прецѣпва банатскитѣ гори.

Освѣнъ при моста, на друго мѣсто къмъ Плѣвенъ не се откриватъ миоценскитѣ пластови. Медитеранското корито простира се отъ западъ къмъ истокъ и достига до другата страна на Плѣвенъ, дѣто непосредно подъ терциарната, излиза кредна формация, ознаменуванa съ извънредно богатство на вкаменености, както ще видимъ това на скоро въ една отъ слѣдующитѣ книжки на списанието.

СТАРИ ПЪТЕШЕСТВИЯ ПО БЪЛГАРИЯ ОТЪ 15—18 СТОЛѢТИЕ.

Съобщава Д-ръ КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ.

(Продължение отъ книжка VI).

Гърцитѣ тогава, макаръ че въ Цариградъ не бѣхж многочисленни, пакъ занимахж едно видно мѣсто между жителитѣ на столицата. Имало е богати търговци между тѣхъ, но тѣ избѣгвали всѣка представителностъ въ кѣшитѣ и дрѣхитѣ си и живѣли съвсѣмъ просто, за да не раздразнятъ сребролюбието на Турцитѣ. Едно множество Гърци дохаждало врѣменно въ Цариградъ, като кръчмари, готвачи, фурунджии, бакали, поулични продавачи и пр., за да печелятъ пари; твърдѣ е възможно, че Герлахъ, като е чулъ, че всичкитѣ говорятъ по грѣцки, не е спазилъ, че между тѣхъ е имало и словѣнски жители на полуострова, нѣвъ българскитѣ страни. Архитектитѣ на хубавитѣ каравансераи и джамии бѣхж Гърци, рѣдко Италианци. Сѣщо и въ цариградскій монетний дворъ работихж само Гърци. Герлахъ споменава и единъ майсторъ Грѣкъ отъ Атина, който е работилъ искусни украшения отъ кость за столици, санджци и други нѣща, все въ видъ на листѣ (Laubwerk). Многочисленни сж бѣлѣжкитѣ за живота на Цариградскитѣ Гърци. Гъркинитѣ сж се обличали много скѣпоцѣнно, още по византийски начинъ. Дрехитѣ сж биле отъ атласъ, дамастъ или коприна, обшити съ злато и сребро; въ космитѣ напредъ и на задъ се виждали жицитѣ на златна сѣрма, въ ушитѣ тежки обици, на рѣцѣтѣ златни гривни и мно-

жество пръстени, около врата и върху гърдитѣ златни и сребърни нанизии; нѣкогажѣ и върху челото сж били окачени разни дребни украшения. На краката носили пантофи, снабдени съ тънки сребърни платове. Герлахъ увѣрява, че тия така блѣскаво накичени Гъркини, макаръ и жени на касаци и папукчии, въ празниченъ день сж изгледали по-великолѣпно отъ най-богатитѣ нѣмски графини. Въ Цариградъ само момитѣ не сж ходили на черква, което другадѣ вънъ по държавата не е било въ обичай, освѣнъ ако нѣйдѣ страхъ отъ Турцитѣ е билъ много голѣмъ. Нравитѣ въ Цариградъ сж били много распуснати и гърцкия патриархъ е ималъ доста работа да се бори срѣщу дивитѣ врѣменни бракове на Гъркини съ живущитѣ въ Галата чужди търговци или даже съ Турци. Въ послѣдний случай момчетата отъ тие бракове обикновено ставали мусулмане а момичета се кръстили.

Отъ другитѣ християне въ Цариградъ най-видни сж били Арменцитѣ. Герлахъ и съ тѣхъ е станжалъ приятель, запозналъ се съ тѣхния патриархъ и сегивъ-тогивъ дохождалъ на черквата имъ. Описва ги като людие простички, но искрени, честни, безъ онова гърцко високомѣрие; разговорътъ имъ билъ, казва, много приятенъ и въ малко часове човѣкътъ се научвалъ отъ тѣхъ по-вече, отъ колкото за нѣколко години отъ Гърцитѣ, при всичкото имъ многоплагодание. Много Арменци сж работили златарский занаятъ. Женитѣ имъ ходили въ широки платнени шалвари, съ едно було върху лицето, почти като Туркини. Край Арменцитѣ е имало въ турската столица и Караманлии, отъ вътрѣшността на Мала Азия, които сж били християне, но говорили помежду си турски; само свещеницитѣ имъ сж знаели толковъ гърцки, колкото имъ е трѣбало, за да четжтъ черковнитѣ книги. Тѣ сж били хора богати, най-повече златари и сж живѣли въ хубави кѣщи съ градини близу до Седѣм-тѣхъ кули. Женитѣ имъ, всѣ бѣли, нѣжни и хубави, носили едно черно съ злато ист-

кано фередже и едно множество великолѣпни накити на челото, ушитѣ, гърлото и ржцѣтѣ.

Огромно влияние при портата сж имали Евреитѣ. Тѣ сж се били преселили въ Турция кратко врѣме по-напрѣдъ отъ Испания и Португалия, защото тамкашнитѣ владѣтели съ жестоки мѣрки се трудили за насилственното имъ покръщавание и ужасно ги притѣснявали съ строгъ надзоръ, що сж вършили върху новопокръстенитѣ, съ всевъзможно мъчение и преслѣдване съмнителнитѣ (инквизиция). Единъ отъ тия еврейски преселенци е ималъ по-голѣма властъ отъ много паша, макаръ че е билъ личенъ врагъ на Кантакузина, та и на неговияза щитникъ Мехмеда Соколовича. Въ Цариградъ го познавали подъ името „Великий Евреинъ“, а собственото му име е било Иванъ Микезъ (Miquez) съ прѣкоръ Нацци. Родомъ е билъ отъ Португалия и е дошелъ въ Цариградъ ок. 1550 год. Той станѣлъ не само банкеръ на султана и на пашитѣ, но е държалъ и десетъкътъ отъ виното въ империята и се гордѣялъ даже съ титлата на Наксоский войвода, като е билъ господаръ или по-добрѣ да речемъ наемателъ на дванайсетъ-тѣхъ Кикладски острове (Додеканисосъ) за една годишна сума отъ 14000 жълтици. Умрѣлъ въ 1579 год. Край него голѣмото влияние сж имали еврейскитѣ лѣкари, образовани най-повече още въ славнитѣ училища на Пиренейский полуостровъ, наслѣдници на традициитѣ, оставени отъ прочутата арабска медицина и въобще учени мъжие въ пълния смисълъ на тогавашнитѣ науки. Нѣкои отъ тѣхъ сж били и свѣтници на портата въ западнитѣ работи. У султана се намиралъ докторъ Беудусъ, у Мехмеда Соколовича опитний въ политическитѣ работи докторъ Соломонъ, който е ималъ единъ братъ, докторъ Павелъ, въ Виена, и за своитѣ дипломатически услуги тайно е приемалъ годишна плата отъ венециянския и отъ нѣмския посланникъ. Сжщо и разни Еврейки сж вършили лѣкарското искуство при женитѣ на султана и на пашитѣ.

Отъ народитѣ на Балканский полуостровъ Герлахъ е распитвалъ и за Албанцитѣ и Власитѣ. Ето какво пише за Албания: „Въ Албания всичкитѣ попове сж Гърци отъ Мореа и Янина и четжтъ въ черквитѣ на грѣцки съ всичкитѣ обреди като другадѣ. Селския тамкашенъ народъ нищо не разбѣра отъ това, защото има свой езикъ, който е грубъ и смѣсенъ отъ италиянскитъ, грѣцкитъ и, можеби отъ хърватскитъ. Проповѣдватъ обаче по нѣкогажъ и арнауцки (arnautisch), сирѣчъ албански, и иматъ свои мѣнастири. За Гърцитѣ, които живѣжтъ между тѣе Албанци, се приказва, че се потурчватъ за една аспра.“¹⁾

Състоянието на влашкитѣ княжества, Влашко и Богданско, описва Герлахъ като твърдѣ жалостно. Имало тамъ старо болѣрство, но то се занимавало съ борби помежду си за войводската длѣжностъ, та съ това злѣ се упропастявало. Много отъ членоветѣ му сж бивале распратени на заточение по разни предѣли на османското царство, и въ врѣме на тогавашний князь Александръ даже сж били погнѣжли въ тѣе вжтрѣшни расправи до 200 болѣри. Турцитѣ сж гледали тѣе раздори на драго сърце, понеже тѣ на всѣкждѣ сж спомагали за истреблението на старата домашна аристокрация. Войводитѣ на двѣтѣ княжества се назначавали отъ султана съ препращание единъ байрякъ, единъ калпакъ и една дрѣха на нѣкой изпомежду домашнитѣ болѣре. Султанътъ, каже, лесно би могълъ да турн тамъ единъ беглербегъ, но християнскитѣ войводи сж изваждали отъ страната голѣми сумми съ по-малко главоболие за Турцитѣ, отъ колкото да бѣхж тѣя мѣста подчинени направо на портата. Селския тамкашенъ народъ се намиралъ въ едно тежко положение, защото е работилъ и за султанскитъ данѣкъ, и за подарѣци, давани постоянно на Соколовича и други цариградски сановници, и за своятъ войвода, па още и за болѣретѣ. Отъ разказитѣ на Герлаха се види, че вече въ това врѣме разни цариградски

¹⁾ Gerlach p. 151.

Гърци сж мечтаяли да ставатъ войводи въ ромѣнскитѣ княжества, което обаче не се е сбѣднѣло до год. 1711, отъ която се е поченѣло фанариотското владѣние въ Влашко и Богданско.

За народнитѣ обичаи на истокъ, дневникътъ на Герлаха съдърѣжа много любопитни подробности. Да споме-немъ само двѣ нѣща, за игритѣ и за музиката. На едно мѣсто се описва една гърѣка свадба въ Галата. Между друго Герлахъ е обѣрнѣлъ вниманието си къмъ хорѣто на Гърцитѣ:¹⁾ „Въ игране сж много по-прилични отъ насъ. Играйтъ обикновенно само женитѣ и малко моми. Всѣка една дърѣеше една кърпа завита около рѣката. Който иска да играе съ неѣж, не ѣж хваща и не ѣж взима за рѣка, а само за тази кърпа, тѣй щото не се дърѣжатъ за рѣцѣ. При играта нескачатъ, но вѣрвѣтъ тѣврдѣ полѣка всѣки нѣтъ една стѣпка напѣдѣ и една назадѣ; играйтъ въ единъ редѣ, като се дърѣжатъ за кърпичитѣ, и редоветѣ се провличатъ единъ презъ други. Но всичко това става много пристойно.“ При заминаване презъ Венгрия, Герлахъ е гледалъ живитѣ и страстнитѣ игри на Маджаретѣ. съпровождани отъ гайди. Въ Цариградъ Турцитѣ правѣли музика съ една гадулка, която изгледвала като една малка тепсийка съ нѣколко струни и съ една дълга прѣчица при неѣж, послѣ съ единъ видъ китара (Lauten) съ дълго гърло, която звучѣла ужъ като единъ казанъ, подиръ още съ свирки, харфи и кобзи (Copsen). Гърцитѣ употрѣбѣвали трѣби (Schalmeyen) и тѣпанчета, сирѣчь, каже, малки казанчета, облечени съ тѣнка кожа, на които се тѣпало съ рѣката; освѣнъ това сж имали единъ инструментъ като сито, окичено съ нѣколко металически дѣрнкалки, което при биение съ рѣка мѣрморѣло нѣкакъ особно. Турцитѣ сж пѣяли съ „ужасенъ гласъ“ (mit grausamer Stimm) и всичкитѣ имъ мелодии сж биле жалостни (alle ihre Melodyen sind kläglich). Въ Цариградъ въ царскій палатъ, както и при

¹⁾ Gerlach p. 157.

гърцкитѣ свадби и при угощенията на чуждитѣ посланници и търговци ушитѣ на гоститѣ сж се наслаждавали отъ искусството на музиканти Евреи; тѣ свирили на гадѹлки (Geigen), тжпанчета и нѣкакви турски „сита“, по нѣкогажъ и на кобан и на едно дървце (hackbrett) съ струни, които се дрънкали съ прѣсти, а пѣяли при това турски пѣсни.¹⁾

Въ 1578 год. стигнжло въ Цариградъ ново царско посланство съ посланика Юкима Синцендорфа, сжщо единъ протестантски нѣмоки боляринъ, тѣй щото Унгнадъ съ своята дружина е могълъ да се завърне пакъ у дома си. Между членоветѣ на това ново посланство билъ и единъ чешскій младъ велможъ, Вечеславъ Будовецъ отъ Будово, който е пропжтувалъ почти цѣла Европа и въ чешската история си е спечелилъ славно име не само като писателъ, но особно и като политически дѣецъ, догдѣто най-подирѣ като старецъ е погинжлъ слѣдъ злочестата за Чеситѣ битва на Бѣла Гора (1620) подъ мѣча на джелатина върху Пражската староградска площадь.²⁾ Половинъ година двѣтѣ посланства живѣли заедно въ каравансерая. Най-подирѣ на 4 Юний 1578 Унгнадъ съ Герлаха се унжтилъ отъ Цариградъ пакъ за Виена.

По пжтя отъ Цариградъ за Одринъ Герлахъ подробно описва всичкитѣ мѣстности, споменжти отъ прѣдишнитѣ пжтници, особно великолѣпнитѣ джамии и каравансеран, въздигнжти край друма, който съединяваше двѣтѣ столици на турската империя. При излизанието отъ Цариградъ най-напрѣдъ се виждали, освѣнъ лозя и градини, огромни пространства съ ичимикъ и овесъ за конѣтѣ, па и пасбища съ конски стада, и при тѣхъ чадъри на робитѣ, що вардѣли конѣтѣ. Въ Понте-Пиколо (Ключюкъ-

¹⁾ За тия музики Gerlach p. 8, 12, 151, 157, 220, 331, 397, 402, 449.

²⁾ Будовецъ е останжлъ въ Цариградъ седмъ години. Неговитѣ писма и други бѣлжжки за пребивание на истокъ вижъ въ моята статия Václav Budovec z Budova v Carigradě, въ Časopis českého musea 1877.

Чекмедже) хубаво впечатлѣние сж правили приятни градини съ нарове, черници, чемпреси и трандафили. Тука имало единъ каравансерай, основанъ отъ единъ дефтердаръ, който е билъ тука и погребенъ въ една джамийка; всѣкой пѣтникъ, който е ношувалъ въ тази гостоприемница, учредена отъ Турчина за спокойствие на душата му, даромъ е приемалъ хлѣбъ и една „чорба“, сирѣчь, каже, единъ оризъ, сваренъ по турски начинъ. Такивато каравансерай имало много, почти въ всѣки единъ отъ малкитѣ градове чакъ до Одринъ. Около една султанска градина, гжста като гора, оградена само съ обкопъ и снабдена съ единъ високъ стълпъ, дѣто султанътъ по нѣкогажъ е биялъ съ стрѣли на нишанъ, се дохаждало въ Понте-Гранде (Бююкъ-Чекмедже). Мостътъ презъ тукашното приморско езерце е билъ на ново съграденъ отъ цара Сулеймана (съ 28 сводове), понеже старата римско-византийска постройка вече се била распаднѣла. Въ двѣтѣ речени мѣста, както по всичкий пѣтъ чакъ до Одринъ, е имало по нѣщо Гърци. Българе не се споменватъ. Въ Силиврия, гдѣто стоели още старитѣ жбчести стѣни съ кулитѣ имъ, Герлахъ е видѣлъ четире старински черкви и се запозналъ съ митрополита, който го почерпилъ и го молилъ да му проводи отъ Виена една карта на свѣта.

Пó-нататъкъ пѣттътъ се отдѣлявалъ отъ морското крайбрежие. Въ равнината тукъ-тамъ се срѣщали хубави нивя; лозя ставали пó-малко, а гора и дърва съвсѣмъ не е имало. Християнетѣ живѣли злѣ и сиромашки, въ лоши низки колиби отъ дърво и камънѣе, но все пакъ покрити съ керемиди; тѣ много страдали отъ турскитѣ пѣтници, които имъ земали хранитѣ, но едвамъ плащали третата часть на цѣната. Въ Чорлу имало до 3000 турски и едвамъ 300 гръцки кжщя, на които е останѣла само една отъ вехтитѣ черквици. И тукъ имало единъ гръцки владика. Нашитѣ пѣтници, като преношували въ великолѣпния каравансерай съ куршумени кубета, съграденъ отъ великий вези-

ринъ Али, предшественикъ на Мехмеда Соколовича, тръгнали презъ единъ предѣлъ, гдѣто се виждали или сѣидби отъ ичимикъ и пшеница, или пусти пасбища за волове и биволи. Съгледали сж и нѣколко могили, насипани въ старо врѣме отъ човѣшки ржцѣ. Боргаиъ (Люлебургасъ), обиколень отъ остатъци на древни стѣни (нѣкогашний Аркадиополь), е принадлежалъ цѣлъ на Мехмеда, комуто е билъ подарень отъ цара Сулеймана. Везиринъ билъ съградилъ тука една много хубава джамия и единъ куршумъ-ханъ. Християне имало само малко и тѣ сж ходили на черква въ най-близкото село. Сжщо сж правили и малцина Гърци, които сж живѣли въ слѣдующия градецъ Ескибаба. Предъ него е имало една стара гърцка черква, преобърнатъ въ „единъ хоспиталъ за турскитѣ калугери и свети.“ На Герлаха приказвали, че при неж ужъ е живѣлъ св. Никола едно врѣме като владика. Вжтрѣ въ черквата висѣли всѣкакви броеници, буздогани, голѣми яйца, една епископска камилавка и край неж нѣколко оржжия, сирѣчь една голѣма желѣзна стрѣла, единъ огроменъ дългъ лжкъ, единъ дървенъ мечъ, двѣ дървени копия, единъ малтъкъ щитъ (Tartschen), единъ рогачи рогъ и четире рогачи крака. Турцитѣ казвали, че това сж биле ужъ оржжията на св. Никола, но Гърцитѣ опровергавали това и утвърждавали, че Турцитѣ сж ги окачили вжтрѣ.¹⁾ По-далече земята е била суха, черна и съвсѣмъ малко обработена. Въ Хафса пакъ сж се видѣли двѣ постройки на Мехмеда Соколовича съ куршумень покривъ, единъ каравансерай и една джамия; мѣстнитѣ Гърци, съвсѣмъ малочисленни, сжщо се черквували въ едно близко село.

Одринъ вече отъ далеко е правилъ едно великолѣпно впечатлѣние, особно съ огромната джамия на цара Селима, която е личила между другитѣ хубави здания. Тука, казва

¹⁾ Въ Ески-Баба е билъ гробъ на единъ турский светецъ Салтукеде. За туркашния ужъ св. Никола споменватъ и други пѣтници; ср. Бълг. Ист. (Одеско изд.) стр. 177 бѣл.

Герлахъ, сж се появили пакъ дървеса. Около града се простирали приятни градини и лозя съ едно превъсходно вино. Вжтрѣ живѣели не само Турци и Евреи, но и голѣмо число Гърци, които сж имали 15 черкви. Слѣдъ пристигванието (11 Юний), Герлахъ, е посѣтилъ митрополита, но много се зачудилъ, когато той не е рачилъ да се подпише на една книжица, гдѣто нашия пѣтникъ си е събиралъ саморжчнитѣ подписи на различни видни лица; той се извинявалъ, като казвалъ, че незнаялъ добрѣ да пише, защото нѣмалъ нужда отъ това. Сжщо отъ неговитѣ четворица калугери само единъ знаялъ хубаво да пише, но случайно го нѣмало въ митрополията. При всичко това митрополитътъ почерпилъ Герлаха съ хубаво червено вино и харизалъ му двѣ вощеници. Други день посланикътъ съ своитѣ другари е разгледалъ, разбира се за единъ скжпъ бакшишъ, славната царъ Селимова джамия, при градението на която сж биле работили „Италиянски роби“. Освѣтъ това пѣтницитѣ се срѣщали тука съ флорентинския посланикъ, който отивалъ за Цариградъ, придруженъ отъ четире малтезски рицари и отъ единъ Дубровчанинъ като драгоманинъ.

Въ Одринъ посланикътъ е върнжлъ 5 кола и 23 конѣе, пазарени отъ Цариградъ до тука за 58 талера. „На мѣсто тѣхъ е наелъ, пише Герлахъ, десетъ български кола и дава всѣкому до Бѣлградъ 11 талера безъ ядение и пнение; но тѣ се прехранватъ съ хлѣбъ и чесенъ или щото намиратъ друго. Всѣки имаше при своитѣ кола три конѣе, впрегнати единъ до други; тѣхъ нощемъ ги пуцатъ да пасжтъ“.

На 14 Юний пѣтницитѣ стигнали до Мустафа Паша Кюприсю. Отъ тука ще продължаваме съ самитѣ думи на Герлаха.

„Това мѣсто се раздѣля на двѣ части отъ единъ дългътъ каменъ мостъ презъ рѣката Мерицъ или по-български Марица. Въ оная частъ кждѣ Одринъ Мустафа Паша¹⁾ е далъ

¹⁾ Ср. за него Пер. Спис. IV 91 бѣл. 2.

да съградятъ една джамия, единъ каравансерай и други при тѣхъ здания, та и много ремесленни и търговски дукяни, всичко покрито съ куршумъ; въ неж живѣятъ само Турци, та и ние сме ношували тука. Отъ вждъ водата и дългия мостъ, който сжщо е направенъ отъ Мустафа, и отъ който всичкото мѣсто си е приело името, живѣятъ все Гърци и Българе; иматъ низки малки къщички и продаватъ доста добро вино. Отъ Одринъ до тука е поле, хубаво и равно, съ нивя, и отъ двѣтѣ страни възвишаватъ се приятни на погледъ невисоки планини, и подъ тѣхъ, край речената рѣка, сж наредени нѣколко хубави села.“

„На 15 дойдохме на Харманли, едно малко лошо турско село; къщата му сж покрити съ суха трѣва. Има въ него и единъ доста голѣмъ каравансерай, сжщо отъ Мустафа паша. Тука земята е по-дива и най-повече планиниста и гориста, но все има и доста нивя. По пѣтя срѣцнахме въ ормана до 70 клѣтници заробени Хървати, свързани съ вериги единъ до други, та и нѣколко жени на конѣе. Единъ старъ Турчинъ яхаше слѣдъ тѣхъ; тѣ всички принадлежатъ на него и той ги продава, кога и какъ му скимне. Господарьтъ ми (сирѣчь посланикътъ) и господинъ Ауеръ (гофмейстеръ на посланството) дарувахъ имъ два талера.“

„На 16 тръгнахме зараньта часътъ по 12 ¹⁾ и по единъ пѣтъ невеселъ, между много гжсталаци и храстѣе и между високи планини по двѣтѣ страни слѣдъ пладнѣ на часътъ 1 дойдохме въ Семизче. ²⁾ Това е едно малко селце съ лоши къщи, покрити само съ суха трѣва, та живѣятъ въ него само Българе. По пѣтя бѣхме минжли при единъ потокъ около друго едно село. Тамъ българскитѣ жени иматъ обичай, щомъ видятъ че идятъ нѣкои чужди хора, да излизатъ на купъ отъ селото и да принасятъ хлѣбъ въ видъ

¹⁾ Сирѣчь слѣдъ полунощъ, споредъ нинѣшното европейско броение на часоветъ. тогава вече общо въ Германия.

²⁾ Ср. Пер. Спис. IV 91.

на малки колачи, които тѣ викатъ *погачи*¹⁾ (Bogatschen), за да ги продаватъ на чужденцитѣ; други носятъ млѣко, месо, риби и каквото иматъ. Украшенията имъ сж тия, че иматъ ржкавитѣ на ризитѣ шити съ червена груба коприна или конци, прѣститѣ пълни съ прѣстени, въ ушитѣ аспри и обици, па сжщо и около врата нанизи отъ аспри и сини камънчета.“

„Семивче лежи въ една хубава, приятна долина, презъ която минва една богата съ риби водица, та отъ тука страната наченва да става пакъ приятна и хубава. Иматъ тука една малка дървена черквица вѣнъ отъ селото, която имъ е изгорѣла, тѣй щото останжлъ само олтарѣтъ, гдѣто кърщаватъ дѣцата си и благославятъ свадбитѣ си; тѣ не могатъ да възобновятъ черквицата. Свещенникѣтъ имъ е въ друго едно село.“

„На вечерь приказвалъ ми единъ Българинъ, че единъ свещенникъ тука много пжти трѣба да се грижи за 6, 8 и 10 села; тогава блискитѣ села ходятъ наедно на черква. За кърщавание тѣ биле длъжни да му даватъ най-малко 2 или 3 аспри, за вѣнчавание, ако невѣстата е мома, 12, ако е вдовица, 24 аспри; освѣнъ това трѣбало да плащатъ на спяхията или на чаушина, който тука има свой тимаръ. за всѣка свадба най-малко 34 аспри. Простолюдието много се оплаквало, че въ послѣднѣо врѣме свещенниците имъ тѣй строго пригледвали, щото никой да не се жени втори пжтъ. И ако нѣкой вдовецъ или вдовица го е направилъ безъ волята и знанието на свещенника, глобявали се съ много пари. Но ако нѣкой иска позволение отъ свещенника, пакъ трѣба да дава пари, та той и тогава не позволява на драго сърце. Сжщо като мислятъ въ Цариградъ, гдѣто и съвършено отхвърлятъ третия бракъ. Заради това видѣхме въ това село и млади жени, които вече сж 30 години вдовици, защото се женжтъ въ 12. или 13. година на възрастѣта си. Жителитѣ казватъ, че незнажтъ

¹⁾ Въ Панагюрище и до днесъ казватъ *погача* на прѣсень хлѣбъ.

какво върши свещеникътъ при литургията; той не ги училъ нито „Отче нашъ“ или десетъ-тѣхъ заповѣди или друго нѣщо, тъй щото отъ хилядата нито единъ незнае тия нѣща; само знайтъ, че сж християне. Но той строго пази върху поститѣ, за да не яджтъ въ запрещенитѣ врѣмена никакво месо. Когато нѣкой умре, пакъ трѣба да се даватъ пари на свещеника. Сжщо взиматъ отъ имота на умрѣлия, ако е билъ състоятеленъ, до 5, 6 или 8 талера, и когато сж достатъчно оплакали мъртвеца, изядватъ тия пари и пакъ се развеселяватъ помежду си. И въ голѣмитѣ празници се събиратъ, когато литургията е свършена, та се веселятъ и хвалятъ Бога и светеца, на когото наметъта празнуватъ. Особно уважаватъ Богородица и своятъ покровитель Св. Никола.“

„Обработватъ само толкозъ нивя, колкото да се прехранятъ и да иматъ хлѣбъ насѣщний; иматъ много скотъ, крави и волове, защото притежаватъ твърдѣ добри пасбища, жито, пшеница, пчимикъ и пр. Нашитѣ хара ловихъ тука риба.“

„На 17 пътувахме до Конушъ, едно турско село, до 4 добри милии; заранъта се дигнахме преди часътъ 3 и стигнахме послѣ пладнѣ въ часътъ 3. Отъ Семизче до тука страната е прекрасна и плодородна, най-повече равна, — малки долинки, черни земи и добри мѣста за нивя, но твърдѣ голѣми пространства лежатъ необработени. Казватъ, ако вече се заематъ да обработватъ много, Турцитѣ имъ го отнематъ, та заради това работятъ само за хлѣбъ насѣщний и сѣятъ само толкова, колкото да се прехранятъ една година; край това държатъ много добитѣкъ. По пътя видѣхме двѣ български села, Каяли и Папазли, около които тече единъ голѣмъ потокъ. Пътътъ тоя день бѣше хубавъ и приятенъ, заради равнината която бѣше до три милии дълга и широка, та отъ двѣтѣ страни заградена съ високи хълмове. Тука захващатъ на лѣво много високи планини, които отдѣляватъ Македония отъ една

часть на Тракия и на България.¹⁾ Отъ дѣсна страна има други високи планини, подъ които тече рѣка Марица. Въ срѣдата между тия двѣ високи планини се простира оная хубава равнина съ немного възвишености. Въ Паназли се виждатъ и хубави лозя. Конушъ е едно малко турско село, безъ християне. При рѣкичката стои една гостилница, покрита съ куршумъ, и една джамия, която има единъ голѣмъ дворъ и въ него една приятна хладна чешма съ една кѣщица, къмъ която се слиза единъ стѣпенъ по-долу. При тая джамия раздаватъ на чужденцитѣ и на сиромаситѣ оризъ и хлѣбъ. Напитѣ хора ловихъ тука раци.“

„На 18 заранята тръгнахме часътъ по 3 и въ часътъ 10 станяхме въ Филиппополь; има 3 милии разстояние. Пътътъ бѣше приятенъ и равенъ; има тука голѣмо плодородие, много приятни води, особно рѣката Марица, доста широка, и много села наоколо. Градътъ е доста голѣмъ, има видъ почти кръгълъ и нѣма стѣни. Кѣшитѣ на Турцитѣ и на Гърцитѣ сѣ лоши и низки, като въ Цариградъ. Кждѣ истокъ²⁾ стоятъ седмъ хѣлмове и наоколо простира се прекрасно равно поле. Тритѣхъ най-високи хѣлмове като че сѣ биле едно врѣме обиколени съ една стѣна, отъ която сѣ останѣли още нѣкои части, та и една врата кждѣ истокъ;³⁾ види се, че е било единъ малъкъ градъ. Върху първия хѣлмъ още се види една щерна и една съсипана стѣна, която сигурно е обнемала най-важната часть на замъка. Отъ тука има единъ прекрасенъ погледъ на равното поле съ рѣката Марица. Този хѣлмъ се отдѣлява отъ втория съ една долина, въ която живѣйтъ най-повече Гърци.⁴⁾ На втория хѣлмъ сѣ скали, дѣто се виждатъ дири отъ куршуми на пушкитѣ. На единиятъ

¹⁾ Тия „Македонски“ планини на Герлаха сѣ Родопитѣ и на срѣща имъ Стара планина.

²⁾ Сирѣчь наредени съ лицето си къмъ истокъ.

³⁾ Нигѣшната Хиссаръ-капия.

⁴⁾ Първия хѣлмъ види се че е билъ Небетъ-тепе, втория Джамбазъ-тепе третия Таксимъ-тепе.

е едно изтесано сѣдалище, обѣрнато къмъ Македонскитѣ планини, гдѣто ужъ сж сѣдѣли кралѣтъ Филиппъ и Александръ, заради великолѣпниятъ изгледъ, защото тука имашъ предъ себе си хубавата зелена равнина, градинитѣ и нивята чакъ до високитѣ планини, отъ които извиратъ неброени кладенци и потоци. Особно има тука единъ много обиленъ изворъ, отъ който, казватъ, кралъ Филипъ е водилъ водата чакъ на градскитѣ хълмове, които, освѣнъ единия, сж биле лишени отъ вода. Долу подъ ония вторий хълмъ има една много стара гърцка черквица, въ която се виждатъ нѣколко изображения съ раздраскани лица и единъ престолъ, но разваленъ. Лежи тамъ и единъ камъкъ съ гърцки надписъ; първата дума е ἀγαθή, ¹⁾ но другото заради древността неможе да се прочете. На третия хълмъ се намира една стара гърцка черквица, на която стои исписанъ св. Елевтерий и други светии; вжтрѣ на стѣната е исписана цѣла една гърцка процессия (лития). Тукъ има единъ, който носи просфората завита въ една кърпа върху главата и предъ него иджтъ двамина съ свѣщи, двама други съ двѣ кръгли плоски табли, четвъртий съ единъ потиръ, прикритъ съ една кърпа, петий съ едно кандило. Върху всичко това има нѣщо писано, отъ къмъ югъ „Господъ Саваотъ“, отъ къмъ истокъ „святъ, святъ, святъ“, отъ къмъ сѣверъ друго нѣщо и пр.“

„Долу подъ този върхъ стои митрополската или главната черква. Отидохъ тамъ съ другаритѣ Г-на Якова Рениера, Г-на Ахила Французина и съ майстора Георгия сахатчията. Митрополитътъ бѣше въ Цариградъ, но неговъ нотариъ показа ни всичко. Най-напрѣдъ главната черква наречена св. Марина²⁾, но въ нея нѣма нищо освѣнъ онова, което се вижда и въ други гърцки черкви. А всичкитѣ черкви тука, казва ни той, биле 8: 1 оная св. Марина, която светица е исписана горѣ надъ черковнитѣ врата,

¹⁾ Съ ἀγαθή τὴν захващатъ всичкитѣ еллински надиробни надписи.

²⁾ Нинѣшната гърцка митрополия въ Пловдивъ.

2 Пресветия,¹⁾ 3 св. Константинъ, 4 св. Георгий, 5 св. Спасъ, 6 св. Никола, 7 св. Архангелъ Михаилъ, 8 св. Димитрий. При всичко това има само единъ митрополитъ и трима свещенници, които служатъ въ черквитъ по редъ, най-повече въ главната черква, а послѣ въ другитъ, когато се празнува храмътъ имъ. Къщата на митрополита е представителна и хубава, обиколена съ една стѣна и обзрѣната къмъ Македонскитъ планини; между стѣнитъ ѝ има една хубава градина и вжтрѣ въ къщата хубави приятни стаи, та и една дълга сала, която къмъ планината е закрита съ рибарски мръжи. Въ стаята на митрополита невидѣхъ никакви книги, но много хубави икони, особно Спасителя върху кърста и други, които той самъ зографисва. Край него има стаята си нотарий, но и у него нѣма книги, а всеѣкакви оржжия, които сж нужни за единъ войникъ, копия, сулицы (Spiesse, Stecher), сабл, лжкове и пр. Той ни почерпи съ ракия, защото Гърцитъ, Турцитъ и селенитъ иматъ обичай, да попиватъ зоранѣта по нѣщо ракия. Помолихъ го да ми запише своето име и името на митрополита. но този нотарий види се толковъ е знаялъ, колкото оня митрополитъ; заради това той заповѣдалъ на свой момъкъ да направи това, но и той разбираше отъ тая работа колкото него, както се види отъ моя записникъ (Stamm-buch).“

„На четвъртия хълмъ²⁾ не се вижда нищо. Петия хълмъ има два гроба, единъ до други; тѣ сж подъ земята направени съ сводъ отъ печени тухли, при което си въобразихъ двойниятъ пѣкълъ на Авраама. Има върху този хълмъ едно кладенче и край него една къщичка или кйопкъ на единъ Турчинъ. Шестия хълмъ е малъкъ и има долу къмъ планината една четверожгълна яма, изтесана въ скалата. Седмия сжщо има единъ кладенецъ и единъ гробъ, въ който, както въ оня, споредъ миѣнието на тукашнитъ

¹⁾ Панагия.

²⁾ Нияшшии Сахатъ тепе. Сахаткула се спомена тепърва въ 17 вѣкъ.

е билъ закопанъ нѣкакъвъ голѣмъ господарь.¹⁾ Задъ него, презъ моста, царѣтъ има една градина и единъ ахжръ за камилитѣ. Въ цѣлия градъ живѣжтъ само 250 християне²⁾, но заради хубавото положение на мѣстото сж тука много турски кжщя.“

„Кѣмъ истокъ отъ града се видятъ много хиляди могили, доста високи и насипани отъ човѣшки ржцѣ. Любопитно казватъ, че тука сж ставали много битки, и гдѣто е паднжлъ нѣкой голѣмецъ или юнакъ, народѣтъ му за споменъ е насипалъ такава една могила. На страната кѣмъ Македонскитѣ планини има край града доста много лозя. Презъ рѣката Марица води при нашия каравансерай единъ дългъ дървенъ мостъ, та при него има и една турска джамия³⁾, съградена отъ единъ голѣмъ кадия или сждия; при нея всѣка вечеръ се раздава на сиромаситѣ, както на всичкитѣ турски духовни лица и ученици или „талисмани“, който ги има тука много, една милостиня отъ оризъ, ичмикъ и хлѣбъ. При тази джамия се намира и единъ турски мѣнастирь, гдѣто стоятъ ученици. Живѣжтъ тука (въ града) и нѣколко Дубровчане, които ни проводихъ салати и други подарѣци, та нашия господарь ги покани при себе си на гости. Господарѣтъ ми тука си купи и единъ конь за 102 талера. Около града има нѣщо мочорливи мѣста.“

„На 19 вечерѣта трѣгнжхме отъ Филиппополь и стигнжхме заранѣта кждѣ часѣтъ 7 или 8 въ Тартаръ-Пазарджикъ. Пѣтътъ е хубавъ и равенъ, съ хубаво плодородие. Минжхме и една малка рѣка, гдѣто на дѣсна страна стои

¹⁾ Петия хѣмъ е Джендемъ-тепе, шестия съ ямата Марко-тепе, седмия — Буварджикъ.

²⁾ Безъ съмнѣние не 250 души, а 250 кжщи християнски. Любопитно е, какъ е имало въ врѣмето на Герлаха малко християне въ Пловдивъ, Татаръ-Пазарджикъ, Пиротъ и други голѣми градове, и какъ отъ 17 вѣкъ на самъ християнетѣ отъ селата сж наченжли да умножаватъ числото на градскитѣ жители, догдѣто числото на турскитѣ граждание все се е умалявало.

³⁾ Имарѣ-джамиси при моста презъ Марица.

една малка горичка. Тамъ лежахъ до 40 албански турски конници. Тѣ нападнѣхъ двама наши арабаджии, които бѣхъ закѣснѣли, но щомъ нашитѣ чухъ виковетѣ за помощъ и притекохъ назадъ, пакѣ ги оставихъ. Иматъ копия (Copen) и малки сулицы (Rennspiesslein) и вѣрвятъ слѣдъ Мустафа паша за въ Персія, та ги много срѣцахме насѣдѣ.“

„Тартаръ-Пазарджикъ ще рече „малкото тартарско тържище“, защото „базаръ“ значи тръгъ и „джикъ“ малкъ. Това голѣмо тържище или градецъ лежи три добри милини отъ Филиппополь, има нѣщо малко „бутеги“¹⁾ или търговски маази, но по-многого стоятъ праздни. Има само 30 християнски кѣщи;²⁾ тѣ нѣматъ нито черква нито попъ, но когато иматъ нужда отъ кръщавание или отъ вѣнчавание, донасятъ единъ свещеникъ отъ Филиппополь или отъ другадѣ.“

„На 20 тръгнѣхме кѣдѣ вечерята, но недалеко отъ градеца, гдѣто има пълно градини и турски кѣщи въ тѣхъ, на г-на Ауера се счупи едно колело, та чекахме много, догдѣто донесохъ друго едно. Едвамъ два три часа слѣдъ това строши се друго колело, та трѣбаше да го свѣржемъ съ вѣжета. Най-доброто бѣше, че се намирахме въ една равнина, пълна съ градини и съ лозя, гдѣто се свѣршва равната, хубавата долина, която захваща далеко предъ Филиппополь и е обградена отъ двѣтѣ високи славни планини. Но има още и хубави приятни джбрави (ормани), градини и единъ потокъ слѣдъ други, сѣщо едно или двѣ села. Планинитѣ захващатъ отъ къмъ западъ, та вѣрвѣхме нѣколко часа презъ тѣхъ. Върху нихъ има малко лозя и само низки гѣсталъци и храстие. Горѣ между два върха лежи едно българско село, въ което необитава нито единъ Турчинъ, а само християне. Предъ него стои една стара видина, гдѣто ужъ си е ималъ жилището българския дес-

¹⁾ Bottega итал. търговска продавница.

²⁾ А преди послѣдната война, споредъ Захариева, отъ 3420 кѣщи сѣ били само 1000 турски.

спотъ Новакъ Дебели (Novag Debeli).¹⁾ А това мѣсто е токо-рѣчи ключътъ и портата на България и границата на Тракия. Турцитѣ го викатъ Асарчикъ, Българетѣ Ветренъ (Vedreno), по нѣмски: „което всѣкога лежи на вѣтъра“ (das stätig in der Luft ligt).²⁾ Това село лежи, както споменавхъме, между двѣ високи планини, на живѣе въ него единъ свещеникъ, който има библията на словѣнскій или иллирскій езикъ (in slavonischer oder illirischer Sprache), съ трима диякони (Capläne) и съ четире черкви, на Възнесение Христово, св. Илия, св. Георги и св. Тома. Оная на св. Георги, гдѣто влѣзавхъ, е една сграда направена отъ дърво и дълги греди по сжщий начинъ, както гръцкитѣ черкви, и има двѣ отдѣления, олтарьтъ, гдѣто свещеникътъ служи литургията, и външната частъ, гдѣто дѣскитѣ по стѣнитѣ (das Getäffelwerck) сж покрити съ изобразения на дванайсетътѣхъ апостоли, имената на които сж написани отгорѣ съ хърватски³⁾ букви (mit crabatischen Buchstaben), на Спасителя, на Благовѣщение на пресв. Богородица, св. Георгий и още нѣколко други. Това село, както и другитѣ въ България, принадлежи на митрополита въ Печъ (Peskio) и свещеницитѣ имъ (сирѣчь на Българетѣ) се възпитватъ най-повече въ София, гдѣто иматъ едно хърватско⁴⁾ училище.⁵⁾ Когато свещеникътъ кръщава едно дѣте, бащата и кумътъ (той всѣкога е само единъ и то мъжско лице) трѣба да му даджтъ по двѣ аспри. Причестяватъ се сжщо като Гърцитѣ. Богослужението вършатъ на хърватскій езикъ, отъ който обаче простия чо-

¹⁾ Това сж остатъци на една малка римска крѣпост (ср. Heerstrasse 35). На Новака Дебелича и на Марка Краля приписвахъ жителитѣ на тие мѣста въ 16 вѣкъ и Трояновитѣ Врата въ Капуджика (Heerstrasse 129).

²⁾ Вранчичъ 1553 г. превозжда Ветренъ латински на Ventosus, „вътѣрний“ (Heerstrasse 130).

³⁾ Кирилоскитѣ букви и черковния словѣнскій езикъ Герлахъ по едно недоуменіе нарича *хърватски*.

⁴⁾ Сирѣчь словѣнско, виж. бѣл. 3.

⁵⁾ Свѣдѣніята на Герлаха за границитѣ на Печската патриархия сж любопитни за исторіята на нейното распространение къмъ истокъ въ 16 вѣкъ.

Период. Списание.

вѣкъ неразбира нищо, всѣка недѣля само въ една отъ ония черкви по редъ. Простий човѣкъ знае „Отче нашъ“ и „Вѣрую“ на нѣхния езикъ, но незнае десетѣтъхъ заповѣди, както ми е расправилъ единъ Българинъ въ присѣтствието на г-на Ауера, който тука ми бѣше преводачъ.¹⁾

„Горкитѣ хора катедневно се плякатъ отъ пѣтнициѣ, на които трѣба да даватъ сѣно, ичимикъ и други нѣща, а Турцитѣ едвамъ имъ плащатъ половината. Най-напрѣдъ неискатъ нищо да даватъ, догдѣто не ги псувашъ и биешъ, защото нѣматъ довѣрие. Иматъ помежду си единъ надзирателъ, когото Турцитѣ наричатъ *кихая*; той, тука както въ всичкитѣ християнски села, всѣкиму, който дохажда, трѣба да намѣри сѣно, трѣва, ичимикъ за конѣтъ, хлѣбъ и друга храна за човѣцитѣ. Тѣ сж дължнии да вардятъ нощемъ товаритѣ на пѣтнициѣ предъ кѣщята, гдѣто нощуватъ. Денемъ всѣкога единъ трѣба да ѣзди на-прѣдъ за да показва пѣтя, добритѣ и лошитѣ му мѣста; другитѣ трѣба да съпровождатъ колата, за да ги удържатъ на лошитѣ пѣтища. Това е длъжностъ и на всичкитѣ други християне. Чаушинѣтъ отъ всѣкога взима единъ залогъ, дрѣхата му, тѣрнокопъ, лопата, сѣкира, табла (Platten) за ѣденѣе или друга нѣкаква покѣшнина; който недоиде или побѣгне, изгубва залогѣтъ си, та и мнозина го оставятъ и побѣгватъ. Това е единъ робски народъ, който нищо невърши, ако не е билъ ударенъ и биенъ по-напрѣдъ; тогава тичатъ и бѣгатъ и донасятъ каквото щешъ, но по-напрѣдъ съ добро нищо не правятъ. Та и чаушитѣ и Турцитѣ добръ ги биѣтъ. Гдѣто обаче знаѣтъ, че сигурно ще заслужатъ нѣкоя пара, на чужденцитѣ и пѣтнициѣ донасятъ на срѣща за проданъ хлѣбъ, каймакъ, сирене, кисело млѣко, по нѣкогажъ и свинско месо, понеже държатъ много свинѣе. Тука въ Ветренъ пѣрвъ пѣтъ ядохме ягоди, защото въ Цариградъ ги нѣма освѣнъ въ царската градина. На вечеръ българскитѣ работници (Thäter) между

¹⁾ Ауеръ, види се, знааъ хърватски.

двѣтъ планини весело пѣхж едни срѣщу други въ хоръ, и когато едната частъ небѣше още свѣршила, начеване другата.“¹⁾

„Тука ни срѣщна г-нъ Фирингеръ съ пощата отъ Виена, като носеше писма отъ нашия царъ до султана и до пашата (сирѣчь до великий везиринъ) съ това съдържание, че Фератбегъ въ Босна е причината, дѣто подаръцитѣ недохождатъ тъй дълго врѣме, сжщо и много други нападения на Турцитѣ, които сж направили голѣми опустошения въ рударскитѣ мѣста,²⁾ въ Хърватско и въ Венгрия. Госп. Фирингеръ освѣгъ това разказвалъ, че госп. Ферябергеръ, най-високія воененъ намѣстникъ въ Хърватско съ 1500 човѣци, най-повече конни стрѣлци, разбилъ 3000 Турци и 900 отъ тѣхъ кое побилъ кое заробилъ. Нашитѣ искали да докаратъ храна въ едно укрѣпление; Турцитѣ ги причкакали, което нашитѣ не сж разбрали криво. И Фератбегъ искалъ съ 5000 души да се присъедини къмъ оная войска, но като е узналъ, че сж вече разбити и че Ферябергеръ се върналъ, той сжщо се обърналъ назадъ.“

„На 22 зараньта слѣдъ съмнувание пѣтувахме отъ Ветренъ презъ една висока планина все въ гора. Като стигнахме горѣ, видѣхме подъ насъ една доста дълга долина, покрита съ голѣма дебела мъгла като облакъ, а у насъ горѣ е било много хубаво и ясно. Въ тая гора четохъ рѣкописнитѣ новини, които е приелъ господарьтъ ми отъ Виена.³⁾ Между това пристигнахме въ Кашидервентъ, едно българско християнско село, три голѣми мили далече, гдѣ-

¹⁾ Думата *Thätern* преведохме съ „работници“, като считаме, че произлиза отъ *thun* работя. Въ нинѣшня нѣмскій езикъ *Thäter* значи само виновникътъ на едно злодѣяние (*auteur d'un crime*). Въ стария нѣмски езикъ *Thater*, *Tater*, мн. ч. *Tätern* сж и Циганетѣ („Татаритѣ“), но тѣ у Герлаха насждѣ се наричатъ *Zingoner*, *Zigeiner*, *Zigeuner* (стр. 219, 524, 529 и пр.), тъй щото на горното мѣсто неможе да се пише за тѣхъ. Герлахъ, види се, е чулъ, какъ се надгѣватъ жетваркитѣ или косячкитѣ.

²⁾ Рударскитѣ градове въ сѣверна Венгрия.

³⁾ Испукахме тука дълго описание на нѣкои съврѣмenni случаи въ Виена, които Герлахъ си е вписалъ въ дневника си.

то въ долината между двѣ високи планини видѣхъ една висока порта, направена отъ печени тухли и долу на подножието отъ голѣми четвъртисти камънѣе.¹⁾ Тука закусихме и послѣ слѣдвахме пѣтьтъ до Ихтиманъ, едно малко тържище, населено най-повече съ Турци и съ малко Българе, които си нѣматъ черква. Ние кондисахме при една турска джамия, гдѣто се раздава на сиромаситѣ и на чуждитѣ пѣтници чорба (dschorben), сирѣчь оризъ и хлѣбъ. "

„На 23 заранѣта часѣтъ по 3 тръгнахме отъ Ихтиманъ, пѣтувахме презъ една равна приятна долина съ лозя отъ двѣтъ страни, която обаче скоро се свърши, та стигнахме презъ една тѣсна долинка между горитѣ скоро пакъ до едни равни нивя, въ едно българско село Алаклисѣ или Аласияклисѣ, и тамъ горѣ въ селото закусихме при една чепма. Християнетѣ иматъ тука една хубавичка (feine) черква, покрита съ дърви, но защото свещеникѣтъ бѣше въ София, неможяхъ да влѣзѣмъ въ нея. Жителитѣ иматъ добро вино, скотъ и свини.“²⁾

„Отъ тамъ вървѣхме презъ едно равно поле къмъ единъ отворенъ кѣошкъ, гдѣто е погребенъ единъ емиръ или единъ наслѣдникъ отъ Мохамедовия родъ съ една зелена чалма, когото сж убили тука; при него седи единъ сиромасъ човѣкъ, който проси милостиня отъ пѣтующитѣ. Послѣ миняхме единъ гѣсталкъ, гдѣто на двѣ мѣста имаше стражари, които удрѣхъ на тѣпанчета и при това

¹⁾ Римскитѣ „Троянови Врата,“ остатѣцитѣ на които се разрушихъ едвамъ 1835 по заповѣдъ на Хосревъ папа.

²⁾ *Аладжа клисѣ*, българска *Бѣла църква* нѣколко пѣти се спомена у пѣтниците и то у ония, които неговорѣтъ за *Вакарелъ*. Въ Heerstrasse стр. 129 мислѣхъ, че това село е било винѣшния *Нови-ханъ*, съ единъ каравансерай, съграденъ 1670 год., но сега, като миняхъ нѣколко пѣти презъ самитѣ мѣста и като взимахъ предъ видъ, че споредъ Вранчича (Heerstrasse 166) тази Бѣла църква е била на $\frac{1}{3}$ пѣтъ отъ Ихтиманъ до София, по-мѣ се види, че е тѣждествена съ оная бѣла Вакарелска черква, която стои на западъ отъ шосето край границата и която отъ далеко се бѣлѣе, щомъ на пр. се слива отъ Панагюрище презъ Поибрене въ Ихтиманското поле. Освѣтъ това Герлахъ описва Бѣла църква, като че е била доста близу до Ихтиманъ; сѣдитѣ дербенджийски стражи, които той видѣтъ при нея, Рамберти (Пер. Спис. IV 100) забѣлѣзва при Вакарелъ.

играхъ. Тѣ сж наредени за това, ако би разбойниците нападнали нѣкой пѣтникъ, да обаждътъ случката веднага въ сжсѣднитѣ села.“

„Скоро пристигнахме пакъ въ една приятна, хубава, дълга и широка равнина съ нивя, ливади и превъсходни пасбища и съ много села, едното близу до друго. Слѣдъ това съгледахме градъ София, но заради голѣмата горѣщина неможахме да влеземъ въ него, та ношувахме въ Казичане (Casidscham), 3 мили отъ Ихтиманъ, едно малко българско село, което принадлежи на единъ чаушинъ, въ чийто дворъ и слѣзохме. Това бѣше като единъ немалкъ боярски дворецъ (Edelmannssitz); вътрѣ имаше единъ голѣмъ пространенъ дворъ съ една голѣма конюшня. Чаушингътъ имаше и много крави, волове, конье, млади кончета, та и една хубава градина въ двора и една къща въ нея, гдѣто живѣхтъ женитѣ му. И нѣколко еничери живѣхтъ въ това село, и християнетѣ иматъ една черквица вънка предъ селото върху единъ хълмъ.“¹⁾

„На 24, щомъ изгрѣ слънцето, пѣтувахме двѣ мили далече къмъ София между приятн и хубаво жито и пасбища, гдѣто много потоци кръстосватъ пѣтя. Градътъ е едно отворено (сирѣчь неукрѣплено) мѣсто, доста голѣмо, къщитѣ покрити съ синкави щипи.“²⁾ Много Дубровчане живѣхтъ тука и по-вече отъ 300 Евреи, които иматъ нѣмска, италианска и гръцка школа, но по-вечето говорхтъ нѣмски; тѣ държатъ много заробени християне, особно жени, които правхтъ Еврейки“.

„На 26 бѣхъ съ нашия другаръ Иоакимъ Айнкайферъ

¹⁾ Стария пѣтъ е вървѣлъ не презъ Грубляне, като новото шосе, а презъ селата Слатина, Казичане и Бариево по-навѣтрѣ въ Софийското поле. Презъ сжпитѣ села минуватъ и виднитѣ още остатѣци на „Трояновъ пѣтъ“, сирѣчь калѣриясиятъ римски друмъ.

²⁾ По-долу при описанието на Нишъ Герлахъ казва, че и въ София е имало *малка отъ града* остатѣци на една крѣпость. Тя е била на Ломский пѣтъ, гдѣто отатѣтъ Шарений мостъ още личхтъ основитѣ на кулитѣ ѝ между турскитѣ гробища. А собствениитѣ градски средовѣковни стѣни около цѣлия градъ сж биле разрушени вече 1433 год., когаго е минхлъ тука рицаръ Бертрандонъ (Пер. Синс. III 76).

при митрополита. Той е единъ финъ и учтивъ мъжъ, по лицето приличенъ на патриарха. Главната му черкна е св. Марина, покрита съ сводъ и цѣла неписана, съ живописъ подновенъ.¹⁾ При вратитѣ на олтара лежи въ единъ ковчегъ тѣлото на св. Стефанъ, който е билъ, казватъ, единъ български кралъ и послѣ се покалугерилъ. Ржцѣтѣ му сж открити, а лицето, както и всичкото тѣло, е покрито; върху гърдитѣ му стон една паничка, гдѣто хората, които го гледатъ, турятъ аспри; при това гори една свѣщъ.²⁾ Край тая черква е едно българско училище, и освѣнъ него има въ града още едно друго, гдѣто учатъ момчетата да четжтъ. Гръцко училище тука нѣма. А отъ тие двѣ училища се въспитва най-голѣмата частъ на българскитѣ свещенници. Българетѣ и Гърцитѣ ходятъ тука въ една

¹⁾ За положението на св. Марина вижъ по-долу бѣлѣжката върху Софийскитѣ черкви. Живописътъ наистина въ 16 вѣкъ е билъ подновяванъ въ Софийскитѣ храмове. Въ нившнитѣ градски черкви има дири отъ този подновенъ животописъ само въ олтара на св. Петра Самарджийска и по стѣнитѣ на св. Архангелъ отъ г. 1547 (ср. Пер. Спис. V 131); въ другитѣ е пакъ отново подновенъ въ най-ново врѣме. Отецъ Паисий ни е съхранилъ името на единъ отъ тие възобновители на живописята въ Софийско, стврѣменикъ на Герлаха. То бѣше единъ зографски монахъ, иконописецъ Пиминъ, който е живѣлъ въ Софийско, подновилъ много черкви и мѣнастири, между тѣхъ и Черенишский мѣнастирь край Искъра и умрѣлъ въ 1610 г.; тѣло о му се съхранявало въ Суходолский мѣнастирь въ Видинско. Паисий го споменава между българскитѣ светни (рпк. отъ 1771 год. въ Рилский мѣнастирь).

²⁾ Сърбский кралъ Стефанъ Урошъ II Милутинъ (1281—1320) най-напрѣдъ е билъ погребенъ въ основанието отъ него Банский мѣнастирь, развалинитѣ на който стоятъ още между Новипазаръ и Митровица (ср. пѣтуванието на Курипешича въ Пер. Спис. III 82). Заради това го наричахъ и Банский кралъ. Послѣ, види се въ врѣме на турскитѣ нашествия, сж го пренесли въ близкий градъ Трѣпче, прочутъ заради сребърнитѣ си рудници, на истокъ отъ Митровица (обширно писахме за него въ Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien стр. 54). Отъ Трѣпче, споредъ казванието на старитѣ сърбски лѣтописи (Шафарикъ, Ramátky стр. 61) митрополитъ Силоаний е пренесълъ мощитѣ на св. Кралъ „S Гофию сръдѣчкѣю“. Това е било, мислиме, между 1455 и 1469 год., сирѣчь слѣдъ превземанieto на Трѣпче отъ Турцитѣ и преди пренесението на св. Иоанна Рилскаго отъ Търново въ Рилский мѣнастирь, защото споредъ разказа на Владислава грамматика св. Кралъ тогава вече е билъ въ София. Мощитѣ му най-напрѣдъ (1469) сж лежали въ тогавашната митрополия св. Георгий. Герлахъ ги е видѣлъ (1578) въ митрополитската черква св. Марина. Григоровичъ (1845) ги заварилъ въ старата черква св. Недѣля, на мѣсто на която преди 25 години е билъ съграденъ новий соборенъ храмъ св. Кралъ и св. Недѣля, та въ него почиватъ мощитѣ на Кралъ Стефана Уроша II Милутина до днешний день.

черква, защото иматъ едно богослужение, и когато при-
сѣдствуватъ много Българе, литургията се чете български.
При нашата къща стои една висока кръгла кула, която
още преди четърдесетъ години е била черква на Бълга-
ретъ, но Турцитъ имъ ѝ отнели и ѝ направли мечетъ
или турска черква.¹⁾ Другояче има тука 12 свещенници,
както и 12 черкви: 1 споменжтата главна или съборна
черква св. Марина, три св. Николай, двѣ св. Петка, 7
Къръхъ, на Спасителя, 8 св. Архангели, 9 Възнесение, 10
на Пресветий (zum Allerheiligsten), 11 св. Иоаннъ Пред-
теча, 12 св. Лука²⁾. Другояче принадлежатъ на този ми-

¹⁾ Герлахъ е кондисалъ въ нинѣшната Еврейска махла, тогава още отчасти
християнска, може би пакъ при нѣкои дубровнишки търговци, както при ваминава-
ние за Цариградъ. Високата кръгла кула, що е стоила на бляву, е била нинѣшната
„Гюлджамп“, която наистина прилича на една кула, направена само отъ тухли,
10 метра висока и 9.20 широка (вижъ за нея Пер. Спис. V 131). Сега служи за
складъ на медицинскитъ съвѣтъ. Тя е била едно врѣме черква на св. Георгий и даже
митрополската черква на Софийскитъ владыци. Имаме за нея двѣ стари свѣдѣния. Въ
единъ изводъ, съставенъ въ турско врѣме, види се въ 15 или въ началото на 16
вѣкъ, отъ хрисовулитъ, дадени отъ български царе, именно отъ Иоана Асѣна II и
Калимана, на Зографскій мѣнастирь въ Света гора (напечатанъ отъ Априлова, Болг.
грамоты, Одесса 1845 стр. 31—51) чете се между другитъ притежания мѣнастирски:
„за градъ Сардикъ сирѣчь глаголемъ Гофия дахъ имъ митрополіа храма святаго
всакмѣченика Георгія и святаго Николае въше горѣ мѣдны пазаръ“, метохъ въ
село Челопечани край Искъра, метохъ въ село Горни Ловенъ съ храмъ на св. Ни-
кола и селото Долни Ловенъ. Други нѣтъ се споменва митрополетскій храмъ на
св. Георгий у Владислава граматика при описанието преносеть на св. Иоаннъ Рил-
скій отъ Търново въ Рила 1469 год. Тогава св. Рилскій пустинножителъ шестъ де-
нѣе е стоялъ въ тази черква, въ които тогава почивахъ и мощитъ на св. Краля
Милутинъ. Четърдесетъ години, казва Герлахъ, преди пѣтуванието му Турцитъ съ-
увоили тази старина и ѝ обърнали на джамия; но това е станжло не 40, а 60 го-
дини по-напрѣдъ, около 1518 год., когато султанъ Селимъ I е потурчилъ всич-
китъ по-добри каменни черкви, даже и въ самий Цариградъ, за което вижъ статията
на Г-на Дринова въ нинѣшнага книжка на Пер. Спис. стр. 10.

²⁾ За старитъ Софийски черквици вижъ нѣколко археологически бѣлѣжки въ
Пер. Списание V 130—132. Тука ще споменемъ за тѣхъ нѣщо по-подробно. 1 *Св. Ма-
рина* бѣше една малка черквица въ двора на нинѣшната митрополийска къща и е
била развалена отъ едно землетресение, тъй щото сега нищо нее остало отъ нея. 2 *Св.
Никола Великий* стои на чаршията между еврейската голѣма хавра и безистенътъ.
3 *Св. Никола Малий*, едно здание, види се, въ ново врѣме съвсѣмъ поправено, на-
мира се при южния край на еврейската махла къмъ бившето здание на Министер-
ствата. 4 Една трета черквица *св. Никола*, споредъ казванието на Софийанцитъ, е
стояла едно врѣме нѣкъде на Нипешкий пѣтъ. 5 *Св. Петка Самарджийска* стѣ

трополитъ по-вече отъ 200 села или черкви. Има тука и единъ малъкъ търговски дворъ или безестанъ, гдѣто купихъ 21 езически пари.“

„Днеска вечерята тръгнѣхме отъ София поради нощния хладъ, но щомъ се мръкнѣ, подигнѣ се единъ силенъ вѣтъръ съ една страшна свѣткавица та послѣ заваля дъждъ. Свѣткавицата бѣше много добра за насъ, защото другояче нещѣхме нищо да видимъ, макаръ че вървѣхме по единъ доста равенъ пѣтъ презъ плодородна, обработена и необработена земя. На 27 вѣдѣ пладнѣ пристигнѣхме въ Драгоманли, ще рече „преводачъ“, 5 мили отъ София, едно малко българско село подъ една планинка. Турци тука нѣма. То принадлежи на Мехмедъ наша (сирѣчь Соколовича), има горѣ въ селото една добра чешма и на близката планина една черква св. Георгій, съградена отъ камъкъ и покрита съ дърво. Предъ олтарѣтъ ѝ има нѣколко изображения, св. Георгій два пѣти, възнесение на Илия и св. Никола (тия три изображения срѣщнѣхъ въ всичкитѣ български черкви), та и Богородица съ Исуса като

еврейската махла на югъ отъ хаврата. 6 Втората св. *Петка* се намира между Гюлджамии и митрополията; въ нея има дървото на св. Терапонтий. 7 *Корѣхъ* или св. *Недѣля* бѣше една тѣсна стара черквица, която преди 25 години се развали, за да се съгради на нейното мѣсто новата голѣма главна черква св. Кралъ и св. Недѣля. 8 Св. *Архангелъ* (неслужи вече) стои дълбоко на лѣво отъ голѣмата черква св. Кралъ (вижъ Пер. Спис. V 131). 9 *Възнесение* или св. *Спасъ* стои на Конский пазаръ, на западъ отъ митрополията и сега се преправя. 10 „Пресветия“ Герлахъ криво е разбралъ. Види се, че е говорилъ съ Софиянциѣ на грѣцки, и тѣ му казали Πανζύα а той разбралъ Παναγίος. То е черква *Введение на пресъ Богородица*, къмъ западната страна на хаврата: въ двора ѝ е гробѣтъ на Софійскій благодѣтелъ и родолюбецъ Денкоглу († 1858). 11 Св. *Иоанъ*, не Предтеча а *Рилскій*, споредъ мѣстнитѣ предания е стоялъ край банитѣ и билъ послѣ разрушенъ отъ Турцитѣ, които сж направили на неговото мѣсто голѣмата Бая Баши джамиси. Вече Скилица въ 12 вѣкъ споменва тази черква (ср. Пер. Спис. II 65) и казва, че е била каменна и съградена близу до градската стѣна. 12 Св. *Лука* сжщо се споменва отъ Скилица, съврѣмѣнника на цара Мануила Комнина (1143—1180), като една дървена черквица. Споредъ Г-на Буботинова тя е стояла на мѣстото, гдѣто е сега площадь Повитано, срѣщу къщата на Г-на Хр. Стоянова. Отъ всичкитѣ 12 Софійски черкви, които стоеха въ Герлаховото врѣме, сжществуватъ сега още 8, сирѣчь 5 стари (4 отъ тѣхъ служжтъ още), 2 преправени (св. Никола Мали и св. Спасъ) и 1 ново направена на мѣстото на една стара черква (св. Кралъ).

дѣтенце; при вратитѣ на олтара Благовѣщеніе на пресв. Богородица, Архангелъ Михаилъ, Распятіе Христово и пр. Въ олтара има единъ каменъ престолъ и отъ страни единъ другъ по-малкъ, гдѣто турятъ потира и гдѣто свещеникътъ испива остатъкътъ отъ тайната вечера. Потирътъ по тия мѣста бива дървенъ, та има въ него едно малко сунгурче за да го суши.¹⁾ — При тази черква има и едно българско гробище, гдѣто върху гробовѣтъ на своитѣ сажтъ мириазливи цвѣта. Видѣхъ тука и единъ гробъ, обграденъ съ плетъ; до главата имаше единъ колъ и върху него женски косми и единъ вѣнецъ отъ цвѣта; тъй щото трѣба да е билъ на нѣкоя мома.“

„На 28 зариавта вървѣхме между нивя и доста скоро стигнахме въ една тѣсна клисура²⁾, гдѣто доста врѣме пжтувахме между двѣ планини или скали въ една тѣсна долина край единъ потокъ по единъ каменитъ пжтъ. Отъ тая клисура излѣзохме на едно хубаво, широко, голѣмо и равно поле, отъ всичкитѣ страни затворено съ високи върхове, и тамъ скоро стигнахме до една чешма, при която по-горѣ лежи Царибродъ (Zaribrod), едно малко българско селце, което не се вижда, но християнитѣ дохаждатъ край пжтя и споредъ българскитъ обичай принасятъ погачи (Bogatschen), ягоди, сирене, млѣко, масло и друго. Отъ тази чешма продължавахме пжтуванието презъ сжщо такъвъ единъ плодовитъ предѣлъ и слѣдъ паднѣ около часътъ 3 или 4 пристигнахме въ Шаркюй или както го наричатъ Българитѣ, Пиротъ. Това е едно голѣмо тръжище и има доста фини съградени кжщя; живѣжтъ въ него нѣколко чауши и по-вече отъ 150 спахи, но тѣ не ходятъ на война, освѣнъ ако беглербегътъ на Гърция (сирѣчь Румелия) иде самъ лично. Нощувахме при една турска джамия въ единъ пространенъ дворъ. Господарътъ ми имаше на гости у себе си двама турски голѣмци,

¹⁾ Герлахъ тука по-на-пространно споменава за тайната вечера у православнитѣ.

²⁾ Тѣсната клисура между Драгоманъ и село Калотинци.

конто му бѣхж проводили за подарѣкъ нѣкои ястия; единиятъ проводилъ и на Г-на Ивана Ауера, който чрезъ по-сланника Синцендорфа бѣше ходатайствувалъ въ Цариградъ, щото синътъ на този Турчинъ да стане спяхия. двѣ хъртки, единъ конь и нѣщо пари. Тука има малко Българе, които нѣматъ черква¹⁾. Вѣнка отъ града имало една крѣпостъ, отъ която стоятъ още четири високи твърди кули, оградени наоколо съ една стѣна. Християнетѣ приказватъ, че Милошъ Кобиличъ (Milosch Soboli), който е убилъ турския царъ Мурада, тука си е ималъ жилището. та прилича, като че е било нѣкогажъ едно видно мѣсто въ България и като че сж живѣли тука князѣе. Край мѣстото тече една не незначителна рѣка и въ нея втичатъ други води отъ изворитѣ въ планината. Наоколо се простира една хубава равнина съ жито и на дѣсно една планина съ лозя, макаръ че тозъ пѣтъ нѣмало вино на пазара, но го донасятъ отъ другадѣ. Има сжщо и приятни градини“.

„На 29 трѣгнѣхме сутринята рано и видѣхме равна земя, лозя по върховетѣ отъ страна и нѣколко села. Послѣ това наченѣхме да се качимъ на едни високи и хубави планини и като стигнѣхме горѣ, видѣхме отъ височинитѣ една приятна, хубава и весела долина, на нѣколко мили дълга и широка, съ нивя, овощия и една рибна рѣчица. Съвсѣмъ долу подъ планината лежи едно българско село Куричесме²⁾, което, както и горесказаний Пиротъ, принадлежи на Синанъ-паша въ Цариградъ. Християнетѣ въ него тъкмо празнувахж деньтъ на св. Петъръ и Павелъ и азъ се случихъ на литургията. Черквата се казва св. Георгий и лежи на единъ връхъ между дървеса. Предъ вратитѣ ѝ стоятъ, както предъ всичкитѣ други грѣцки и български черкви, много чинове и дълги трѣпези. Чер-

¹⁾ А преди послѣдната война християнетѣ съставлявахж почти $\frac{3}{4}$ на Пиротското градско население.

²⁾ Куручешме или български Суха Клисура, Клисурица е послѣдната Бѣла-Паланка; вижъ Пер. Спис. IV 98 и Heerstrasse 127.

квата е тѣсна и при литургията бѣхж вжтрѣ само нѣколко стари мжжѣе, а женитѣ вѣнка предѣ вратата, еднитѣ и другитѣ безѣ внимание или набожностъ; приказвахж помежду си, както се прави на всеко друго мѣсто. Свещениникътъ въ олтара, който малко се види, и дияконътъ предѣ него вѣнка, който му отговаря, служихж литургията.¹⁾ — Когато всичкото бѣше свършено, захванж веселието. Принасяхж хлѣбъ, вино и прѣсни овоцѣи, наредихж ги въ много стомни и паници въ черквата и свещениникътъ ги благославяше. Хлѣбътъ разрѣзвахж въ гърччени паници, наливахж вино отгорѣ и тѣй го ядохж, нѣкои вжтрѣ въ черквата, а другитѣ се расположихж вѣнка около черквата, та ядохж и пиехж заедно. Свещениникътъ не живѣе въ това село, но дохажда отъ едно друго. И когато искаше да си отива, дойдохж при него, цѣлувахж му рѣката и дадохж му хлѣбове, да си ги вземе въ кѣщи (и менъ ми харизахж два хлѣба). Видѣхъ сжщо, че нѣкои му давахж аспри при причащението. До осѣмъ книги на иллитирекъ езикъ, като библията, псалтирътъ и други, лежѣхж въ тая черква, която е сжщо и украсена съ изображения, особно на Спасителя съ надписъ *ΙC ΧC πατωχράτωρ*, на Богородица съ Иѣуса като дѣтенце, св. Георгій, св. Николай, възнесение на св. Илия и др. Свещениникътъ имаше една бѣла одежда отгорѣ си и една друга подъ нея; той има космитѣ стригани по грѣцки (както въобще Българитѣ по грѣцкѣи обичай оставятъ отъ задъ на главата единъ дълъгъ и голѣмъ перчинъ (Schopf), а отъ прѣдъ съвсѣмъ си остригватъ космитѣ), и вѣнъ отъ литургията се облича, както другитѣ Българе, само че носи едно попско калпаче.“

„Слѣдъ яденieto момитѣ играхж въ единъ редъ наредени и пѣяхж въ хоръ, всекога двѣ и двѣ; ходихж непрестанно въ единъ кръгъ наоколо, та казватъ, че това го правятъ така цѣлъ половинъ день. Женитѣ иматъ едно

¹⁾ Тука Герлахъ като богословъ си записалъ обширни бѣлѣжки за литургията и причащението въ православната черква, които испуснахме, като нѣща познати.

чудно украшение, като една широка паница, шита въ сукно. та наоколо малки сколки (миди), сръбърни тенекийчета. пера и други чудни работи“.¹⁾

„Недалеко отъ това село има подъ планината единъ манастиръ св. Димитрий съ петмина калугери, които държатъ едно българско училище и учатъ четение, писание и пѣние българската литургия; единъ отъ тѣхъ е и туканиния дияконъ. При това село тече единъ потокъ съ много риби.“

„Въ часътъ 10 презъ нощта тръгнахме и на 30 (Юний) стигнахме слѣдъ пладнѣ въ Нишъ (Nissa), до 5 милини далеко. Пътътъ бѣше лошъ, почти все въ гора, гж-статъци и планини. Видѣхме едно грозно българско селце и при него една добра чешма, гдѣто закусихме. Тука планинитѣ се свършватъ та се отваря пакъ една прекрасна. хубава, широка равнина съ градини, нивя и оризъ, хубави води и нѣколко села на дѣсна страна. Нишъ особно отъ далеко лежи много хубавъ, защото се гледа наоколо отъ далеко и широко, та има и една рѣка, която тече около града. Градътъ сега е съвсѣмъ отворенъ като едно тържище, но разваленитѣ му стѣни още личатъ. Презъ водата води въ него единъ дълъгъ мостъ. Сирѣхме се въ сараятъ или замъкътъ на единъ Хамзабегъ, който е билъ въ Юла²⁾ и е отвлѣкълъ толкозъ много Веніри съ женитѣ и дѣцата, че е населилъ съ тѣхъ двѣ села при Нишъ; тѣ неживѣятъ лошо. Въ този сарай има и една не съвсѣмъ доправена джамийка, гдѣто той е погребенъ. Малцината християне, които живѣятъ въ града, сж Сърби

¹⁾ Въ старо врѣме, види се, женитѣ сж носили въ България на равни мѣста такива покривки на главата. Г-нъ Цано Гинчовъ ми е приказвалъ, че и у тѣхъ нареченитѣ *Морачени*, жителитѣ на нѣколко села близу до Дунава между долния Искъръ и Осъмъ, женитѣ по-наиждѣ сж носиле върху главитѣ голѣми дървени като шапки съ цѣти и нанизъ, но че подъ влиянието на гръцкитѣ владици този обичай се изгубилъ. Ср. Рамберти (Пер. Сп. IV 98), който споменава на сѣщото мѣсто между Нишъ и Ниретъ такива чинии.

²⁾ Градецъ Юла въ Венгрия между Арадъ и Великий Варадинъ.

(Servianer), защото тука се свършва България и захваща Сърбия. Тѣ иматъ една нова черквица, направена отъ дърво и покрита съ голѣми плоски камънѣе, и украсена съ изображения, като гърцкитѣ и българскитѣ черкви, но безъ да има надписи върху тѣхъ написани съ хърватски букви (crabatischen Buchstaben). Има само единъ свещеникъ. Тѣ принадлежатъ на Печъ (Pekio). Турцитѣ иматъ до 6 или 7 джамии. Съди тука единъ войвода (weyda) съ нѣколко солдати. Има и добро и евтино вино. При една турска джамия лежи единъ много старъ четверожиленъ стълпъ съ латински букви, които обаче несъмъ могълъ да разбереж; горѣ стоятъ двѣ, по-далече една отъ друга, сирѣчь D. M.¹⁾ та се види, че това е билъ паметникъ на единъ Римлянинъ. Има и нѣколко търговски дукани, и живѣе тука само единъ Дубровчанинъ съ слугитѣ си. Имало е тука, както и въ София, вънка отъ града една крѣпостъ (Schloss). Горкитѣ християне много се притѣсняватъ тука. На вечеръ на 1 Юлий, защото тоя день останѣхме тука да почиваме нѣщо, дойдохъ отъ нивята много Българе отъ жетва и пѣяхъ своитѣ обикновени пѣсни въ редове (sungen ihre gewœnliche Ræyhenlieder).

Тука ще свършимъ собственния разказъ на Герлаха. За слѣдующето пътувание до Дунава той приказва въ дневника си съ сжщитѣ подробности. Въ Спахикюй²⁾ намѣрилъ единъ спахия и нѣколко еничере, гдѣто много притѣснявали сиромашкитѣ християне на това село, които нѣмали нито пошъ нито черква. Въ сърбското село Ражанъ (Rusa) жителитѣ били отъ царя освободени отъ всички тимариоти и други притѣснителѣ (Leutschinder), защото разбойницитѣ единъ пътъ били тука взели подаръцитѣ, непроваждани отъ нѣмский царъ на султана, а селенитѣ

¹⁾ Сирѣчь Diis Manibus, „на подземнитѣ богове“; съ тия букви захваща всѣки римски надгробенъ надписъ.

²⁾ Това село, нѣйде въ Алексинечко, не се спомена никждѣ другагѣ въ пътуванията.

накъ сж имъ ги отнели. Въ Парачинъ живѣяли само Турци и Цигане, сжщо и въ Ягодина е имало твърдѣ малко християне. Въ околноститѣ на Ягодина пжтниците намѣрили много хубаво вино въ три села, населени само отъ заробени Венгри. Пжтницата сж били на мѣсти много лоши. страната гориста, тукъ-тамъ съ ливади и изобщо съ много текущи води. Въ Баточина живѣяли Турци и християне а въ Бююкъ-Паланка или Ак-Клиссѣ имало едно укрѣпление. сирѣчь единъ четвъртистъ плетъ съ гарнизонъ отъ турски „запми“ сръщу разбойниците, които често обезпокоявали този предѣлъ.¹⁾ Въ турското село Коларе пжтниците не сж могли да намѣржтъ нито хлѣбъ, нито месо, нито вино. Когато нощували тамъ, случила се една страшна буря съ градъ и наводнение. Водата однесла една кжца въ близката Кючюкъ-Паланка²⁾ и удавила осъмъ жени и дѣца. Герлахъ се случилъ при погребението имъ. Удавенитѣ жени лежали съ своитѣ пѣстри пиени дрѣхн, дълги кърпи на главата и распушени косми, и около тѣхъ сѣдѣли много сърбски селенки, та пѣтели своитѣ жални пѣсни въ редове (gaeuhenweise), сирѣчь всекога двѣ три единъ стихъ и послѣ други двѣ три пакъ единъ стихъ. Послѣ сж дошле нѣколко жени съ плачове, скубѣли си космитѣ и образа и цѣлували лицата на умрѣлитѣ. Погребнитѣ обреди свършилъ единъ попъ, до коленѣ босъ, само съ една поиска капа на главата. Отъ страни въ гроба сж турили дъски и отгорѣ нѣколко, послѣ се засинало венчкото съ земя и трѣва и при главата се поставилъ единъ дървенъ кърстъ. Мажкетѣ на тия клѣтници небиле у дома, а на работа чакъ въ Будимъ. Самото село се раздѣлявало съ единъ потокъ на двѣ половини; отъ една страна сѣдѣли лѣнивитѣ турски войници въ хубавѣ покрити кжца между приятни дър-

¹⁾ Ак-Клиссѣ, Бѣла Църква, Бююкъ Паланка или Хассанъ-Паша-Паланка е нинѣшния градецъ Паланка на югъ отъ Смедерево.

²⁾ Това село се пада между Коларе и Бѣлградъ по-на-вжтрѣ отъ Дунава, но нинѣшното му име невнажъ да опрѣдѣлж.

вета, а отъ друга живѣяли притѣсненитѣ и претоварени съ ангари и сѣрбски християне въ сиромашки колиби, покрити съ трѣстика и слама.

Бѣлградъ е зналъ Герлахъ доста добръ отъ пѣтуванieto си за въ Цариградъ преди петъ години. Сега посѣтилъ единственната черква на Сѣрбетѣ, св. Архангела Михаила. Християнетѣ искали да ѝ увеличатъ поне на една педя, но Турцитѣ нито за пари не имъ давали позволение. Старата хубава и голѣма черква бѣше имъ взелъ Мехмедъ Соколовичъ, да ѝ съедини съ своя безестанъ и каравансерай. Протопопъ Лазаръ, който се занимавалъ и съ бояджийското ремесло за по-лесното си препитанне, бѣше се училъ въ единъ мѣнастиръ и подписалъ се въ записника на Герлаха. Отъ него нашия пѣтникъ е чулъ, че патриархътъ имъ, Герасимъ, живѣялъ съ нѣколко калугери въ единъ мѣнастиръ край града Печъ (Рескю, по турски Нурсек) та че имало и други по-голѣми мѣнастири съ 100—150 калугери, които се занимавали съ занаяти, земледѣлие и винарство. Патриархътъ е давалъ на султана годишно 2000 жълтици. Въ Бѣлградъ не е имало училище, но оттаткъ Сава сѣ съществували училища въ Хопово (Сорроа) и при св. Николай, и двѣтъ въ мѣнастиритѣ на Срѣмската Фрушка гора.

На срѣща Бѣлградъ е имало едно сиромашко сѣрбско селце Землинъ (Senim) съ една малка дървена черквица, гдѣто половината на зданието съ олтара стояла съвсѣмъ открита, защото Турцитѣ не позволявали да се покрие, а остатъкъ е билъ едвамъ защитенъ съ една стрѣха отъ слама. Надъ селото имало една стара хубава крѣпостъ, направена въ четвероугълникъ отъ тухли съ яки стѣни и четири кули. Отъ тамъ нашитѣ пѣтници трѣгнжли къмъ Срѣмската Митровица, тогава пълна съ Турци и снабдена съ 17 джамии, и заминжли презъ Будимъ пакъ на Виена.

НѢКОЛКО ДУМИ ЗА „КАДИНЪ МОСТЪ“

и за

вѣрвания при съгражданieto нови здания.

Съобщава

ЕФРЕМЪ КАРАНОВЪ.

Заградила Самовила,
Заградила вито кале
Ни на небе, ни на земя,
Загради го въ тъменъ облакъ.
Што бѣ побивъ побивала,
'Се юнаци погодени,
Што бѣ преплитъ преплитала;
'Се дѣвойки бѣлолики;
Што бѣ прѣло прѣлагала, —
'Се невѣсти чернооки;
Што бѣ покривъ покривала, —
'Се дѣвица пленчета;
На портитъ дирецитъ
'Се кметове бѣлобради;
Што бѣ подбивъ подбивала.
'Се кметици бѣлополи.
Не стигнахъ Самодини
Седумдесе дребни дѣца,
Да покрне вито кале

(Народна пѣс. Милад. 10).

Голѣмия камененъ мостъ надъ рѣка Струма по пѣтя отъ Кюстендилъ къмъ Дупница, на два часа разстояние отъ Кюстендилъ, носи названието „Кадинъ мостъ“, както го наричатъ градскитъ жители, или по-добрѣ „Кадинъ“, както го наричатъ селянетъ. Кое отъ тѣзи названия е по

вѣрно? Названието „Кадинъ мостъ“ се произвежда отъ думата *кадия* (сѣдия), че ужъ моста билъ направенъ отъ нѣкой-си кадия. Дѣйствително имало е „Кадинъ мостъ“, нъ той се намиралъ на една малка рѣчка, което се влива въ Струма отъ дѣсния ѝ брѣгъ, по-долу отъ сегашния мостъ, на пѣтя за Бобошево прѣзъ селото Друмохаръ, което село носи названието си Друмохаръ отъ словото *друмъ*, *drûmos* — пѣтъ; тоя послѣденъ мостъ дѣйствително билъ правенъ отъ нѣкой-си кадия (тѣй се приказува.) А сегашния мостъ между селянетъ носи названието „Кадинъ“, отъ думата *кадинъ*, *каджинъ* — невѣста; и трѣбвало би по-добре да се нарече „невѣстинъ мостъ“, както ще видимъ, че вѣроятно се е наричалъ, и подиръ се е прѣименувалъ по турски „кадинъ“.

Направата на „Кадинъ мостъ“ отнасятъ къмъ незапаметни врѣмена. По него има стари каменѣ съ латински надписи, както и отподиръ донесена плоча съ турски нѣкакъвъ надписъ. А направата на сега несществующия вече мостъ „кадинъ“ на Бобошевский пѣтъ отнасятъ къмъ по-подирни врѣмена. На дѣсния край на „Кадинъ мостъ“ стои селото Невѣстино, което преди сто години се намирало на лѣвия брѣгъ, тамъ гдѣто е сега старата развалена черква Св. Спасъ, при която се събира съборъ на Спасовъ-день (Възнесение). Прѣди сто години, казватъ въ врѣме на „зулумитъ и бузгунлуцитъ“ старото село Невѣстино изгорѣло и останжалитъ жители го подновили на дѣсния брѣгъ; прибавятъ, че то било на лѣвия брѣгъ едно голѣмо село, а сега е съвсѣмъ малко. Селото ли е получило названието си отъ моста или моста отъ селото? Ако вникнемъ въ едно вѣрвание, което е общо въ народната поезия на различни народи, ще отговоримъ положително, че названието на моста е прѣнесено и на селото. Не ще съмнѣние, че старитъ названия на рѣкитъ, градищата, селата и пр. си иматъ нѣкакво си митологическо, баснословно основание и ако прѣданието се отnosi къмъ основанието

на градъ, село, мостъ, то указва обикновено борбата на новата епоха съ старата, на новия заселенъ животъ съ първобитний, скиталчески; новото за да влѣзе въ сила, иска жертва, както и старото, за да отстѣпи, только по-више иска жертва. Баснословното основание на названието, което произлиза отъ думата *невѣста*, се отnosi къмъ моста, но никакъ не къмъ малкото село Невѣстино и по всѣка вѣроятностъ малкото село Невѣстино се е основало при моста, слѣдъ като е билъ вече съграденъ този хубавъ и голѣмъ мостъ. Баснословното основание на названието Невѣстинъ мостъ е слѣдующето.

Трима братя майстори правили моста, и го правили дълго врѣме, но не могли да го направятъ, тъй като срѣдния сводъ никакъ не могли да съставятъ. Най-послѣ разбрали работата, че моста иска курбанъ, жертва. Тогава тримата майстори рѣшили: коя отъ женитѣ на тримата братя доде на другия день най-рано, за да донесе ястие на майсторитѣ, тя да бѣде зазидана въ срѣдния сводъ, като жертва на моста. Тримата братя си отишли вечерта у дома си; най-малкия нищо не казалъ на жена си, както се били условили, когато пъкъ напoтивъ другитѣ прѣдупрѣдили женитѣ си да не дохаждатъ сутрѣнта на моста. На другия день най-малата снѣха отишла на моста най-рано, за да отнесе ястие на майсторитѣ. Тогава майсторитѣ, деверитѣ и мжжъ ѝ, ѝ грабватъ и зазидватъ въ срѣдния сводъ. Като ѝ застройвали, тя плакала и се молила да ѝ освободятъ, или поне да ѝ оставятъ грѣдитѣ и очитѣ на вѣнъ, за да може да дои дѣтето си, и да го гледа, което било неленаче. Майсторитѣ ѝ оставили грѣдитѣ и очитѣ на-вѣнъ, като ѝ зазидали. Тя дълго врѣме дошла дѣтето си и плакала; и до сега тя ужъ вина прѣзъ нѣкои-си ноци, и суевѣрнитѣ жени отъ съседнитѣ села и града Кюстендилъ оттрошватъ парчета отъ срѣдния камѣкъ на моста, варятъ тѣзи парчета въ вода и пиятъ тази вода, за да иматъ млѣко за дѣцата си.

Като се направилъ моста, желѣзото, което само копало каменѣто за моста въ горитѣ надъ града Кюстендилъ, се забилъ въ скалитѣ и до-сега ужъ така стояло забито и много хора го виждали. Каменѣто сами отивали къмъ мѣстото, гдѣто се правилъ моста и, като разбрали, че моста е вече свършенъ, заприѣли се по пѣтя; така и до-сега указватъ на такива каменѣе при селото Багренци, на пѣтя отъ Кюстендилъ за Кадинъ мостъ.

Любопитното въ това поетическо прѣдание е туй, че моста, като ново здание, иска жертва; това вѣрвание се срѣща въ поезията почти на всичкитѣ народи.

У Нѣмцитѣ въ старата скандинавска поезия, за построяването стѣнитѣ на Митгардъ майстора иска отъ Аситѣ слънцето, мѣсеца и Фрея, богиня на домашния миренъ животъ; тя у Словѣнетѣ се наричала Прня, подиръ нарѣчена у Българетѣ Св. Петка, смѣшена съ Недѣля, и празникътъ ѝ билъ всѣкий петѣкъ, въ който день не се прѣде и не се мете кѣщата; сѣщо както на Гръмнина, що е билъ празника въ сѣкий четвъртъкъ — Германови четвъртъци отъ градъ, „бий Германе, върти Въртолomme,“ — Еремиеви четвъртъци. Освѣнъ това старо прѣдание за построяването на Митгардъ, у Нѣмцитѣ били вѣрвали, че при построяването на различни нови здания участвуватъ различни духове, които за това искатъ различни, по-више пѣти, чловѣчески жертви.

Любопитна е сърбската народна пѣсенъ за „построяването на градъ Скадръ“ (Вукъ Караджичъ, т. 2, *М* 26) Съдържанието на тѣзи пѣсенъ е сѣщето, както и на нашия разсказъ; въобще Сърбската и Българската поезия почти постоянно иматъ единъ и сѣщий мотивъ въ разсказитѣ си и носятъ еднакъвъ характеръ. Въ сърбската пѣсенъ строятъ града Скадръ на рѣка Бояна тримата братя Мърляевичи. Самовила изъ планината имъ казала, че тѣ пѣма да направатъ града до тогава, до гдѣто не намѣратъ братъ и сестра съ имената Стоя и Стоянъ (отъ глаголътъ

стоѣж) и не ги зазидатъ въ основанието на града; нъ тъй, като не могли да се намѣрятъ братъ и сестра съ имената Стоя и Стоянъ, Самовилата се съгласява да бжде зазидана въ основанието на града тъйзи отъ невѣститѣ на тримата братя, която на другия денъ доде най-рано и донесе ястия на майсторитѣ. Най-рано дошла жената на Мърлявчевича Бойка, която зазидатъ и само очитѣ и гжрдитѣ ѝ оставатъ вънъ отъ стѣнитѣ, за да дое малкото си дѣте и да му се радва, като го гледа.

И въ Библията се срѣща твърдѣ любопитенъ фактъ, подобенъ на нашето прѣдание: въ днитѣ на грубия языческый царь Ахаавъ, Хинлъ Ветилецътъ съгради Иерихонъ — тури основанията му съ смъртта на Авирона, първородния си и тури вратата му съсъ смъртта на Сегува, по-младия си синъ, (третя книга на царистѣ, глава 16 ст. 34).

Не можемъ ли тукъ да причислимъ и построяването на града Картаго въ древния история, върху пространство отъ кожа на закланъ биволъ, защото, както ще видимъ, не само челоуѣчески жертви сж се принасяли при съгражданieto здания?

Въ народната ни поезия има нѣколко варианта отъ народната пѣсенъ, съ които почнахме тъйзи статийка и въ които се възпѣва граденieto на градъ отъ Самовила, при което граденie се употребляватъ за материалъ хора и което граденie, споредъ смисълта на пѣснитѣ не е нищо друго освѣнъ морова язва, която се пронжда въ горитѣ, както въ баянията въ пуcто поле тилилейско (въ индийскитѣ вѣрвания, въ страната Ваглика).

„Събрали се Прасковчане,
Събрали се, сдумали се —
Не давале Самодиви,
Край Дунава гжети села,
Да обере дребни дѣца:
Давали ѝ планинъето,
Да излезе со вихрушка,

Да обере вити ехли,
Вити ехли и борове,
Да покрие вито кале“

(Нар. пѣс. Мил. 10).

Прѣданието за Кадинъ мостъ се срѣща и за други мостове изъ България; така на-примѣръ за единъ мостъ на рѣка Стрѣма въ Срѣдна гора и пр.

Много пжти, споредъ народнитѣ вѣрвания вмѣсто да се гуди въ основанието самата жертва, зазидва се сѣнката на тѣзи жертва; така при гужданието основанието на различни здания, мнозина бѣгатъ, за да не имъ зазидатъ сѣнката, защото ще умрѣтъ, или ако умрѣ нѣкой скоро подиръ гужданието темелитѣ на нѣкое-си здание, казватъ, че сѣнката му била зазидана. Въ основанието на единъ мостъ въ Македония се зазидала сѣнката на едно момиче, на което се паднало жребие то отъ всичкитѣ момичета на града, гдѣто се правилъ моста; то стояло срѣщу слънцето, до гдѣто майсторитѣ заграждали сѣнката му. Сѣнката въ народнитѣ вѣрвания въобще често се срѣща; любонитна е гатанката „Дълга Неда сѣнка нѣма“, въ нея се крие и отвѣта ѝ — рѣка, защото на първобитний Санскр. языкъ *Неда* значило вода; така и въ гатанката „Дрипава циганка прѣдъ царя искача“ — се крие и отвѣта ѝ — баница, защото царъ и банъ иматъ подхоже значение.

Между народнитѣ суевѣрия е твърдѣ обикновенно и това, че еди-кой-си мостъ, или еди-коя-си баня, зидина, искатъ курбанъ, жертва; нѣкои-си мостове, рѣки, кладенци всѣка година искатъ жертва и даже, който се напие първий пжтъ отъ нѣкое кладенче, трѣбва да хвърли нѣкаква пара въ него или да закачи нѣкакво пашкулче на хръстолака върху кладенчето (види се на така нарѣчения „воденъ дяволъ“).

Станжло е по-нѣкждѣ постоянтъ обичай, гдѣто въ основанието на новото здание се закаля и зазидва ягне или пѣтелъ; този обичай особно се употрѣблявалъ между тур-

цитѣ. Почти на всѣкъждѣ изъ България има обичай да се накаче на ново здание различни подаръци и майсторитѣ да викатъ, като изсказватъ, различни благословия за домакина, който прави зданието, както и за тѣзи, които донасятъ подаръцитѣ. По-нѣкъждѣ е билъ и този обичай, види се, като слѣдствие на горѣпоменжитѣ, гдѣто въ основанието на нѣкои черкви сж се застрайвали старитѣ и непотрѣбни ужъ книги.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

ПЪСЕНЬТА ЗА КАМБАНАТА.

Das Lied von der Glocke.

(Отъ Фридриха Шиллера).

Преведе ИВ. Д. ШИШМАНОВЪ.

Vivos voco. Mortuos plango. Fulgura frango.

Заграденъ въ земята ягка
Глинениятъ ликъ стои.
Тазъ камбана днесъ се чака!
Сърчено момци мои!
Потъ отъ челото
Иска дѣлото,
Мастора за да прославя,
А пъкъ Богъ да благославя.

При важното си дѣло трѣбва
Да водимъ важна дума вечъ,
Че работата не отслабва,
Та се здружи тя с' харна рѣчъ.
За туй да видимъ нпй прилѣжно,
Какво отъ слабъ трудъ ще изври;
Тогозъ, що мисли салъ небрѣжно
Що върши — ти тогозъ прѣзри.
Човѣка туй го украсява,
За туй го Господъ с' умъ дарилъ,
В' сърдце си вжтрѣ че съзнава,
(" ржцѣ си що е сътворилъ.

Огънътъ да се подетъкне,
Дайте скоро сухий чамъ,
Буйний пламъкъ да се вмъкне
Стиснатъ у коминя самъ.

Заварѣте мѣдъ
И калай наредѣ,
Да се излѣе, както ѝ нужно,
Веществото гжето, ружно.

Въ дълбокий ровъ що произлѣзва
С' мошта на огъня отъ насъ,
В' звънилицата ще да казва
За насъ съ силенъ, громъкъ гласъ.
И много врѣме ще истрае,
Слуха на много ще плѣни,
С' тжовния ще да ридае,
С' молбата ще се с'едини.
А туй що долѣ на човѣкътъ
Мѣнливата сждба даде,
Бий на камбаната, а ѣкътъ
Го прѣсва вѣрно на всждѣ.

Пришки скачатъ, не се майте;
Веществото вече грѣй.
Салъ поташа му придайте
Хубаво да се излѣй.

Пѣната сбири
Отъ смѣста що ври,
Искашъ ли тазъ чиста сплава,
Чистъ и пѣленъ звукъ да дава.

Тя с' радость срѣща всѣко дѣте
По първий ходъ прѣзъ тозъ животъ,
Когото на съня в' ржцѣтъ
Поченна между своя родъ.
Спятъ в' лоното на врѣмената
Сждбата блага и злата;
И грижи майчини приятно
Запазватъ утрото му златно —
Лѣтата бѣгатъ в' стрѣленъ ходъ.
Момчето отъ момиче бѣга
И буйно по свѣта голѣмъ
Се пуца с' пжтната тояга,
Дома си идва чуждѣ съвсѣмъ.
Прѣдъ себе вижда той момата

С' образъ прѣскромень, срамежливъ,
 В' цвѣта на младоста и злата,
 Га че е нѣкой ангелъ живъ.
 И в' мигъ безименно желанье
 Сърцето момково пълни,
 И скита се самнитъ с' риданье,
 Отъ друзи буйни вече страни.
 С' образи нѣжно зачървени
 Ж слѣдва и е ошастень
 Посрѣщне ли го с' поздравленье.
 И кичи ж с' цвѣтя всѣкъ день.
 Тѣзъ нѣжни чувства! Тазъ надѣжда!
 Тозъ златъ вѣкъ в' първата любовь!
 Окото весело съглежда
 Откритъ небесния покровъ;
 О! да би вѣчно зеленила
 В' насъ любовта ѝи млада, мила!

Тазъ цѣвъ вечъ се зачървява!
 Ако се покрне с' глечъ
 Тая прѣчица, тогава
 Да се лѣй е врѣме вечъ.
 Хай сега завчасъ
 Вижете тази смѣсъ,
 Да ли се сдружава ягкость
 В' неж за добъръ знакъ с' мѣгкость!

Че с' върлостъ гдѣт' се съчетава
 И нѣжностъ, гдѣто се здружава
 Съ ягкость-мѣгкость, — тамъ звѣнти.
 Да дирѣтъ тѣзъ, що бракъ ще сключатъ,
 Да ли сърца имъ си приличатъ.
 Цѣлъ вѣкъ се кайшъ — за мигъ мечти.
 Булката се прѣмѣнява
 Скромно с' дѣвственний вѣнецъ,
 Свѣтлий праздникъ, га вѣстява
 Вечъ чърковниятъ звѣнецъ.
 Ахъ! тозъ хубавъ праздникъ прѣсева,
 Дава на мечтитъ край,
 С' вала, с' пояса се скъсва
 И животниятъ ни май.

Страста излѣти —
 Любовь пакъ остава;
 Цвѣтътъ прѣцвѣти —
 Плодътъ озрѣва.
 В' враждебний животъ
 Мажътъ се оглежда
 И върши, произвѣжда
 Насажда, намира,
 Излѣства, прибира,
 Захваща се бърже
 Имотъ да завърже.
 И ето безкрайниятъ даръ заручава
 И дворътъ се с' двора вечъ расширява,
 Хамбарътъ се пълни съ скъпий имотъ.
 А вжтрѣ влада
 Прѣскромната майка,
 Къщовница спрѣтна,
 Господарува
 И умно се струва
 И учи момитѣ,
 Запазва момчето,
 Ржцѣтъ ѣ нѣжни
 Всѣ чистятъ прилѣжни,
 Спестява навредъ
 Съ умний си редъ;
 Имотъ в' благодѣхнитѣ лавки нарежда,
 Вий окол' вретеното тънката прѣжда,
 Събира в' дулапя чистъ и нареденъ
 Лжщящата вълна и снѣжния лентъ,
 Доброто съ свѣтлостъ и блѣсъкъ обвива
 И не почива. —

А бащата засмѣиъ стой
 На балкона високъ, далногледенъ;
 Изобилний имотъ брои,
 Вижда стърчацето колѣ по двори,
 Пълнитѣ с'добитъкъ обори
 И хамбаритѣ благословени
 И нивята си развълнени,
 Хвали се разгорденъ:
 Домътъ ми оздравенъ

Като скала сѣди
Противу зли бѣди!
Нъ съюзъ не можемъ свърза
Вѣченъ съ сѣдбата бърза,
И нещастъето лѣти.

Да захванеме да лѣемъ,
Че отломкѣтъ е щѣрбатъ.
Нека по-напрѣдъ изпѣемъ
Нѣкой стихъ чърковенъ святъ!
Измжкнѣте вечъ
Чепа отъ далечъ!
С' димъ се спуща веществото
На калѣпа прѣзъ ухото.

Намъ огъньтъ е ползовитъ,
Кога е обузданъ, надвитъ.
Човѣкъ за всичко, що творѣ,
Салъ нему да благодари;
Но горко кат' се разяри,
Веригитѣ си разори,
В' мигъ си пробива пѣтъ саминъ
Тозъ волниятъ природинъ синъ.
Горко тамо гдѣ загази
Буйний пламѣкъ полудѣлъ,
Та изъ улици залази
Безъ прѣграда, безъ прѣдѣлъ.
Всѣкоя стихия мрази
Человѣшки ржкодѣлъ.
Сжщий облакъ
Ощастява,
Дѣждъ ни дава;
И отъ сжщий облакъ пакъ
Гръмъ и мракъ.
Що ли вий в' оназъ кула!
Крамола!
Окървенъ
'Га че ѣ сводѣтъ;
Тѣй не е деньтъ чървенъ!
Виждъ, народѣтъ
На тѣлпи!

Димъ киши;
 Стълпътъ огнянъ затрептява,
 Се по улици развява,
 Буйно се уголѣмява;
 Въздухъ свѣтнѣлъ като в' адътъ.
 Греди пукатъ, стълпи падатъ,
 Мигъ по мигъ прозорци трѣскатъ.
 Майки тичатъ, дѣца крѣскатъ,
 Скотътъ шенѣлъ
 Се затиснѣлъ;
 Веѣкой бѣга и спасява,
 Нощний мракъ се освѣтлява;
 И ржка в' ржка подиѣта
 Вечъ ведрата;
 Водний лѣчъ завчасъ засжсква,
 Джовидно вечъ запржсква.
 Буйний вихъръ 'вредъ заблѣсква,
 Търси пламъка с'пискъ глухъ,
 Хвърля го върхъ плодътъ сухъ.
 В'пѣлний житникъ с'мопъ проклѣта,
 Между сухитѣ дървета,
 В'бѣгството си 'га че иска
 Възбогъ да зарѣй прѣста
 На земята тѣжеста
 В'небесата се притиска
 Силенъ — ягкъ!
 И челѣкъ
 Се на боговетѣ вдава,
 Хласнѣтъ, смаянъ наблюдава,
 Какъ дѣлата му пропадатъ.

Пусто вечъ
 Цѣло мѣсто
 Вихрово легло злочесто.
 Тамъ в'прозорци запусѣли
 Страхъ живѣе,
 Слънцето прѣзъ тѣхъ си грѣе
 Отъ небо.

Безъ имотъ,
 Безъ надѣжда

Попоглежда
 Человѣкъ на толкозь потъ
 Тѣжовниі гробъ — и пакъ извежда
 Той свойтъ радостенъ и смѣлъ;
 Една утѣха му остава:
 Виждъ, ни една челядна става
 Не му е пламъкътъ отнелъ.

Вечъ земята го погълна,
 Но не ще л'се повреди?
 Ако формата да ѝ пълна,
 Мжката ще л' награди?
 Ако се излѣ
 Веществото злѣ?
 Ако злото ни поврежда,
 Както чакаме с'надѣжда?

На земнитѣ недра предава
 Човѣкъ това, що с'потъ творилъ.
 Селякътъ сѣй посѣва милъ —:
 Изникнѣ-ще, се той надѣва,
 Ако ли Богъ е тѣй рѣшилъ.
 Ний криемъ в'земната утроба
 Подрагоцѣнни семена
 С'надѣжда: ще цвѣтѣтъ изъ гроба
 За подблагати врѣмена.

И отъ църква
 С' тежѣкъ ревъ
 Бий камбана
 Гробни пѣвъ.
 Важно, с'тѣженъ гласъ тя придружава
 Пѣтника до мъртвата държава.

Ахъ! любезната стопанка,
 Майката извеждатъ тамо,
 Мрачний князь на духоветѣ
 Я изтрѣгва изъ рѣцѣтъ
 На злочестия съпругъ.
 И дѣца на вѣрний другъ,
 Що цвѣтуща тя роди
 И възпита на гърди,

Плачжтъ днесъ сираци кѣтѣ.
 Крѣе кжщниятъ животъ,
 Че литна при духоветъ
 Майката на крѣхкий плодъ.
 О, тя вече не залѣга
 За вдовелния покровъ,
 В' кжщи ще се располага
 Чужденката безъ любовь.

До като звѣнеца йстине,
 Мирничко, безъ шемата
 Нека веѣкий си почине,
 Както птичка в'шумата.
 'Га отъ длѣжността
 Го спаси ношта,
 Момѣкътъ вечерня чува,
 А пѣкъ масторъ сѣ робува.

С' радостъ пѣтникътъ отива
 Къмто милата колиба
 Прѣзъ джбрава тъмна, дива.
 Блѣйнжли овци се връщатъ,
 И говеда
 Широчели, гладковласи
 Тамъ прѣзъ двора
 Влѣзватъ право въ обора.
 С' тежѣкъ товаръ
 Жито иджтъ
 Вечъ колята.
 На кръстцитѣ
 Ей вѣнцитѣ
 С' пѣстъръ цвѣтъ,
 На хорѣ жѣтвари тичатъ —
 Веселъ свѣтъ!
 Тѣргъ и улици отиватъ,
 И около свѣтлий пламѣкъ
 Жителитѣ се събиратъ,
 Градски порти се затварятъ.
 Чѣрно гужда
 Си земята,
 Нѣ добриятъ нѣма нужда,

Да не спи
Прѣзъ ношта, че тя разбужда
Само алия, а законътъ бди.

Редбо благодатна, свята,
Щерко ти на небесата,
Що приличнитѣ сближавашъ,
Градищата съграждавашъ,
Що повика отъ ливади
Дивия и домъ му даде
И мѣгкъ, неженъ го направи,
Ти приучвашъ на пѣрави,
Вдѣхвашъ обичъ благородна
Къмъ земята драга, родна.

Хиляди, виждъ, шетатъ, шаватъ,
Си помагатъ с' весель гласъ,
В' бързината си явяватъ
Всички силитѣ прѣдъ насъ.
Момъкъ шета и учитель
Подъ святниъ Свободниъ щить,
Страхъ отъ кой-да е прѣзрителъ
Нѣматъ, всѣкой е честить.
Мажу нажитъ е трудътъ му,
Богъ му враща споръ имотъ;
Кралю почетъ отъ чинътъ му,
Намъ пакъ честь отъ челний потъ.

Благий мире,
Сладко братство
Стойте, стойте
Вий другарски в' тоя градъ.
О, дано се не явяватъ
Ратници да поразяватъ
Тазъ долина тиха, мирна,
И небото,
Що вечерята по чело
Го краси,
Отъ пожара в' градъ и село
Дано се не погрози!

Хай, трошѣте вечъ зидлето,
 То изпълни свойта цѣль,
 Да се радува сърцето
 На отливъка успѣлъ
 Распукиѣте с' чукъ
 'Образа вий тукъ,
 Че звънеца да отхлупимъ,
 Трѣбва формата да счупимъ.

Вечъ може масторѣтъ да прѣсне
 Калъпа с' опитна рѣка,
 Но горко като се откъсне
 В' мигъ като огненна рѣка
 Стопениятъ металъ, с' грѣмъ, върло
 Распрѣсва спукани стѣни,
 Отвореното адеко гърло
 Изригва пламенни вълни.
 Тамъ нищо се не образува,
 Гдѣ груба сила злѣ върлува,
 И гдѣ се освобожда самъ
 Простакѣтъ, — щастѣ нѣма тамъ.

О, страхъ! когато в' градищата
 Паливото се намножи,
 Оржжис народѣтъ хвата,
 Веригитѣ си да строши:
 Бунтъ дърпа въжето звънечно —
 Звънецѣтъ, посвѣтенъ за вѣчно
 На миръ, знакъ за насилѣ бий.

Свобода! Равенство! изникватъ;
 Ножъ грабва мирний гражданъ вечъ,
 По пѣтя хората изникватъ,
 Злодѣйци се расхождатъ с' мечъ.
 И женорѣя хисни ставатъ,
 Ужасни сж шегитѣ имъ,
 Подъ пантерови зжби шаватъ
 Сърцата на вразитѣ имъ.
 И вече нищо свято нѣма,
 Изчезва вече Божий страхъ,
 И лоший мѣстото завзема

На добрий — гдѣ погледнешъ — грѣхъ!
 Да будишъ лъва е опасно,
 Жестокъ е тигрътъ разлютенъ,
 Нъ пакъ отъ всичко най-ужасно
 Е челоуѣкътъ заблуденъ.
 О горко тѣмъ, що даватъ прямо
 На вѣчно слѣпий машалъ!
 Тя му не свѣти, пали само,
 Изгря градища ѣ села.

Гладъкъ, катъ звѣзда свѣтлива,
 Виждте, радость Богъ ми далъ,
 Отъ калъпа се раскрива
 Вече чистиятъ металъ.

Слънце сж нагледъ
 Шлемъ, венецъ отворедъ,
 Щитоветъ в' герба тученъ,
 Хвалѣтъ мастора изученъ.

Всѣ редове
 Елате момци испълнѣте,
 С' менъ камбаната освѣтѣте,
 „Конкордѣя“ нека се зове;
 Дано събира общината вѣчно,
 Тя за съгласѣе братско и сърдечно.

Туй нека бжде нейна цѣль,
 За туй ѣ масторътъ излѣлъ.
 Високо нека се издига
 Надъ тоя земни, нискъ животъ
 И чакъ до силний грѣмъ да стига,
 Тамъ горѣ на небесний сводъ,
 Като съсѣдка на звѣздитѣ,
 Които хвалѣтъ всѣкий часъ
 Твореца си и водятъ днитѣ.
 Да бжде даденъ нейний гласъ
 За работи салъ важни, вѣчни,
 И часъ по часъ — въ лета безъ четъ —
 Тя врѣмената безконечни
 Да косва с' бързъ, размаханъ летъ.
 И в' заемъ на честа да дава

Безчувствения си езикъ
 И с' пленъ звукъ да придружава
 На тозъ животъ мѣнливий ликъ.
 Тъй, както ѝзчезва непремѣнно
 В' ухото силниятъ ѝ гласъ:
 Че всичко в' земний свѣтъ е тленно,
 Тя нека учи всѣки часъ.

С' вжже извдигнѣте вие
 Тозъ звънецъ изъ гроба глухъ,
 В' міра звуковъ да забие,
 Изъ небесния въздухъ.

Дръжте, да държимъ!

Мръдна, да звънимъ!

Нека *радостъ* в' тозъ градъ вжди,
 Нейшии пръвъ звънъ — *миръ* да бжде. —

Вѣлѣжка върху преводѣтъ на „Пѣсента за Камбаната“.

Литературнитѣ историци отколѣ сж признали „Пѣсента за Камбаната“ отъ Шилера за най-свършенното, най-хубавото, най-дълбокомисленното творение на неговата идеална муза. Възвишенността въ мислитѣ, благородний и въ сжщото врѣме пламенний младешки езикъ, лекотата и неизмѣрната хубостъ въ формата, която тѣй волно, плавно и гиздаво се обвива презъ всичкото творение, споредъ течението на описанитѣ въ него произшествия, — всички тия неговии преимущественни красоти характеризоватъ и препоръчватъ това божественно отъ Шилера произведение, и сж причината на неговата извънредна популярностъ както и на факта, че до сега то е преведено за образецъ даже нѣколко пѣтя току речи на всичкитѣ образовани езици.

Но, да се преведе подобно едно поетическо творение поне колкогодѣ свѣстно отъ нѣмскій на единъ езикъ, какъвто е днесъ нашия — младъ, необработенъ, неопредѣленъ и пр. — ний бихме рекли, че то е нѣщо твърдѣ смѣло, да не кажемъ даже невъзможно. Самъ преводачѣтъ, може би, не е могълъ да вѣрва отъ начало, когато се е възхитявалъ отъ самия оригиналъ на това творение, че ще бжде нѣкога честитъ да види най-любимата си пѣсень, преведена отъ нѣкого си на матерния му български езикъ. Случая обаче отъ една старна и въ сжщото врѣме доказаното народно честолюбие на преводача отъ друга старна надвили сж най-сетнѣ, както ни изповѣда той самъ, най-якото му съмнѣние за възможността да се преведе на български това най-майсторско Шилерово творение, и той се рѣшилъ да го преведе. Съ всичко усърдие наелъ се да извърши тоя преводъ и съ това да докаже, че и български езикъ рано или късно може смѣло да стои въ реда на най-културнитѣ езици. Единъ день въ училището, когато професорѣтъ по литературата разказвалъ за това поетическо произве-

денне, че е преведено почти на всичките културни езици, нѣкои отъ съученицитѣ на преводача попитали подирниятъ съ единъ ядовитъ присмѣхъ: „а на български преведено ли е?“ Преводачътъ изведнѣжъ макаръ, че билъ се усѣтилъ крайно докаченъ отъ това ядовито запитване, успѣлъ да потапчи въ себе си дълбоката скърбъ на сърцето си отъ това докачение, и тутакси отговорилъ утвърдително, че „има преведено това произведение и на български езикъ, който слѣдователно и въ това отношение не пада по-долу отъ другитѣ културни езици“. Но отъ тогава на сетнѣ преводачътъ нѣмалъ вече никакъ спокойствие въ душата си, и народната честъ постоянно го подбуждала, както и да бѣде, да извърши преводътъ на тая пѣсенъ. И тъй горещото желание и добрата воля, както всѣкога така и тукъ надвили голѣмитѣ мъчнотии, и ето че „Пѣсента за камбаната“ се поднася въ преводъ на българската публика.

Преводътъ ний сравнихме съ оригиналтъ и се увѣрихме, че преводачътъ е положилъ голѣмо старание при извършване на тоя трудъ, и е доста сполучилъ да задържи почти насждѣ оригиналната форма на пѣсента, като е гледалъ при това да предаде, колкото е възможно, по-точно и самото нейно съдържание — двѣ най-голѣми достоинства за преводъ на поетическо творение. Съ това не щемъ да кажемъ, че тойзи преводъ е напълно свършенъ и слѣдователно че не е никакъ лишенъ отъ неправилности и погрѣшки. Напротивъ и ний намѣрваме недостатъци, дѣ по-малки дѣ по-голѣми, особено въ нѣкои изрѣчения, които логически не сж толкова сполучливо и вѣрно съставени на български, но които преводачътъ се е допусналъ да направи както е могълъ, — ради съхранение формата на оригиналтъ и на нѣкои гладкости въ стиха. Впрочемъ ний предоставяме тие недостатъци на строгата безпристрастна и вѣща критика, да ги покаже тя и въобще да се произнесе най-вѣщо върху достоинства и недостатъцитѣ на тойзи преводъ.

Ако сѣдимъ строго, можемъ смѣло да кажемъ, че нашата нова книжнина нѣма още нити оригинални нити въ преводъ такива поетически творения, които да могатъ да служатъ за образци на по-нататъшнитѣ наши труженици въ полето на поезията. Заради това увѣрени сме, че всѣки ще се съгласи съ насъ, като казваме, че и най-вѣщъ поетически талантъ отъ начало на да ли би могълъ днесъ въ пълно свършенство да възпроизведе (*verdichten*) или поне да направи въ свободенъ преводъ колко-годѣ свѣстно на български отъ другъ езикъ въ стихове нѣкое отъ първа степенъ поетическо произведение, особено пъкъ отъ нѣмски езикъ — произведение на едного отъ най-великитѣ нѣмски и всемирни поети, какъвто е Шилеръ.

Ний се надѣваме, че младий нашъ еднородецъ, г. Иванъ Шишмановъ, който съ първий си опитъ е доста сполучливо успѣлъ да преведе „пѣсента за Камбаната“, ще пристъпи вече съ по-голѣма енергия и любовъ да преведе още много и други хубави творения отъ богатата, прекрасна поезия на нѣмски народъ, и чрезъ това ще да съдѣйствиува не малко за обогатяване на новобългарската днесъ въ сѣко отношение твърдѣ сиромашна книжнина.

Редакцията

НАРОДНА ПРИКАЗКА.

Зрънце маргаритъ.

Отъ Ц. Гичова.

Имало едно врѣме единъ царски синъ — момъкъ. Той направилъ една хубава чешма, отъ която течало медъ и масло. Направилъ ъ да дохождатъ момитѣ да си наливатъ медъ и масло, а той да си избере отъ тѣхъ една, която му ареса, и да се ожени за нея. Като протекла чешмата, най-напредъ дошла една стара баба и зела да си налива медъ и масло. Тя си напълнила сичкитѣ сѣдове, колкото имало въ къщи; послѣ напълнила черепитѣ, и, най-послѣ, зела да пълни чурупкитѣ, що биле останали отъ подъ квачкитѣ, отъ които сѣ биле измжтили пиленцата. Като напълнила една чурупка, исправила ъ и ъ подпрѣла съ двѣ камъчета, да се не претури. Послѣ зела да пълни и друга, а царския синъ стоялъ отъ страни и гледалъ. Него го досѣшало и, нашега, зель едно камъче, хвърнилъ, улучилъ пълната чурупка и ъ строшилъ.

Бабата била люта и сърдита: разлютила се, разгнѣвила се и въ гнѣва си сърдито го проклѣла: „да се оженишъ, синко, нъ кога намѣришъ неродена мома!“¹ Царския синъ се уплашилъ. Дохождали сичкитѣ моми на чешмата да наливатъ, той ги гледалъ, нъ не харесалъ никоя. Най-послѣ той си помислилъ, че може да го е стигнала бабината клетва, или може сърдитата баба да му е направила нѣкоя магия да му се видѣтъ сичкитѣ моми грозни.

Подиръ туй, той зель отъ день на день да става умисленъ и посърнжалъ и зель да чамп¹). Майка му като го гледала, че отъ день на день става по замисленъ и зель да повѣнва, единъ день го попитала: „Ще те питамъ нѣщо, синко, нъ искамъ право да ми кажешъ защо си замисленъ, отъ нѣколко врѣме насамъ и си посърнжалъ?“² Царския синъ разказалъ на майка си сичко и ъ казалъ, че го проклѣла бабата, да се ожени само тогава, кога намѣри неродена мома.

Майка му като се позамислила малко, сепнжала се и му рѣкла: Кой знае, синко, 'дѣ ще има неродена мома? Ако има нѣйдѣ по свѣта

¹) Чамъж, глаголъ; чамавъ, а, о, и. Чамавъ казватъ на боленъ чловѣкъ, който се влѣче, нъ не е още лежалъ да лежи. Да ли рѣчта чума не е произлѣгла отъ чамъ, или чамъж отъ чума?

²) Посърнжалъ, казватъ на чловѣкъ, който си е измѣнилъ боята на лицето. Отъ тамъ съръ, суръ, а, о, и; ни жълто, ни бѣло: суръ еленъ, сура свина, суро куче сури биволи, сура сърна.

и по мѣри, то ѿ знай само слънцето: то, като ходи повисоко и като гледа на широко, ако ѿ има нѣидѣ, то трѣба да ѿ знай: иди, синко, дѣто засѣда слънцето, намѣри го и го понитай, да ти каже, дѣ има неродена мома, че да се оженишъ за неѣжъ¹⁾.

Царския синъ се приготвилъ за пѣтъ, и на сутрента трѣгналъ на каждѣто захожда слънцето. Той вървѣлъ, вървѣлъ, вървѣлъ: преминѣлъ полета, гори, планини, рѣки и най-послѣ единъ день, по пладнѣ, стигналъ до една рѣка, край която имало нѣколко голѣми клонати и листати дървета, подъ които пладнувало едно сино стадо, и овчаря спалъ подъ едно сѣнчесто дърво, облѣгналъ на рѣката си. Като се приближилъ до стадото, щетата лавналъ, скокналъ и се впусналъ върху царския синъ. Овчаря тосъ часъ се събудилъ, скокналъ на крака, грабилъ си кривака, викналъ на щетата, и тѣ като му чули гласа, всѣко лѣгналъ тамъ, дѣто се намирало.

Царския синъ дошелъ до овчаря, овчаря билъ единъ сдѣръ държавивъ и хубавецъ, бѣлобрадъ старецъ. „Добъръ день, дѣдо!“ казалъ му царския синъ. „Датъ ти Богъ добро, юначе!“ — му отговорилъ стареца. И послѣ го понитай: какво те носи дѣдовото тука? Отъ тукъ твърдѣ пѣтници не минуватъ“. Царския синъ си изказалъ неволята отъ край до край и му казалъ, че отива да търси слънцето, да го пита за *патимата* си. „Като прѣгазишъ тука на брода рѣката, ще искашиъ това бърдо, задъ бърдото има една широка равна полѣна и верѣдъ полѣната една градина: въ тѣзи градина е кѣщата на слънцето, то тамъ ношува. Тамъ твърдѣ човѣкъ не ходи, нѣ, като си трѣгналъ, иди и върши каквото те е Господъ научилъ“, му рекълъ стареца.

„Да ти даде Господъ здравье, дѣдо, и леки старини, дѣто ми показа пѣтя и кѣщата на слънцето. „Остани съ богомъ, дѣдо“, рекълъ му царския синъ. „Иди съ здравье, юначе“, му отговорилъ бѣлобрадия старецъ, и на непроводакъ го благословилъ: „да ти помогне Господъ, щото търсишъ да сполучишъ, синко!“

Царския синъ прѣгазилъ рѣката на брода, послѣ бърдото на горѣ и си заминалъ, а стареца извадилъ шерения кавалъ и засвирилъ оная свирня, съ която разтирватъ овчаритѣ стадата си, кога захване да се наводи слънцето на заходъ, и го повелъ. Овцитѣ наставали, утѣрсили се, хлопкитѣ задрънкали и се повели подиръ гласа на кавала.

Догдѣ засѣдне слънце, оставало още двѣ копрани¹⁾. Пѣтника излѣзълъ на върха на бърдото, на равнината, и напредъ му се разстала една равна полѣна, въ срѣдата на полѣната една зелена градина и въ градината бѣли високи *сарайи*. Той видѣлъ сѣщото, както му казалъ овчаря. Като си поотпочиналъ на върха на бърдото, спустилъ се надолу, слѣзълъ и оловилъ презъ равната полѣна и право на бѣлитѣ кѣщи.

Подиръ малко той стигналъ до градината, влѣзълъ въ неѣж и дошълъ на портитѣ на слънчовитѣ дворови. Портитѣ биле за-

¹⁾ Копрала, вилаетъ, дълъгъ пѣрътъ, съ който орачитѣ си каратъ воловетѣ, кога орайтъ; чистятъ си оралото, мѣратъ си нивата и, освѣтъ това, мѣрятъ и височината на слънцето отъ горизонта.

ключени, той похлопалъ три пѣти съ чуковатия си пръстенъ,¹⁾ портитъ се отворили и насрѣща му излѣзла една бѣлокоса, висока, левенъ баба и, като го видѣла, почудила се. „Добъръ день, — слънчова майко“ ѝ рекълъ царския синъ. „Далъ ти Богъ добро синко“, му отговорила бѣлокосата баба. Тукъ, синко, човѣкъ пеходи, нъ като ме зъвешъ „слънчова майко“, дойди въ къщи и ми раскажи, какво те носи, догдѣ още не е дошло слънцето“. Бабата тръгнала напрѣдъ, царския синъ подирѣ, и го увела въ къщи. Къщитѣ вжтрѣ грѣяли като огнь и лѣщѣли като злато.

„Ти си се уморилъ, синко, слънцето те ужарило, познавашъ се, че идешъ много отъ далечъ, посѣдни и набързо набързо ми раскажи, защото си имамъ работа,“ му казала бабата. Царския синъ ѝ казалъ на кжсо сичко, — отъ както направилъ чешмата, чакъ догдѣ дошелъ въ слънчовата къща, и ѝ казалъ, че е дошелъ да пита слънцето: то, като ходи по високо и гледа на широко, не ще ли знае дѣ има неродена мома да му ѝ каже да иде да се ожени за нея: „Добрѣ, синко,“ му казала слънчовата майка“, нъ тука чилѣкъ не дохожда, слънцето подиръ малко ще си дойде уморено, гладно, жедно, гнѣвливо, сърдито и огнено и ще те изгори. Азъ цѣлъ день му готвиж, синко, опекла съмъ му деветъ крави ялови и деветъ пещи киселъ хлѣбъ. Слънцето, синко, догдѣто се ненаѣде и азъ несмѣж да му продумамъ. Нъ, ако щешъ, дай да те духиж да станешъ на губерка²⁾, че да те забодж задъ вратата, та като си дойде слънцето, като се наѣде, тогава пакъ ще те духиж и ще станешъ пакъ такъвъ, какъвто си сега, и тогава ще раскажешъ на слънцето, защо ходишъ“. Царския синъ нѣмало що да стори, цѣлъ, нецѣлъ, съгласилъ се. Слънчовата майка го духнала, станжалъ губерка и го заболла на вратата. Подиръ туй, тя засукала скутн и ржави и зела да слага. Сложила трепезата, наредила деветъ-тѣхъ крави ялови упечени, деветъ пещи киселъ хлѣбъ и деветъ мѣри вино.

Подиръ малко ето ти и слънцето се задало иде, иде, огнено, сърдито, начумѣрено и прашно отъ дългия пѣтъ. Като си дошло, най-напрѣдъ си умило рѣцѣтъ и очитѣ отъ праха, обърсало се и сѣднѣло на трепезата. То още не било заѣло и попитало майка си: „Мале, тука ми мирнше на чилѣшка душе!“ „Що ще тука, синко, чилѣшка душе“ отговорила майка му, „ти си уморено, че така ти се струва, я земни, синко, та вечерай и немисли за чилѣшка душе“. То заѣло, ѣло, ѣло и, като преполовило, пакъ ѝ рѣкло: „мале пакъ ми мирнше на чилѣшке душе“. Какво те е патило, синко, на ли знаешъ, че тука чилѣшка душе не дохожда, я си хапни и си пийни, мами; нѣма тука никаква чилѣшка душе“, го придобрѣвала майка му. Слънцето пакъ хванѣло да ѣде и да пие, и най-послѣ, като се наѣло и напило, майка му дигнала трепезата³⁾, то се умило и пакъ ѝ попитало третий пѣтъ: „азъ усѣщамъ, че тукъ има чилѣшка душе, ами защо ми некажешъ

¹⁾ Чуковатъ пръстенъ, въ старо врѣме сѣ носели момцитѣ голѣми пръстѣни отъ сребро и, вмѣсто камѣкъ, имали сѣ чукче; съ тѣхъ сѣ хлопали и, кога сѣ се бияли, служили сѣ имъ за оружје.

²⁾ Губерка, съ която шиѣтъ губери, брѣмета, чували, — голѣма игла.

³⁾ Трапеза, три-нога софѣра съ три крака, паралия съ три крака.

дѣ е и коя е?“ Тогава майка му рѣкла: „прѣдъ тебе, синко, лѣжа не бива, има члѣтѣшка душе, нѣ азъ нерачихъ да ти кажж, догдѣ се ненавечеряшъ“. И зела та му разказала сичко, отъ край до край за царския синъ и му обадила, че го прѣсторила на губерка.

Слънцето, като разбрало сичко по тънко, рѣкло на майка си да го доведе предъ него. Тогава майка му отбола губерката отъ задъ вратата, духнала ѝ, губерката се престорила пакъ на царския синъ и тя го извела предъ слънцето.

Царския синъ гледалъ слънцето, като грѣи отъ небето, нѣ не го билъ виждалъ такова, каквото го видѣлъ сега, той се уплашилъ, падналъ та му се поклонилъ и му цалуналъ рѣка. „Тукъ члѣтѣшки кракъ не стѣпва, какъ смѣя ти да додешъ при мене?“ — го попитало слънцето. „Какво да сторж, ясно слънце, проклѣхъж ме да не можж да се ожениж, догдѣ не намѣрж неродена мома! Азъ не знаж дѣ има неродена мома, майка ми ме проводи при тебе: ти като ходишъ по високо и гледашъ на широко, трѣба да си съгледало дѣ има такъва мома; за туй дойдохъ при тебе да те попитамъ, да ми ѝ кажешъ, да идж да се ожениж за неж“. И подиръ туй му разказалъ сичко, отъ както направилъ медяната чешма, чакъ догдѣ дошелъ при слънцето, до онзи часъ.

Слънцето помислило малко, засмѣло се подъ мустакъ и му рекло: „иди, задъ кѣщата, въ градината, тамъ има една млада ябълка, на ябълката има три зърна — злати ябълки, откѣсени си една, която ти се ареса и, като си отидешъ, срѣжи ѝ; отъ неж ще излѣзе една злата мома и най-напредъ туй ще ти каже: дай ми, бате, соль и хлѣбъ¹⁾, ти ѝ дай и, като яде съ тебе соль и хлѣбъ, тя ще бѣде твоя, ожени се за неж, тя ще ти бѣде вѣрна ступанка²⁾).

Царския синъ цалуналъ пакъ рѣка на слънцето и на майка му, излѣгалъ и отишелъ въ градината подъ ябълката, като видѣлъ златитѣ ябълки на неж, останжли му очитѣ и на тритѣ: тѣ биле една отъ друга по-хубави. Мислилъ, мислилъ и най-послѣ посѣгнжлъ и откѣснжлъ и тритѣ, турилъ ги въ пазва си и си отишелъ.

Като се връщалъ, царския синъ вървилъ изъ пѣтя, мислилъ и думалъ на ума си: „азъ непослушахъ слънцето, то ми каза да откѣснж само една ябълка, а азъ откѣснжхъ и тритѣ, азъ избъркахъ, ами сега, ако нѣма злата мома нити въ едната, тогава какво ще правж?“ Като си думалъ тѣй, рекълъ: хайде да испитамъ да испитамъ — да испитамъ да срѣжж едната и да видж, да ли ще излѣзе отъ нѣж злата мома, или нѣ? „Това като рекълъ, извадилъ една злата ябълка изъ пазва си и, като излѣкалъ ножчето изъ пояси си, срѣзалъ ѝ. Щомъ ѝ срѣзалъ, изведнѣжъ се исправила на предъ му една злата мома хубава, хубава, да ѝ се пенагледашъ, и грѣе като слънце. Първата ѝ дума била: „дай ми, бате, соль и хлѣбъ³⁾“. „Нѣмамъ“ ѝ отговорилъ царския синъ и тя се изгубила,

¹⁾ Нѣидѣ ѝ приказватъ: „дай ми, бате, водица“.

²⁾ Отъ тукъ е, казватъ, останжло обичай да се захранватъ младоженцитѣ съ хлѣбъ и соль.

³⁾ За това — казватъ, му поискала най-напредъ соль, защото безъ хлѣбъ се живѣй, а безъ соль неможе. Кога има соль и да пѣма хлѣбъ, съ соль сичко се ѣде.

като сѣнка отъ прѣдъ очитѣ му На царския синъ му станало много мѣчно, като се изгубила отъ очитѣ му златата мома, той заплакалъ най-напредъ, нѣ послѣ, като му дошло на ума. Чи има въ пазва му още двѣ злати ябълки, се утѣшилъ и умирилъ.

Станжалъ и пакъ трѣгналъ да върви, нѣ сега билъ още по-много замисленъ, той си мислилъ и на ума си думалъ: „ами ако е само въ тая била злата мома, а въ другитѣ да нѣма, какво ще сторѣ горкана! азъ сбъркахъ дѣто откъснѣхъ и тритѣ“ Вървѣлъ изъ пѣтя и сѣ това му било на ума.

Подиръ туй, като не му давалъ ума му мира, рекълъ — дай „да срѣжѣ и втората, та да видѣ да ли има и въ неж злата мома“, срѣзалъ и втората и пакъ сжщото, — излѣзла на предъ му пакъ злати мома, и му се видѣла по-хубава и отъ първата. И тя първий пѣтъ съ тѣзи думи му продумала: „дай ми, бате, солъ и хлѣбъ“. Той пакъ нѣмалъ, и нѣмало що да ѝ отговори, охналъ и рекълъ: „нѣмамъ!“ Догдѣ изрече „нѣмамъ“, и тя се изгубила отъ очитѣ му като сѣнка

Като останжалъ пакъ самъ-си, като истървалъ и неж, стоялъ като вдървенъ и не му идѣло на умъ да плачи Когато се свѣстилъ, трѣгналъ изъ пѣтя, като пребитъ, и пакъ това не му излѣгвало отъ главата: „ами ако нѣма злата мома въ третята, що е въ мене, що ще сторѣ?“ Какъ ще се върнѣ у дома, какво щѣ кажѣ на мама и дѣ вече щѣ търсѣ неродена мома? . . . При слѣзницето нѣмамъ вече очи да идѣ „На пѣтъ се намѣрвалъ, нѣмало що да стори, трѣбало да върви, и той вървѣлъ, вървѣлъ, каялъ се, тюхкалъ се, нѣ изгубаното не се връща. Най-послѣ се утѣшавалъ съ надѣжда и се заклелъ на ума си, че догдѣ ненамѣри солъ и хлѣбъ. нѣма да срѣзва вече третята ябълка, та каквото ще да стане; нѣ първитѣ двѣ злати моми не му излѣгвали отъ ума

Най-послѣ достигналъ до царството си, приближилъ се до града — до столнината си, — и отишелъ на градината си, която била близо до града.

Като дошелъ въ градината, тамъ намѣрилъ солъ и хлѣбъ, извадилъ и третята, най-подирната злати ябълка и съ разтреперани рѣцѣ ѣ срѣзалъ. Щомъ ѣ срѣзалъ, и отъ неж излѣзнила напредъ му злати мома, най-хубава отъ сички. Тя тосѣ часъ не му поискала солъ и хлѣбъ и, догдѣ да му продума, сърцето му се прецрѣгнало отъ страхъ, да ѣ не изгуби и неж Подиръ малко чулъ отъ устата ѣ: „дай ми, бате, солъ и хлѣбъ“ и той, на драго сърце, тосѣ часъ ѣ подалъ; тя зела, хапнула, хапнѣла и той — ѣли и двама хлѣбъ и солъ, и станѣла вече тя негова и той нейнѣ. Царския синъ рекълъ на неродената злати мома: Азъ щѣ те оставѣ тука, въ градината, и щѣ идѣ въ града да земѣ зурни и тѣпѣни, гайди и цигулки, кумове и сватове, зѣлви и девѣри и щѣ доѣ да те земѣ, да влѣзѣмъ въ града съ свирѣни и игри.“ „При кого щѣ останѣ азъ тука, мене ми е грозно да стоѣ сама“, рѣкла златата мома.

„Въ царската градина имало едно голѣмо клонато и листато дърво, подъ дървото имало единъ студѣнъ кладенецъ. „Вѣскачи се, ако те е грозно, на това дърво и ме чакай догдѣ се върнѣ“ — ѣ рекълъ царския синъ.

Златата мома се предумала, въскачила се на дървото, съднжала между два разсохати клоня и останжала да го чака. Царския синъ заминжлъ.

Подиръ малко дошла една циганка да си налива вода. Като се надвѣсила надъ кладенеца, циганката видѣла, чи въ водата се огледала една злата мома и грѣяла като ясно слънце. Подигнжала си очитѣ нагорѣ и видѣла сжщата злата мома на дървото, надъ кладенеца, нѣ се присторила, чи ък невижда.

Зела та обърнижала котела на горѣ съ дъното, извадила вода и зела да налива върху дъното му, а котела стоялъ сѣ празенъ. Найпослѣ зела да плаче, чи неможе да си налѣе вода.

Златата мома не можала да се стърпи, ами отъ дървото ѝ промудмала: „Обърни котела нагорѣ съ устата и тогава наливай“. Циганката се изправила, обърнижала си очитѣ нагорѣ и се присторила, че прѣвъ пжтъ ък вижда и зела да ък молѣ: „слѣзъ мойто, слѣзъ булинъ, слѣзъ бабинъ, слѣзъ — какъ ти ѣ името? Слѣзъ и ми обади, чи незнаѣ какъ да си налѣѣж“ Златата мома ѝ казвала отгорѣ: „обърни котела ей тѣй — и ѝ показвала съ ржцѣ — на тая страна котела“. Циганката си обръщала ту на ребро, ту пжкъ съ дъното нагорѣ, и сѣ пищѣла и повтаряла: „слѣзъ баби, слѣзъ, мойто, слѣзъ ми обади, чи незнаѣж“.

Златата мома, туку що била излѣзла отъ златата ябълка, незнаяла на свѣта злипитѣ и крамолитѣ, послушала ък, слѣзла да ѝ покаже, какъ да си налѣе вода. Щомъ стжпила на земята, циганката се хвърлила отгорѣ ѝ като усорлица¹⁾, уловила ък за гърлото, стиснжала ък и, додѣ не ък удушила, не ък пуснжала. Като видѣла, чи златата мома посиныла и умрѣла въ ржцѣ ѝ, тя ък оставила; съблѣкла ѝ златитѣ дрѣхѣ, съблѣкла и своитѣ дрѣхѣ и заедно съ златата мома ги хвърлила въ кладенеца, а тя облѣкла златитѣ отъ златата мома, скрила котлитѣ, и като се покачила на дървото, съднжала на нейното мѣсто.

Подиръ малко, ето ти и царския синъ се задатѣ: примѣненъ, нареденъ, укаченъ и тежи отъ злато и сребро, възсѣднжлъ на бѣлъ конъ и подиря му — злата кучия за златата мома. Напредѣ му вървели свирцитѣ, а подирѣ му сичката свадба и мало и голѣмо.

Като дошелъ подъ дървото, спрѣлъ коня, погледнжлъ нагорѣ, видѣлъ златитѣ дрѣхѣ, а момата черна и грозна. Повикалъ ък да слѣзе да се качи на златата кучия. Циганката слѣзла и той, като ък изгледалъ отъ петитѣ до главата, попиталъ ък: „дѣ ти се дѣнж първата хубостъ, отъ какво си тѣй почернѣла и погрознѣла?“

„Ти знашъ добрѣ, чи мене слънце не ме ѣ виждало, вѣтъръ не ме вѣивало: ужури ме слънцето, угърли ме вѣтѣра и отъ туй може да съмъ почернѣла и погрознѣла“, отговорила му циганката бързо — бързо.

Царския синъ възджхнжлъ, нѣ нѣмало що да стори; друга неродена мома нѣма, щѣлъ, нещѣлъ, склонилъ глава и ѝ казалъ да се качи на златата колѣска, и тя на драго сърдце се качила.

¹⁾ Усорлица, соколъ, който напада на глѣзбитѣ, на кокошкитѣ — пиликъ.

Засвирили зурни, гръмнжали тапжни, бръннжали гайди и цигулки и съ голѣма веселба ги завели въ царскитѣ дворове. На царския синъ майка му ги посрѣшнжала на царскитѣ порти, увела ги въ кѣщи, правили свадба цѣли двѣ недѣли, ѣли и пили, играли и се веселили: царския синъ се оженилъ и сѣкий се наѣлъ и напилъ, като на царска трапеза, и царския синъ станжалъ царъ съ царица.

Минжло се нѣколко деня и отъ царската градина дошле царскитѣ слуги и обадили на царя, чи царскитѣ конѣ не могатъ да пиятъ вода отъ кладенеца. Въ кладенеца казвали тѣ, незнайме отъ — дѣ се е зела една *злата риба*. Като се наведатъ конѣтъ да пиятъ вода, тя се мѣта, цапа ги съ ушашката си по носовѣтъ и не ги оставя да пиятъ вода.“

Царя заповѣдалъ на слугитѣ си да уловятъ златата риба и да му ѝ донесжатъ. Слугитѣ ѝ уловили, донесли му ѝ, и рибата грѣяла като слънце. Царя заповѣдалъ да ѝ устържатъ, да ѝ распорѣтъ и да ѝ опежатъ цѣла. Като ѝ стѣргали, колкото люспи паднали отъ нея, царицата заповѣдала да ги събержатъ и да ги хвърлятъ въ пешта да изгорятъ.

Упекли рибата, сѣднали да ѣдатъ. „Ела царице да ѣдемъ прѣсна риба“, поканилъ царя царицата. „Азъ не ѣмъ прѣсна риба“, рѣкла му царицата, отекла се и не хапнжала нищо отъ златата риба.

Като се наѣлъ царя, царицата заповѣдала: сичкитѣ кости и трохи, що останжали на трапезата отъ рибата, да ги събержатъ и да ги хвърлятъ въ пешта да изгорятъ. У царя въ ржката останжала една костчица отъ ребрата на рибата, царя ѝ зель, отишелъ въ царската си стая, дѣто си почивалъ, сѣднжалъ до прозореца и зель съ костчицата да си чисти зѣбитѣ. Като ги очистилъ, забравилъ се и хвърлилъ ребърцето въ градината, която била до прозореца.

Минжло се нѣколко врѣме, подъ прозореца изникнжала и скоро израснжала една млада ябълка. Въ тая стая, при прозореца спалъ царя съ царицата. Нощъ, кога заспивали, младата ябълка се угжавала, провирала се презъ прозореца, милвала, милвала царя, дигвала се и като пубвала царицата, връщала се пакъ назадъ презъ прозореца и се исправяла.

Туй се случвало всѣка нощъ, най-послѣ царицата запекла царя да отсѣче ябълката. „Отсѣчи ѝ, или друга небива“, казвала тя сѣкий день на царя. Врънкала го, плакала му и той, като неможалъ да ѝ излѣзе отъ *гатажа*, а незнаелъ каква е работата, заповѣдалъ единъ день да отсѣкжатъ ябълката....

Като зели да сѣкжатъ ябълката, царицата заповѣдала да ѝ искоренжатъ и корѣнитѣ, и стѣбела съ клонитѣ и трѣскитѣ да хвърлятъ въ пешта да изгорятъ. Като ѝ отсѣкли, слугитѣ ѝ изнесли на дървника. Нещешъ ли, при царицата дошла една стара баба, сиромашкиня да ѝ иска кждѣли да преде. Подиръ бабата вървѣло едно малко момченце, царицата увела бабата въ кѣщи да ѝ даде кждѣли да преде, а на момченцето му аресало една права гладка прѣчка¹⁾ отъ ябълката, отчеснжло ѝ, възсѣднжло ѝ на конь пре-

¹⁾ Прекавяжатъ ѝ и инакъ, че момченцето не зело прѣчка, ами едно чукачче

пуснало и си отишло. Бабата асела кждѣли и си отишла и тя. Слугитѣ събрали сичко, хвърлили го въ пещта и го изгорили. Сега вече царицата мирясала — нѣмало вече що да ѝ шиба презъ прозореца нощѣ.

Момченцето било на баба внуче, играло, играло съ прѣчката презъ деня, вечерта ѝ хвърлило подъ одъра, забравило ѝ и си отишло. Бабата ходѣла по чужда работа. По нѣкоги, като излѣзвала сутрѣнь, завръщала се вечерь. Тя, като си дождала у дома, сѣкий день виждала въ кѣщи подлѣно, преметено, послано, наредено, натъкмено и наготвено. Веднѣжъ тѣй, дваждъ тѣй, най-послѣ бабата рекла: „чакай пѣкъ да се скриѣж, та да видѣж, кой ми тѣй шета.“ Скрила си въ пруста зѣдъ вратата и варди.

По едно врѣме изъ подъ одъра излѣзло едно момиче, кѣщата свѣтнала, запретало се, разшетало се, зело да мете, да реди, бабата изсочила и — дрѣжъ, уловила го, то зело да се тегли, да бѣга, да се пѣхни пакъ подъ одъра. „Чакай бабинъ, чакай синко, чакай мойто, стой, небѣгай, ти си моѣ, баба ще те има за свое момиче,“ а то туку се тегли и гледа да се завре подъ одъра. Най-послѣ баба го предумала, сговорило се да се не крие вече отъ неѣж, и останжло нейно момиче. Баба купила на златото момиче шарена хурка и костенъ гиревъ. Кой има като баба злато момиче? И турила златото момиче край прозореца да шиє на гиревъ.

Кѣщата на баба била край пѣтя, момичето, като шиѣло край прозореца, грѣяло като слѣнце. Единъ день се случило, царя, като се разхождатъ, да мине край бабината кѣща. Той си подигналъ очитѣ и видѣлъ златото момиче на прозореца.

Подиръ нѣколко деня, царя заповѣдалъ да събержтъ въ царскитѣ дворови тѣка да предажтъ, да викжтъ сичкитѣ моми отъ града и бабиното момиче да не забравжтъ.

Вечерта сичкитѣ моми дошле, наредили се и насѣдали. Най-подиръ дошло и бабиното момиче. Като влѣзло въ кѣщи, угрѣло сичката каща, като слѣнце. Момитѣ му станжли на кракъ и го поканили да сѣдне начело. То сѣднжло, сѣднжли и другитѣ, надѣнжли кждѣли, запрели и запѣли.

Като пѣяли, дошелъ царя и царицата да слушжтъ. (Сичкитѣ моми неѣли по една пѣсень: дошло реда и до бабиното момиче. Като го поканили да пѣе, то казвало: „азъ незнамъ да пѣѣж, азъ знамъ да приказвамъ; дайте ми единъ лингеръ¹⁾ пѣлъ съ маргаритъ²⁾ и единъ празенъ.“ Царя заповѣдалъ, дали му единъ лингеръ пѣлъ съ маргаритъ и единъ празенъ.

Златото момиче зело едно зрѣнце маргаритъ и казало така: „имаало едно врѣме единъ царски синъ: *зрѣнце маргаритъ* и турило зрѣнцето въ празния лингеръ. Той направилъ една хубава чумша: *зрѣнце маргаритъ*, отъ която текло медъ и масло: *зрѣнце маргаритъ*. Тѣй приказвало то приказката си, както се приказва и горѣ. Царя и

съ което баба си затуляла стомната, а нѣкои казвжтъ, че бабата сама си зела чумшето.

¹⁾ Маргаритъ, бисерь, жемчугъ русли.

²⁾ Лингеръ, саханъ, сѣдъ.

царицата слушали, а то̀ на сѣка рѣчь пуццало въ празния лингерь по едно зрънце маргаритѣ.

Като дошло до тамъ, какъ циганката излѣгала златата мома да слѣзе отъ дървото, какъ ѿ удружила и ѿ хвърлила въ кладенеца на царицата ѿ станжало злѣ и излѣзла. Царя изслушалъ сичката приказка чакъ до края и като казало: „сега златата мома приказва на тѣбѣката при царя,“ пуццжало най-подирнето зрънце маргаритѣ и свършило приказката.

Царицата усѣтила, чи златата мома пакъ дошла при царския синѣ и царя разбралъ, чи води циганка вмѣсто неродена мома. На сутрента той повикалъ царицата, съблѣкълъ ѿ златитѣ дрѣхи, ублѣкълъ ѿ цигански дрищи, турилъ ѿ тахжрджика¹⁾ на рамото, ударилъ ѿ единѣ пъртѣ и ѿ проводилъ да проси,²⁾ а той се оженилъ за бабиното злато момиче, и днесъ има отъ него три момченца и двѣ момиченца, хубави като злати ябълки.³⁾

1) Бабиното злато момиче повтаря приказката тѣй както се приказва рѣчь по рѣчь, и на сѣка рѣчь казва *зрънце маргаритѣ*. Затова и приказката се вѣе *зрънце маргаритѣ*.

2) Нѣйдѣ ѿ приказавжтъ, че царя не ѿ испидилъ, ами ѿ вързалъ о четири коня, на два ѿ вързалъ рѣцѣтъ и на два краката, и ѿ раскѣсалъ на четервѣртини.

3) Тахжрджикъ, мѣхъ, улия, мѣшина.

КНИЖНИНА.

РЕЦЕНЗИЯ.

Паданieto на Цариградъ. Драма въ 5 дѣйствия. Отъ Св. Н. Миларова. София. 1883 год.

Паданieto на Цариградъ се е завършило всрѣдъ такива кървави сцени, всрѣдъ таквизъ диви въртуканья на побѣсѣлитѣ отъ фанатизмъ Турци, щото мисълта да се напише драма изъ туй историческо събитие е най-сподручна. Казаното събитие въодушевило г. Св. Миларова още въ младинитѣ му, и като плодъ отъ неговитѣ чувства и знания, е драмата му, заглавието на която написахме въ началото. Въ историческата частъ на труда си, автора се е опрѣлъ и придържалъ о Ламартиновата „Histoire de la Turquie.“

Но, да ли г. Миларовъ се е възползувалъ отъ богатия материалъ, за да съживи прѣдъ насъ минжлото вѣрно и художествено, — това ще се помжчимъ да узнаемъ по-нататъкъ.

За да пише човѣкъ какво да е художествено произведение, той трѣба по-напрѣдъ да е прочувствувалъ въ себе си материала, да се е вдъхновилъ отъ породената мисль тѣй силно, щото послѣ — написаното да бѣде вѣрно въплѣтяванье на сѣщаньята и възмущаньята, които тя е възбуждала въ душата му. Колкото по-даровитъ е писателя, толкозъ по-силно той ще е обзетъ отъ поетическия огнь, и толкозъ по-добро, по-пламенно и по-страстно ще бѣде произведението му. За да бѣде човѣкъ драматургъ, той трѣба да представи лицата и дѣйствиата имъ тѣй живо и тѣй нагледно, щото тѣ да приличатъ на истенски, а не да бѣждъ съчинени и измислени, безъ жѣла връска съ дѣйствителния животъ. А такова нѣщо може да направи само даровития, който е въ сила да съзрѣ и улови и най-тънцитѣ черти на лицата, та да ги представи въ картината си за ясното изображение на цѣлото. Разбира се, че фантазията на поета винаги ще бѣде по-жива при въплѣтяванетоъ тѣзи лица, които се възбудили впечатление въ душата му. По-лесно е за поета да описва лица, които е виждалъ, съ които се е срѣщалъ и сблъсквалъ, надъ характера и образа надъ които се е замислилъ, отколкото да създава невидѣни образи, никога не прочувствувани, нито нѣкъ срѣщани прѣзъ живота му.

Отъ горното става ясно, че съврѣменнитѣ събития и лица, поради силнитѣ впечатления, които оставятъ въ човѣшката душа,

сж по-достъпни за изображаване, отколкото минжлитѣ, историческитѣ, които писателя трѣба да съзира и налучква прѣзъ тъмнината на вѣковетѣ, затрупани въ плѣсънясанитѣ развалини, запрашени въ архивитѣ и музеитѣ, и отъ мъртвото да създаде живо нѣщо. Само фантазията на великия талантѣ може да изрове изъ праха на минжалото мощитѣ на историческитѣ дѣйци, и чрѣзъ поетическия си дарѣ да имъ вдѣхне животѣ и да ги исправи прѣдъ зрителитѣ за примѣръ и наука. Дѣйствующитѣ лица могатъ да бждѣтъ измислени, но безъ друго тѣ трѣба да представятъ минжалата епоха, съ нейнитѣ особенни понятия, нрави, обичаи и вѣрвания. Поради туй за историческа драма се изисква не само критическия и бистъръ умъ на историка, но и огненния езикъ, и крилатата фантазия на поета. Най-великия гений въ свѣта — Шекспиръ отъ заглѣхнали, заплетени и преиначени предания или лѣтописни бѣлѣжки и загатвания, е създавалъ чуднитѣ образи на Хамлета, Макбета, Лира, Кориолана, Цезара и др., които за винаги ще бждѣтъ наметникъ на поетическия му гений и историческо разбиране лицата, събитията и общия духъ на вѣрмето. Въ една статия за Шекспировитѣ драми, Хайне пише, че Английския парламентъ често е черпилъ отъ драмитѣ на безсмъртния си съотечественникъ исторически свѣдѣния, полезни за коя да е общественна реформа. Но, за да не отиваме подалечъ, основани на горнитѣ си сжждения, ний ще кажемъ, че за написване историческа драма, изисква се не само прекрасно знание историята, но и блестяща поетическа дарба.

Имало тѣзи качества г. Миларовъ? Въ края на драмата си той е помѣстилъ твърдѣ хубави бѣлѣжки, които се завършватъ съ самопразнание и самоопѣнение, което въздига автора по скромноста си надъ много перяети и заблудени писателчета, и което въ сжщото вѣрме е най-ясенъ отговоръ на питанието ни. „Не отъ особита любовъ къмъ драмитѣ и къмъ поезията, — пише г. Миларовъ, — предприехъ азъ да напиша това дѣло. Това не бѣше ми главниятъ моторъ. *Поетъ* не съмъ се осѣщалъ, нето съмъ се считалъ никога. Азъ искахъ да възвелижъ, да издѣламъ споменъ — за най-прекрасний предѣлъ въ свѣтътъ, за свойтъ родний градъ, за Цариградъ“. Съ последнитѣ си думи, автора като че противорѣчи намъ, тъй като предприелъ и написалъ драмата си, безъ да е поетъ, и слѣдв. безъ да счита поезията за необходимо нѣщо при такъвъ трудъ. Но самата грижа на г. Миларова да обади на читателитѣ си, че не е поетъ, показва, че той мълчишката признава необходимостта на поезията. Инакъ не може да бжде, защото подобна теория е невѣрна и глупава. За по-голяма ясностъ земаме примѣръ. Да кажемъ, че и ний обичаме България, както г. Миларовъ — родния си градъ, че и ний искаме да изобразимъ теглата на братята си, и за тѣзи цѣль, — безъ да имаме обичъ къмъ живописца, и безъ да имаме дарба и навикъ да пишемъ по платно съ бои, безъ да ни прилѣга да настиламе сѣнкитѣ, половинсѣнкитѣ и испѣхливоститѣ, — ний земаме кнеспата и мажемъ на горѣ на долу по платното, за да напишемъ картината на Баташката човѣшка касапница, въ която да представимъ трагичното мъченичество на раята и свирѣпото бѣснуване на читацитѣ. Всѣкий

може да се сѣти, каква ще пълѣзе нашата картина. Въмѣсто да потресе читателя отъ ужасъ, тя ще го разсмѣй, защото той нѣма да види никакви човѣци, нито пъкъ душевното имъ настроение, но прѣдъ очитѣ му ще се мѣркатъ клѣтки, търкаща и неясни фигури, разхвърлени безъ планъ и безъ яснотъ. Ето таквази ще бѣде нашата работа, основана на шантава логика.

Такава бихме нарекли и г. Миларовата логика, ако да не съзирахме въ изказанитѣ му думи макаръ и прекалена, но благородна скромность. Че казаното самопризнание е отъ скромность, това ний виждаме отъ самата драма, която по строежа, по отбѣлѣзването лицата и състоянието на Гръцкото общество при паданieto на Цариградъ, доказва, че у автора има една поетическа искрица, която за жалость е била твърдѣ слаба, за да му освѣти ликовеѣ на героитѣ, да му вдѣхне сила, за да ги представи живи прѣдъ насъ.

За да бѣдѣтъ по-ясни думитѣ ни, ний излагаме краткото съдържание на драмата.

1-во Дѣйствие. Царигражданетѣ се безпокоѣтъ отъ предстоящата буря. Въ разговоритѣ, лутаньята и постѣпкитѣ имъ се вижда непримиримата вражда между черквитѣ Западна и Источна. Наострени противъ Римъ, гражданетѣ нахокватъ кардинала Исидора, и даже се спущатъ да го биѣтъ, но имъ побѣрква царь Константинъ, който минавалъ прѣзъ улицата. По-нататѣкъ, въ Държавния Сѣвѣтъ, Константинъ представя опасността, насърча голѣмцитѣ и распредѣля веѣкиму позиция за отбрана и предвождане. Въ турския лагеръ, Султана изказва нетърпѣние да завладѣй Цариградъ, за да земе дѣщерята на Нотараса, гръцкия адмиралъ, която той залибилъ страстно прѣди 5 години.

2-ро дѣйствие. Дѣщерята на Нотараса — Евдокия, отъ обичъ къмъ отечеството си, за да спечели Италианския рицарь Джустиниани, за да отбрани града, подмилква се около му и го лѣже, че го либи. Нѣкой си присторенъ калугерь, въ келията си, самъ на себе си раскрива, че либи Евдокия. Царь Константинъ, замислѣнъ и занесенъ отъ тѣжни мисли, вижда въ палата си сѣнкитѣ на Византийското царство и Леонида, отъ които узнава, че града ще падне и изслушва насърдчение къмъ славна геройска смъртъ. — Лѣжовний калугерь Генадий, предателъ на отечеството си, дохажда въ турския лагеръ, съобщава тайни за да получи пари, но при преброяването послѣднитѣ, везирия съобщава на калугеря за любовта на Султана къмъ Евдокия. Туй съобщение свѣстява Генадия, който поразенъ отъ подлѣто си предателство и отъ загубата на Евдокия, подлудѣва.

3-о Дѣйствие. Римския рицарь Джустиниани, отчаянъ отъ несполукитѣ, идва при Евдокия, обяснява ѣ грозното положение на града и ѣ кани да побѣгнатъ заедно въ Италия. Евдокия отказва да захвърля отечеството си въ нѣй-отчаянно положение. Разсърденъ, че не го обича Евдокия, Джустиниани излѣзва. — По улицитѣ набожния народъ съ плачъ и съззи слѣдва подиръ иконата на Св. Богородица и се моли за спасение. Между навалищата се лута подлудѣлия Генадий, рошавъ и раздѣрпанъ.

4-о Дѣйствие. Въ турския лагеръ се готвятъ за бой; дервишитѣ распалятъ фанатизма на войницитѣ; самичкъ Султана насърча войницитѣ съ примамливи обѣщания. Послѣ молитвата, Турцитѣ напиратъ съ викъ и гърмежъ. Верѣдъ углушителното гърменье, Евдокия се безпокои за любимия царъ; но баща ѝ, распѣхтѣнъ влѣзва и ѝ успокоява съ добри вѣсти. Но гърмежа отново расклаща града: Нотарасъ отива къмъ сражението, но слѣдъ малко се завръща съ тажовната вѣсть за паданьето на Цариградъ.

5-о Дѣйствие. Султанъ Мухаммедъ влѣзва съ свитата си въ Влахерненския палатъ, радва се на побѣдата, спомня за царъ Константина, и като се научва, че е убитъ, ядосва се и проклѣтва убийцата му. Наскоро дохажда Нотарасъ, който, смиренъ и покоренъ, честити Султану побѣдата съ най-лъскави думи. Нотарасъ испрося трупа на Константина, за да го погребе. Надвечерь, когато Евдокия оплаква трупа на царя и нажалена за паданьето на града, мисли за бѣдущето, — дохажда баща ѝ — Нотарасъ съ Султана и придумва дъщеря си да бѣде жена на послѣдния. Евдокия отказва, но подиръ молбитѣ на Мухаммеда скланя, и слѣдъ като взе дума отъ послѣдния, че той нѣма да притѣснява побѣденитѣ християни, тя се пробада съ ножъ, за да не падне жива въ невѣрнически рѣцѣ. —

Както се вижда отъ вървежа на драмата, главното лице — героинята — е дъщерята на адмирала — Евдокия. Около неж се завързва и развързва драмата; Евдокия любя и иска да привлекатъ въ едно врѣме Султана Мухаммеда, Италианския рицаръ Джустиниани и лъжовния калугерь Генадій. Тримата тѣзи любовници, подъ влиянието на страста, предприематъ важнитѣ си работи: Султана усиля енергията си да превземе Цариградъ Джустиниани се сражава юнашки противъ Турцитѣ, а Геннадій предава отечеството си. Евдокия не обича ни одного отъ тримата, но отъ патриотизмъ, тя съ византийска лукавщина мами Джустиниани да се бие по-юначо, като го лъже че го люби; съ същата лукавщина тя се врича да подаде рѣка Султану, но щомъ взе отъ него дума за пощада покоренитѣ християни, тя се самоубива. Туи е портрета на Евдокия, портретъ нарисуванъ твърдѣ блѣдно, безъ всѣкаква живость, страсть и гѣвкавость, каквато би трѣбало да се съглежда въ дѣлата и лика на млада и гиздава мома, която тѣй безстрашно се жертвува за честа и отечеството си. Намъ ни се вижда твърдѣ неестественна постѣпката на Евдокия къмъ Джустиниани. Като патриотка, тя би свършила самичка нѣкой подвигъ, отколкото да си играе съ любовта, за да придобие защитникъ на Цариградъ.

Изобщо у г. Миларова нѣма въодушевление, нито живость въ стиха, описанията и разговоритѣ; безъ тѣзи качества най-добритѣ мѣста отъ драмата сж излѣзли растѣгнати. Въ послѣдната сцѣна, когато Нотарасъ придумва дъщеря си да бѣде Султанова жена, Евдокия трѣбаше да говори по-натѣртено, за да искаже протеста си, който естествено трѣбаше да се породѣ отъ отвръщанье къмъ гнусната постѣпка на баща ѝ; докачанье моминската невинность съ мръсно и блудно подканяне и склоняванье, излѣзло отъ бащини уста, би трѣбало да смутѣ и да произведе буря въ младата и чиста душа. Сжщата

блѣдностъ се забѣлѣзва насѣкждѣ, гдѣто таланта, ако го имаше у автора, би трѣбало да блѣсне съ най-голтѣма сила. Такѣва е съчинената и не сърдечна молитва на Евдокия, подиръ получванъето грознитѣ новини за ужаситѣ изъ града; такова е III-то дѣйствие, въ което би трѣбало да се представи по-иначе lika на подлудѣлия калугеръ Геннадий. Младостта на автора не може да служи за извинение на тѣзи недостатѣци, защото е извѣстно, че младитѣ автори, поради буйната си натура, пишжтъ по-пламенно и по-страстно, макаръ и нѣкога не до тамъ зрѣло. За доказателство може да ни служи Шилеръ въ своитѣ „Разбойници“, които той е писалъ въ младинитѣ си. По наше мнѣние, блѣдността въ драмата „Паданъето на Цариградъ“, произлѣзва отъ слабата дарба на автора, поради което той неможалъ чрезъ сравнения, контрасти да изрисува героитѣ живи и характерни. Тѣй като показанитѣ частности не сж изобразени добрѣ, то и общата картина на драмата се затъмнява и заплътна тѣй, щото само тукъ-тамъ може да се види, като прѣзъ мъгла, образа на туй или онуй лице и на цѣлото събитие.

Недостатѣка на по-силна дарба повече се забърква отъ стихотворната форма, която пакъ г. Миларова на всѣка крачка къмъ изпълнение добрѣ отбѣлѣзанныя планъ на драмата му. Всѣкому е познато, че добрата и сполучлива стихотворна форма помага на музикалността и сладостта при четенъето и разбирањето характера на героитѣ; но подбиранъето думи за ритмитѣ, стѣкмяванъето стиховетѣ и хубавитѣ изражения, прави г. Миларовия слогъ тѣй натѣгнжтъ и тѣй неестественъ, щото се затруднява четенъето и по нѣкога разбирањето мисълта му. За примѣръ, ето нѣкои отъ пресиленитѣ стихове:

Мухамедъ.

„Не е лоше, домътъ на Османа
 „На най-висший когато застанж
 „Степенъ ето, назадъ да погледне
 „Врхъзъ онѣзи чадѣри пребѣдни
 „Нашъта сила отъ гдѣто истече

(Дѣйствие 5; стр. 73).

Наистина таквизъ заплѣтени и неразбрани стихове, каквито сж горнитѣ, ний не срѣщаме твърдѣ много, но пакъ отъ друга страна гладкитѣ и лежки стихове липсватъ насѣкждѣ, освѣнъ въ нѣкои монологизи на Евдокия и царя Константина. Ний сме твърдо убѣдени, че въ проза драмата щѣше да бжде много по-сполучлива, защото автора има твърдѣ енергиченъ и сладкъ слогъ и при това умѣнъе да описва разнообразнитѣ характери; тѣзи достоинства на г. Миларова, ний съобраме въ неговитѣ „Спомѣни отъ Цариградскитѣ тъмници“, които тѣй много привличатъ читателя съ масторскитѣ описания разнитѣ авторици, тѣхнитѣ престѣпления и злосторичества, съ расказитѣ за разни случки и картинки отъ азиатския животъ и Цариградската природа. Това послѣднѣето съчинение за споменитѣ на автора, ни убѣди още повече, че г. Миларовъ има дарбица, която, за жалостъ,

била твърдѣ малка за написване драмата на минжлитѣ врѣмена, и то по такъвѣ широкѣ планѣ.

Въ историческо отношение твърдѣ вѣрно сж описани въ драмата черковнитѣ распри, вжтрѣшнитѣ раздори, всеобщото отпадане и развала, некадърността на голѣмцитѣ и усилието на царь Константина да спази престола и столицата си. Въ сценическо отношение драмата можеше да привлече зрителя, ако да бѣше по-добрѣ написана. Тукъ-тамѣ, а особено въ сѣвкитѣ, които се явяватъ, на царя Константина, ний виждаме подражение, безъ което е можало да се мине.

Такива бѣлѣжки ний счетохме за добрѣ да направимъ на г-на Миларова, безъ да искаме да ги считаме непогрѣшими, нито пъкъ да ги натрапваме нѣкому. Надѣваме се при това, че г. Миларовъ нѣма да напустне бѣлгарската книжнина, за която той чрезъ дарбата си може да направи много нѣщо, само, разбира се, като се залавя за нѣща, които отговарятъ на силитѣ му. Сериозността му и развитието му нѣма да му позволятъ да се полжже, че той може да направи всичко, само чрезъ една любовъ къмъ работата, безъ да има способностъ за нея. Това особно може да се каже за историческата драма, за която се распространихме въ началото на статията си, за която доказахме, че не е за силитѣ на г. Св. Н. Миларова.

II. II—въ.

II.

Зестра. Комедия въ три дѣйствиа. Написалъ Никола С. Шаранчиевъ. Руссѣ. 1883 год.

Въ тѣзи комедия се представя значението на зестрата при женянето и сѣтнинитѣ отъ слѣпото ламтенѣ само за пари, безъ да се гледа на хубостъ и обичъ. Въ комедията нѣма нищо измислено. Лицата сж вѣрни и дѣйствителни. Младата Кицка е типъ отъ новитѣ бѣлгарски моми, които присвоили отъ цивилизацията само външността, които неумѣятъ да четатъ, нѣматъ развитие, но наивно мислятъ, че съ пудрата, капелина изглеждатъ по-цивилизовани и мѣдри, че съ ходяне на балъ, съ ржкуване се достига всичко съвършенство и грация. Отъ друга страна, момъка Славчо не по-доленъ отъ Кицка въ облеклото си, при избиране другарка не гледа достоинствата, но златнитѣ полове на баща ѝ, защото тѣ му трѣбать да играе на комаръ, па жената послѣ да бже захвърлена като дрипа задъ вратата. а самъ той да трѣгне да проси. Таквось младо поколение за сега се съглежда тукъ-тамѣ въ първитѣ ни градове, които се намѣрватъ на кръстопятя между модитѣ и истинската цивилизация. Разбира се, че старитѣ, какъвто е бащата Иванъ, не разбиратъ новата цивилизация, нито пъкъ одобряватъ постѣпкитѣ на чедата си, но послѣднитѣ като всѣки млади, ламтятъ къмъ по-новото, а при нѣманѣ друго по-сериозно, при нѣманѣ добро въспитание и бистъръ умъ за да цѣнятъ. тѣ удрятъ на лъскавата външностъ, на гиздянето и контеликж. При таквазъ една неразбория естествено произлѣзватъ домашнитѣ несъгласия, умразитѣ, при които по-силния — мѣжжа бие жената си, като

разсещава, „че жена като аз не биеш три пжтя на день, на гърба и израсва дяволски косъмъ“. (Дѣйствие 1, стр. 7).

Такъвзи животъ е пълненъ съ комизмъ, но г. Шарапчиевъ се е задоволилъ само да представи истинността тѣй, както я излагатъ въ обикновеннитъ разговори, безъ да възбужда благороденъ смѣхъ, отъ който произлѣзва и желание да се исправятъ смѣшнитъ хора и стремление у зрителитъ да се поогледатъ и поправятъ, за да не бждатъ и тѣ подиграни и осмѣяни. За да се напише комедия, не стига само да се вземе нѣкое истинско лице изъ живота, но и самъ автора чрезъ ирония, остроуми и подигравка трѣба да изрисува лица, дѣлата, понятията, заблужденията, некадърността и смѣшнитъ страни на героитъ си тѣй испъкнжло, тѣй майсторски-художественно, щото зрителитъ да се чудятъ надъ познайника и приятеля си, у когото тѣ, поради неразвитостта си, по-напрѣдъ не сж забѣлѣзвали нищо смѣшно и грозно. Тѣй като въ „Зестра“ ний не забѣлѣзваме никакъвъ комизмъ, никаква сатира, нито пъкъ авторско искусство въ преработване материала, то считаме, че името комедия е незаслужена название на г. Шарапчиевия трудъ. Наистина автора е увелъ сцената съ ситото и е повторилъ нѣколко пжти боеветъ и блѣсканьето, които Иванъ сипи връхъ жена си Мария, но спорѣдъ насъ всичко туй може да възбуди смѣхъ у неразвитата публика, но този смѣхъ ще е безцѣленъ и пресиленъ. Достоинствата на книжката сж добрия, простъ езикъ (ако не считаме турскутъ думи) и хубавото изложение на сценитъ изъ народния животъ.

П. П—въ.

КРАТКИ ВЪСТИ ОТЪ КНИЖОВНИЙ И НАУЧНИЙ СВѢТЪ.

На 15-й Августъ 1884 ще се събере въ Одесса шестий **руский археологический съѣздъ**. Между лекций, които ще се четжтъ, и въпроси, които ще се обсъждаватъ, има и нѣкои, които съвсѣмъ близко се отнасятъ до България. Споредъ програмата, издадена отъ предварителний комитетъ подъ предѣтелството на многозаслужний за словѣнската археология Графъ А. Уваровъ и одескитѣ професори **Θ. И. Леонтовича** и **Н. П. Кондакова**, има и слѣдующитѣ въпроси: **Т. Д. Флоринский**, нѣколко бѣлѣжки и съображения по поводъ на археологически издирвания въ България; **Θ. И. Успенский**, слѣди на словѣнското право въ византийското законодателство до 15 вѣкъ и обратното влияние на Византия върху словѣнското право; сѣщия организациата на старословѣнската община споредъ византийскитѣ источники; **А. А. Башмаковъ**, за народний епосъ на бѣлгаретѣ; **П. О. Бурачковъ**, за географията на Константина Багрянородний и пр. По-голѣмата частъ на многочисленнитѣ въпроси се отнася до историята и археологията на южната Русия, особно до старинитѣ и минжлото на Бесарабия, Кримъ и Кавказъ. Съ съѣзда е съединена една археологическа расходка въ Севестополю и въ вѣтрѣшността на Кримъ.

— Профессоръ **Миклошичъ** въ Виена отпразднува на 20 Ноемврий (1883) юбилеятъ на своята 40-годишна дѣятелность като учителъ на университета и списателъ и заедно 70-ий день на рождението си. Словѣне и Нѣмци ползувахъ се отъ този случай, да признажтъ съ многобройни адреси огромнитѣ заслуги, които скромния труженникъ си спечелилъ за словѣнската филология и литературна история, за изучаванieto на ромѣнскій, албанскій и други малопознати сзици и за обяснение на византийската и южнословѣнска история съ обнародване на едно множество непознати паметници. Една депутация отъ Виенскитѣ професори му предаде една златна медалия съ неговъ ликъ, кована въ паметъ на този день. Царъ Александръ III отличилъ стареца съ орденъ св. Станиславъ II кл. Петербургския и Московский университетъ го избрахъ за почетенъ членъ и руската академия му испроводи единъ особенъ адресъ. Отъ нѣмскитѣ честитания забѣлѣжителенъ е единъ адресъ отъ университета въ Боннъ, въ който **Миклошичъ** съ 30-годишний си трудъ върху сравнителната словѣнска грамматика и старословѣнскій словарь се туря на равно съ покойнитѣ основатели на германската и романската филология, **Яковъ Гриммъ** и **Фридрихъ Динцъ**. Най-повече се отзовахъ южнитѣ Словѣне, защото **Миклошичъ** не само е тѣхенъ съотечественникъ, Словѣнецъ отъ южна

— Славянското благотворително общество въ С. Петербургъ е наченало отъ 1 Октомврий 1883 да издава „Извѣстия“, всѣки мѣсецъ по една книжка, съ единъ много любопитенъ и почти пълненъ прегледъ на всичко, каквото се печата върху изучението на Словѣнството. Годишна цѣна само 2 рубли.

— Презъ лѣтото на 1883 година станяхъ нѣкои научни издирвания въ сама България отъ г-да **Иречекъ и Златарски**. Първий пропътувалъ най-напрѣдъ самъ въ течение на единъ мѣсецъ Сръдна гора и сѣверното подножие на Родопскитѣ планини, и послѣ тръгнахъ и двамата заедно по бившата Софийска губерния и въ единъ мѣсецъ психидохъ особно Трънско, Кюстендилско и Дупнишко. Вече отъ иджщата книжка ще наченеме да печатаме нѣкои обширни бѣлѣжки за тия пѣтешествия.

КЪМЪ СПОМОЩЕСТВОВАТЕЛИТЪ!

Оние господа спомоществуватели на Пер. Списание, които презъ течение на годината отиватъ отъ едно мѣсто да живѣятъ на друго, умоляватъ се да се потруждватъ и во врѣме да ни явяватъ за премѣствяването си, та да можемъ всѣкога да имъ изпроваждаме точно и редовно издаваемитѣ книжки на гореспоменѣното списание дѣто трѣба и, при това, да избѣгнемъ излишно дописване по тая работа.

При това най-почтително се умоляватъ оние наши спомоществуватели, които до сега не сж заплатили стойността на книжкитѣ както отъ ланското (1882—3) така и отъ тас-годишното (1884) течение на Пер. Списание, да побързатъ и да внесжтъ часъ по-скоро слѣдующата сума г-ну Г. Киркову, ковчезнику на Бъл. Кн. Дружество, (при държавната печатница) въ Сръдецъ. Тая покана се отнася до спомоществувателитѣ въ Княжеството. Колкото за спомоществувателитѣ въ Источна Румелия, тѣ можтъ да внасятъ спомоществованията си чрезъ книжарницата или на г. Хр. Данова или на Д. Манчова въ Пловдивъ.

Отъ Администрацията
на „Българското Книжовно Дружество“ въ Сръдецъ.

КЪМЪ БЪЛГАРСКИТЪ КНИГОИЗДАТЕЛИ И СЪЧИНТЕЛИ.

„Българско Книжовно Дружество“, споредъ устава си (виж. алинея 2, чл. 5 тамъ) трѣбува постепенно да си набавява за библиотеката „и по едно тѣло най-малко отъ всичкитѣ книги, вѣстници и пр., които сж излѣзли до сега и излизатъ на български“. Приходитѣ на Дружеството като сж още твърдѣ незначителни, приврѣмненний управителенъ комитетъ приканва и почитателно умолява всички български наши книгоиздатели и съчинители да благоволятъ да обдарятъ библиотеката на Дружеството съ по едно тѣло отъ своитѣ съчинени, издадени и издаваеми книги и други списания, или поне да му ги отстъпятъ съ една най-умѣренна цѣна. Въ послѣдний случай желателно е да прибързатъ да представятъ на Дружеството списъка на списанията си наедно съ обозначение на най-долнитѣ имъ цѣни, по които би ги отстъпили на Дружеството.

Отъ приврѣмненний управителенъ комитетъ на Дружеството.

Нѣколко печатни погрѣшки и поправки.

Страница	3 редъ	12 на мѣсто	1338	чети: 1388
"	7	" 5	" "	население " население.
"	18	" 27	" "	населено " населено
"	22	" 16	" "	развъщаежтъ " развъщаежтъ
"	31	" 8	" "	смърта " смъртта
"	31	" 28	" "	ѣще " още
"	32	" 17	" "	со " сж
"	32	" 21	" "	мѣч- " мѣг
"	34	" 31	" "	Камбанитѣ " камбанитѣ
"	34	" 32	" "	Афинцитѣ " Атинцитѣ
"	39	" 7	" "	труба " трупа
"	42	" 35	" "	среднитѣ " срѣднитѣ
"	46	" 31	" "	престѣпленіе " престѣпление
"	50	" 23	" "	дневно " дневно
"	60	" 11	" "	Като, " Като
"	61	" 6	" "	еще " още
"	79	" 23	" "	Belemnites " Belemnites
"	86	" 18	" "	скалина " скали
"	90	" 2	" "	непълно " напълно
"	95	" 20	" "	умало " имало
"	97	" 11	" "	страхъ " страхътъ
"	98	" 13	" "	неговиява щитникъ " неговия зашитникъ
"	103	" 6	" "	Боргашъ " Бергашъ
"	107	" 19	" "	хара " хора
"	120	" 2	" "	200 " 300

Поправка за книжка VI.

Въ статията за старитѣ пѣтешествия трѣба да се исправятъ слѣдующитѣ погрѣшки: Стр. 3 редъ 1 отдолу чети: въ Лейдентъ. Стр. 4 бѣл. чети: Дериншамъ, и р. 2 на бѣлѣжката: въ 12 тома. Стр. 8 бѣл. 1: отмица. Стр. 9 р. 5 отгорѣ: освѣнтъ. въ нощната. Стр. 9 бѣл.: xenodochia. Стр. 11 р. 6 отгорѣ: dispensator. Стр. 12 бѣл. р. 2: селянки. Стр. 14 р. 19 отгорѣ: umbrosum, glacialis. Стр. 19 р. 11 отгорѣ валичи: у. Стр. 23 р. 7 отгорѣ чети: оправильтъ. Стр. 25 р. 6 отдолу: Другояче хората сж се излагали. Стр. 26 р. 1 отдолу: отъ момчетата. Стр. 34 р. 14 отгорѣ: но и то. Стр. 39 р. 5 отдолу: станѣтъ едно врѣме.